

RUSSIA & TURKEY
BILATERAL RELATIONS IN
INTERNATIONAL CONTEXT
INTERNATIONAL CONFERENCE BOOK

RUSYA & TÜRKİYE
ULUSLARARASI BAĞLAMDA
İKİLİ İLİŞKİLER
ULUSLARARASI KONFERANS KİTABI

Edited By / Yayına Hazırlayanlar
Alexander Polunov
Mustafa Tanrıverdi

**RUSSIA & TURKEY
BILATERAL RELATIONS IN
INTERNATIONAL CONTEXT
INTERNATIONAL CONFERENCE BOOK**

**RUSYA & TÜRKİYE
ULUSLARARASI BAĞLAMDA
İKİLİ İLİŞKİLER
ULUSLARARASI KONFERANS KİTABI**

Edited By / Yayına Hazırlayanlar:

Alexander Polunov
Mustafa Tanrıverdi

RUSSIA & TURKEY
BILATERAL RELATIONS IN INTERNATIONAL CONTEXT
INTERNATIONAL CONFERENCE BOOK
Lomonosov Moscow State University and Istanbul University
19-20 October 2018 – Moscow

RUSYA & TÜRKİYE
ULUSLARARASI BAĞLAMDA İKİLİ İLİŞKİLER
ULUSLARARASI KONFERANS KİTABI
Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi
19-20 Ekim 2018 – Moskova

Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, No: 29
ISBN 978-605-2334-07-2

Edited By / Yayına Hazırlayanlar:
Alexander Polunov
Mustafa Tanrıverdi

Tasarım
Murat Arslan

Baskı
İmak Ofset (Sertifika No: 45523)

İstanbul, 2020

TÜRK DÜNYASI BELEDİYELER BİRLİĞİ
UNION OF TURKISH WORLD MUNICIPALITIES
СОЮЗ МУНИЦИПАЛИТЕТОВ ТЮРКСКОГО МИРА

Merkez Efendi Mah. Merkez Efendi Konağı No: 29
Zeytinburnu 34015 İstanbul
Tel + (212) 547 12 00
www.tdbb.org.tr / info@tdbb.org.tr

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Oleg Airapetov

SERBO-BULGARIAN WAR IN 1885 AND THE PROBLEM OF
RUSSO-TURKISH RELATIONSHIP 13

Hayri Çapraz

TURKISH STRAITS IN TURKISH-RUSSIAN RELATIONS
(FROM THE END OF THE 19TH CENTURY TO THE WORLD WAR I).. 33

Burak Kolot

GENERAL EVALUATION OF 1903 WITHIN
THE FRAMEWORK OF RUSSIAN RESOURCES
AND THE CRISES IN TURKISH-RUSSIAN RELATIONS 63

Olga Aganson

“LOCAL AND INIMPORTANT, THE MACRDONIAN QUESTION
BECAME THE CHIEF CENTRE OF DIPLOMATIC INTEREST”:
GREAT POWERS’ POLITICS AND DESTINIES OF EUROPEAN
TURKEY IN THE EARLY 20TH CENTURY 89

Mustafa Tanrıverdi

TURKISH DIPLOMATIC MISSION IN SAINT PETERSBURG
DURING THE EMPIRE 103

Alexander Polunov

IN SEARCH OF BYSANTIUM: RUSSIAN CHURCH PROJECTS
RELATED TO THE PATRIARCHATE OF CONSTANTINOPLE
DURING THE FIRST WORLD WAR 113

Mahir Aydın

POLITICAL TRAUMAS OF TURKEY AND RUSSIA CAUSED BY
BRITAIN 119

Namık Sinan Turan

XIX. YÜZYILDA RUS ŞARKİYATÇILIĞIN BİR DALI OLARAK
TÜRKOLOJİNİN GELİŞİMİ 125

Mehmet Perinçek

THE STATEMENTS OF THE WHITE ARMY OFFICERS:
TURKEY ON THE ARCHIVE OF FEDERAL SECURITY SERVICE
OF THE RUSSIAN FEDERATION 183

Alexander Konkov

RUSSIAN-TURKISH DIALOGUE FOR THE REGIONAL SECURITY..193

Şamil Mutlu

19. YÜZYIL SONLARINDA TÜRK TOPRAKLARI ÜZERİNDE RUS
KÜLTÜREL FAALİYETLERİ VE REKABET 201

İlyas Topsakal

TURKEY-RUSSIA RELATIONS: HARMONY OF NATIONAL
INTERESTS 209

Scholarly Yearning

Respected academicians from Turkey and Russia gathered in Moscow on the 19th and 20th of October, 2018. The gathering, though organized by Istanbul University and Moscow Lomonosov University, was not limited to each respective university but rather garnered broad nationwide Turkish and Russian attendance on the part of noteworthy participants.

The theme of the gathering “Turkey and Russia: Bilateral relations in International Context” fostered discussion of each country’s respective national issues in the context of bilateral relations. Participants, many of whom brought decades of knowledge and experience to the table, evaluated said issues for the first time from this bilateral perspective.

Turkish-Russian relations go beyond the standard neighborly relations enjoyed by most countries. With over 500 years of history, Turkish-Russian relations are unique in several aspects. There is no example of bilateral relations that have the save level of longevity, multi-facetedness and deep impact. For centuries, nearly every issue has been jointly contemplated, executed and experienced. The only thing missing has been academic interaction; and with this gathering, that process has begun.

This beginning has been made possible with the contributions of many valuable academicians. Without doubt any scholarly contribution however small can not be discounted, but the responsibility for forming a bridgehead fell on the shoulders of three academicians in particular.

I would especially like to thank Prof. Dr. Alexander Polunov, Assistant Dean of Public Administration at Moscow State University. In addition to hosting this symposium, he has contributed greatly to the production of this publication by reviewing and evaluating portions of its content.

Also worthy of special thanks are Assoc. Prof. Oleg Airapetov who stole our hearts three years ago in Istanbul during the Symposium; “Battle of Canakkale: 100th Anniversary”; as well as Assist. Prof. Mustafa Tanriverdi who has made Russian his second mother language and encouraged our efforts with the heartfelt connection he has established to Russia.

They are the nameless heroes of this symposium. I would like to thank first them, and then all the noteworthy participants of this gathering. Separately, I would like to thank the “Union of Turkish World Municipalities (TDBB)” for providing us with financial support.

An important duty of universities is to enlighten the path of their counties with the light of knowledge without becoming a tool of politics. Every branch of knowledge has a unique role in fulfilling this duty. Nevertheless, the greatest duty falls to the branch of History; the “repository of earned knowledge.”

As neighbors, the total period of time we have engaged in war has exceeded 230 years. But it is peace that has a lasting impact, not war; because waging war, even when ultimately victorious, depletes a country’s resources. Russia experienced this during the war of 1877-1878.

Naturally every country will protect its own respective interests. Turkey and Russia experienced a golden age of mutual interests in the 1930s.

As we know, the Stone Age did not end because the world ran out of stones. The era of warfare is long past. Turkey and Russia are at the forefront of two “Cultural Oceans” comprised of Turkic and Slavic peoples. In this respect, Turkey and Russia have tremendous duties and responsibilities.

I have complete faith that this large and mutually-desired gathering, established on a scholarly platform, will open new

doors for both countries. Enmity, a product of emotion, or single-minded self-interest are a thing of the past in the globalized world. Being neighbors is an important advantage. If this advantage is not utilized, it becomes a disadvantage. A “ cold wind” will blow between such neighbors. Within the context of neighborly relations, this would mean one neighbor is deceiving the other, or both are deceiving themselves.

During the Cold War period, prior to 1990, residents of NATO countries would ask us, “How are you able to sleep at night, located within close proximity of the USSR?” I would respond, on my own behalf, “We are neighbors” The only thing separating two neighbors is “a step” One step in either direction.

A Russian proverb summarizes the outcome of 400 years, “Moscow was not established instantly” Similarly, we should appreciate that Turkish-Russian relations were not established instantly.

Respectfully,

Prof. Dr. Mahir Aydin

Istanbul University, Director of the Center for Historical Research

Bilimsel Özlem

Türkiye ve Rusya'nın değerli akademisyenleri, 19-20 Ekim 2018 tarihlerinde Moskova'da bir araya geldi. Bu konudaki öncülüğü, İstanbul Üniversitesi ile Moskova Lomonosov Üniversitesi yaptı. Ancak seçkin katılımcılar, iki üniversite ile sınırlı değil, iki ülke kapsamında oldu.

Bu buluşmanın ortak paydasını, “*Türkiye ve Rusya: Uluslararası Bağlamda İkili İlişkiler*” başlığı oluşturdu. Her iki ülkenin yakın dönem konularına, karşılıklı ilişki üzerinden yaklaşıldı. Katılımcıların onlarca yıllık bilgi birikimi ile konular, ilk kez bu boyutta ele alındı.

Türkiye ile Rusya komşuluğu, “*sıradan*” bir komşuluk değildir. 500 yılı aşan bu komşuluk, birkaç bakımdan yeryüzünün tek örneğidir. Çünkü tarih boyunca, hiçbir komşuluk bu kadar; uzun süreli, çok konulu ve derinden etkileyici olmamıştır. Yüzyıllar boyunca, neredeyse her şey; karşılıklı olarak düşünüldü, uygulandı ve duyumsandı. Geriye bir tek, “*bilimsel paylaşım*” kalmıştı. Böylece o süreç de, başlamış oldu.

Bu başlangıç, çok değerli akademisyenlerin özverili çabası ile gerçekleşti. Elbette bilimsel katkılar yadsınamaz. Ancak “*köprü-başı*” olmanın büyük sorumluluğu, üç akademisyenin omuzlarına yüklendi.

Bu konuda özel teşekkürüm, Moskova Devlet Üniversitesi Kamu Yönetimi Fakültesi dekan yardımcısı, Prof. Dr. Alexander Polunov içindir. Çünkü kendisi, sempozyuma ev sahipliği yaptığı gibi, bu yayının ortaya çıkış sürecinde, yazıların bir kısmını okuyup değerlendirerek, büyük emek verdi.

Yine, kendisi ile üç yıl önce İstanbul'daki, “*100. Yılında Çanakkale Savaşı*” sempozyumunda tanıştığımız ve ayrılırken kalbimizi de götüren, Moskova Devlet Üniversitesi'nden Doç. Dr. Oleg Ayrapetov. Ayrıca, Rusça'yı kendisine “*ikinci anadil*” yapan

ve Rusya’da kurduğu “*gönül bağı*” ile bizleri de yüreklendiren, İstanbul Üniversitesi’nden Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Tanrıverdi.

Onlar bu sempozyumun, “*isimsiz kahramanı*” oldular. Önce onlara ve sonra tüm değerli katılımcılara, çok çok teşekkür ederim. Ayrı bir teşekkürüm de, bizlere ekonomik destek sağlayan, *Türk Dünyası Belediyeler Birliği* (TDBB)’nedir.

Üniversitelerin önemli bir görevi de, politikaya alet olmadan, ülkesinin yolunu, bilginin ışığı ile aydınlatmaktır. Bu konuda, her bilim dalının yeri ayrıdır. Ancak en büyük önem, “*bedeli ödenmiş birikim*” olan, tarih biliminindir.

Bizler iki komşu olarak, 230 yılı aşkın süre savaştık. Ancak asıl ve kalıcı olan, savaş değil barıştır. Çünkü savaş, sonunda kazanç olsa da, ülke kaynaklarını tüketir. Rusya bunu, 1877/78 Savaşı’nda yaşadı.

Doğal olarak her ülke, kendi kazancını gözetir. Biz bu kazancın, “*karşılıklı*” olanını, bir “*altın dönem*” örneği ile 1930’lu yıllarda yaşadık.

Bildiğiniz gibi “*taş devri, taş bittiği için bitmedi*”, artık savaşlar dönemi, çok gerilerde kaldı. Ayrıca Türkiye ve Rusya, Türkler ve Slavlardan oluşan, iki “*kültür okyanusu*”nun başatıdır. Bu bağlamda onların, görevi de sorumluluğu da büyüktür.

Bilimsel düzlemde gerçekleşen, bu büyük ve özlenen buluşmanın, iki ülke için yeni açılımlara kapı açacağına, inancım tamdır. Duygusallık uzantısı olan “*düşmanlık*” ya da tek yanlı “*çıkarcılık*” da, küresel dünya düzleminde, gerilerde kaldı. Komşuluk önemli avantajdır. Eğer bu avantaj kullanılmaz ise, dezavantaja dönüşür. Aralarında sürekli olarak, “*soğuk rüzgar*” eser. Komşuluk bağlamında bunun anlamı ise; ya biri ötekini aldatıyordur, ya da ikisi kendi kendini.

Soğuk Savaş Dönemi yani 1990 öncesinde, NATO’dakiler bize soruyordu: “*Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dibinde,*

geceleeri nasıl uyuyabiliyorsunuz?” Kendi adıma onlara, “biz komşuyuz” diyordum. Çünkü iki komşu arasındaki fark, yalnızca “bir adım”dır. Bir adım ötesi, ya da bir adım berisi...

Bir Rus atasözü, 400 yıllık bedelin sonucu olarak: “*Moskova hemen kurulmadı*” der. Değeri bilinmelidir ki, Türkiye-Rusya komşuluğu da, hemen kurulmadı...

Saygılarımla.

Prof. Dr. Mahir Aydın

İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi Müdürü

SERBO-BULGARIAN WAR IN 1885 AND THE PROBLEM OF RUSSO-TURKISH RELATIONSHIP

Oleg Airapetov*

September 17 of 1885 in the center of the Turkish autonomous province Eastern Rumelia the local revolutionary committee organized an uprising.¹ That was a long time expected move for the local residents, the absolute majority of the province (up to 70 %) were Bulgarians who dreamed to unite with the principality of Bulgaria.² Following the 1879 data the total population of the province counted 815 513, among them 573231 Bulgarians, 174759 Turks and Pomaks, 42516 Greeks, 19 524 Gypsies, 4177 Jews, 1306 Armenians.³ 1879 elections to the provincial chamber gave the absolute control over the Sobranie of Eastern Rumelia to the Bulgarians – 31 of 36 elected members⁴ 22 of 28 district chiefs were also Bulgarians, other 6 were divided by half between the Greeks and Turks.⁵ The Local Russian consul backed the idea of the unification with the Bulgarian principality. Since 1883 a newspaper “Soedinenie” was published in Philippopolis Under the consulate patronage. Paper was distributed amongst the Bulgarian schools and churches.⁶

The organic Charter of the Autonomous province granted considerable powers to the Governor-General. First governor Aleko Bogoridy failed to create a popular support of his power.⁷ In 1884

* Moscow State Lomonosov University, School of Public Administration.
E-mail: oleg_airapetov@list.ru

1 *Сърбско-българската война 1885. Сборник документи*. София. 1985. С. 15.

2 Pavlovich S. K. *A History of the Balkans 1804-1945*. NY. 1999. P. 139.

3 Маджаров М. И. *Източна Румелия (Исторически преглед)*. София. 1925. С. 173.

4 Stavrianos L. S. *A History of the Balkans 1453*. Lnd. 2002. p. 139.

5 Маджаров М. И. *Източна Румелия...* С. 151.

6 Львов Е. Румелийский переворот. Исторический этюд. М. 1886. С. 6.

7 Киняпина Н. С. *Балканы и Проливы во внешней политике России в конце XIX века (1878-1898)*. Изд-во МГУ. 1994. С. 10.

he was replaced by Gavril Krestovich, Bulgarian educator, formerly an active fighter for the independent Bulgarian Church.⁸ Remaining loyal to the Sultan, he tried to expand the autonomy of the province, and thus reassure the nationalists and supporters of unification with Bulgaria, organized in the committees “Unity”. By the beginning of 1885 it was a formidable force, which had a significant influence in the multinational (or rather in the multi-religious) police and gendarmerie.

In addition, supporters of unification with the Principality of Bulgaria had at their disposal another instrument - gymnastic societies. Like the Bulgarian army, they had Russian-model rifles. Besides, in the province, according to Russian military information, there were about 10 thousand people local police (including the reserve) and about 20 thousand members of the rural watch-guard.⁹ Local army was represented by 12 druzhina (that is a local equivalent of battalion), each 2 of the 36 districts formed a druzhina on a draft system.¹⁰ Approximately one third of the Eastern Rumelia incomes from 1879 to 1885 was spent on this little army - 159,5 of 441,3 million silver grosh.¹¹ Weak side was almost the complete lack of artillery. In the province there were 100 thousand rifles of different systems, but only 4 field guns.¹²

Russian policy was not ideal – on the one hand, Russia was preparing unification with Bulgaria, on the other-slowed down its beginning, clearly hoping to choose the moment of its beginning.¹³

8 Маджаров М. И. *Източна Румелия...* С. 296.

9 *Освобождение Болгарии. Документы в трех томах.* М.1967. Т.3. *Борьба России и болгарского народа за создание болгарского государства 1878-1879.* С. 530.

10 Вълков Г. *Руските учители на Българското воинство.* София. 1977. СС. 196-197.

11 *Там же.* С. 15.

12 К.И. *Военно-исторически очерк на българо-сербската войната през 1885 г.* София. 1888. С. 8.

13 Карцов Ю.[С.] *Семь лет на Ближнем Востоке. 1879-1886. Воспоминания политические и личные.* СПб.1906. С. 210.

The unrest in Rumelia quickly spiraled out of control. Russian instructors in the *druzhiny* preferred to choose a neutral position, refusing to interfere in the internal affairs of the province without clear instructions from the command.¹⁴ Gendarmes and troops did not resist the rebels, rather the opposite. With their support, control of the province quickly passed to the revolutionary Central Committee, Krestovich was arrested.¹⁵ He didn't resist and had not appealed to Constantinople with a request to sending troops. Meanwhile, according to article 16 of the Berlin treatise, it was the Governor-General who was granted such a right, after which the Sultan, before the introduction of troops, was obliged to inform the representatives of the Great Powers about the reasons for his decision.¹⁶

The Russian government was not informed by prince Alexander Battenberg of the plans to speak in Rumelia, and to a certain extent was taken by surprise. The temporal Russian Consul-General in Philippopolis tried to stop the rebels. "What are you doing - he shouted to the soldiers and officers- The Russian Tsar knows nothing about the coup, the Bulgarians can not count on the support of Russia in this case; the Turks will break in and cut everyone."¹⁷ Naturally, no one listened to the representative of Russia. Moreover, no one believed him. Everyone - from Krestovich to ordinary people on the street - was sure that Russia supports this movement.¹⁸ Russian officers in the local militia didn't participate in the movement – nobody cared.¹⁹

14 Радев С. *Строители на съвременна България*. София. 2004. Т.1. *Царуването на кн. Александра 1879-1886*. СС. 580-581.

15 *Правительственный вестник*, 17 (29) окт. 1885. №203. С. 3.

16 Мартенс Ф. [Ф.] *Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами*. СПб. 1888. Т.8. *Трактаты с Германиею. 1825-1888*. С. 654.

17 Татищев С. С. *Из прошлого русской дипломатии. Исторические исследования и политические статьи*. СПб. 1890. С. 410.

18 Львов Е. *Румелийский переворот...* СС. 83; 108.

19 Иванов Н. *Спомени. 1868-1918*. София. 1996. Кн. 1. С. 49.

On 18 September, the rebels proclaimed the establishment of the Provisional government and the unification of Rumelia with Bulgaria. On the same day, the new authorities declared the call in the army all the men from 18 to 40 years.²⁰ The call passed well, under banners there was a large number of volunteers, first of all youth.²¹ Together with 12 battalions of 1 thousand rifles, 2 engineer companies of 350 rifles and 2 squadrons of 150 sabers each, who were in constant readiness, the first line of trained and ready to act troops was 50 thousand.²² Weapons was not enough, the mass of the rebels were armed with pikes. They maintained order in the province, its communications with Turkey were interrupted, frontier closed.²³ Mass demonstrations started in Sofia under the slogan "Freedom or death". All the potics declared that prince Alexander of Bulgaria should go to Phillipopolis and to declare unification.²⁴ In Trnovo former prime-minister Petko Karavelov addressed to the mass meeting an appeal: "This year – to Thrace, next year – to Macedonia".²⁵

The crisis followed and it happened to be sudden for the Petersburg and Constantinople, and it immediately endangered the Russo-Turkish relationship.

Everything seemed to be so calm in August in the Russian capital. The Kushka crisis on the Russo-Afghan frontier, which was about to finish by the Anglo-Russian conflict, was already over. Alexander III was inspecting the guard units, visiting the maneuvers and receptions in his beloved Trarskoe Selo. The only serious action

20 *Сърбско-българската война 1885...* СС. 16; 19.

21 Генов Ц. *Доброволците в защита на съединението 1885 година.* // Военноисторически сборник. София. 1985. №4. С. 163.

22 В.Н. *Иностранное военное обозрение. Восточная Румелия.* // Военный Сборник. 1883. №8. С. 226.

23 *Правительственный вестник*, 10 (23) сент. 1885. №198. С. 2.

24 Львов Е. *Румелийский переворот...* СС. 67-71.

25 Радев С. *Строители...* София. 2004. Т. 1. *Царуването на кн. Александра 1879-1886.* С. 603..

was his voyage to Kremzier (Moravia) where he met Franz-Joseph I.²⁶ After the meetings of the emperors in Austria, it became clear – the contradictions are overcome, the agreement on Afghanistan was reached.²⁷ Before leaving Kremsier the Russian minister of the Foreign affairs N.K. Giers gave an interview to the correspondent of “Neue Freie Press”. He said: “At the present time is not anything that would cause between Austria and Russia talks about the special issues... a meeting – it’s peace.”²⁸ Giers went to Franzensbad spa-resort where he met prime-minister Roumania Jon Bratianu, aide de camp of king of Serbia and prince Alexander of Battenberg.²⁹

The beginning of September 1885 was a time of rest in politics. The unrest in Rumelia was unexpected for all European capitals. Alexander III visited his father-in-law in Copenhagen, where he arrived and the Prince of Wales, accompanied by king George of Greece. After Franzensbad Giers was vacationing in Tyrol. His British opponent, Salisbury, enjoyed his stay in France.³⁰ That was the situation to which the news from Roumelia came. It was very unpleasant. “In politics, very often great things - said the review of the “Vestnik Evropi” - are not made by great people: so, a spark thrown by the hand of a child in a lot of fuel material, can produce a fire and an accidental shot, heard somewhere in the Balkans or on the Afghan border, can also serve as the beginning of major events.”³¹

Battenberg after meeting with Giers in Franzenbad left for Varna,

26 *Правительственный вестник*, 6(18) авг. 1885. №171. С. 2; 8 (20) авг. 1885. №172. СС. 1-2; 11 (23) авг. 1885. №175. С. 1; 14 (26) авг. 1885. №177. С. 2; 17 (29) авг. 1885. №179. С. 1.

27 *Иностранное обозрение*.// Вестник Европы. 1885. №10. С. 836.

28 *Новое Время*, 18 (30) августа 1885. №3402. С. 2.

29 *Новое Время*, 18 (30) августа 1885. №3402. С. 2.

30 Smith C. L. *The Embassy of Sir William White at Constantinople 1866-1891*. Oxford University press. 1957. PP. 13-14.

31 *Иностранное обозрение*.// Вестник Европы. 1885. №10. С. 835.

and he was caught by the news of coup in Philippopolis.³² The prince could not help but understand the dangers of this crisis, but he did not have the space and time to maneuver. President of the National Assembly of Bulgaria Stefan Stambolov put before Battenberg a simple choice - to go to Plovdiv or return to Darmstadt.³³ He made his choice September 18 already, when telegraphed to the Provisional government that he could not but accept unification.³⁴ In two days the National Assembly in Veliko Trnovo was gathered, and the prince declared himself a ruler of the Northern and Southern Bulgaria and mobilization. September 22 the National Assembly voted the war credits.³⁵ The news coming from Sofia to Rumelia provoked a burst of enthusiasm.³⁶ 21 September Battenberg came to Plovdiv.³⁷ A few kilometers from the city was built arc de Triumphe, which gathered numerous residents of the province.³⁸

Not all of them were delighted with what was happening. If the Greeks remained calm, the Muslims began to arm themselves. Battenberg said that the Sultan should recognize the changes as soon as possible, as it will be impossible to restrain disarmament for more than 2 days.³⁹ The Prince held a parade of reserve troops and told them: "Valiant soldiers! We are not at odds with the Turks, but if the Turks oppose our aspirations, we will fight to the last drop of blood. You'll always find me in the heat of battle."⁴⁰ Demonstrations of determination could not but affect the foreign policy situation.

32 Кох А. Александър Първий. Българский князь. (Очерки из живота му). Пловдив. 1895. СС. 195; 207.

33 Stavrianos L.S. *The Balkans since 1453*. P. 431.

34 Сърбско-българската война 1885... С. 20.

35 Львов Е. Румелийский переворот... СС. 68-71; Сърбско-българската война 1885... С. 29.

36 *Правительственный вестник*, 10 (22) сент. 1885. №198. С. 2.

37 *Правительственный вестник*, 13(25) сент. 1885. №201. С. 2.

38 Львов Е. Румелийский переворот... С. 101.

39 *Правительственный вестник*, 13(25) сент. 1885. №201. С. 2.

40 Там же.

The first reaction of Abdul Hamid to the news coming from Eastern Rumelia was the convening of the Council of Ministers, which was almost unanimously in favour of sending troops to the autonomous province. As the Adrianople had no more than 7 thousand soldiers, which could be sent immediately, it was decided to bring up reinforcements from other parts of Ottoman empire. Since shortly before the uprising in Philippopolis Battenberg visited England, in Constantinople linked the coup with the English intrigue and decided to use the time needed to gather troops in order to clear up the reaction of the Great Powers to the incident with unclear prospect for future.⁴¹ Sultan had reason to be dissatisfied without uprising. Eastern Rumelia debt to the sovereign since 1879 amounted to 2.952 million silver grosh.⁴²

Alexander III did not want to take part in the crisis, especially since its further development could lead to a new aggravation of relations with Turkey, Austria-Hungary and England. Russia needed a long peaceful respite for internal stabilization and the completion of reforms in the army. Naval programs, which provided for the restoration of the black sea fleet, were only planned in 1881 and, of course, are far from being implemented. Relations with Turkey at the beginning of the reign of Alexander III were also not the worst. After Crete and Egypt Pro-English sentiment in Constantinople seriously weaken. In 1884 Sultan opened the Passes for the Dobroflot steamers, which were transporting troops and exiles from Odessa to Valdivostok. Everything which was required from the Russian transport captain was just a declaration of belonging to Dobroflot and the presence on the board a certain number of unarmed soldiers.⁴³

41 *Записки великого визиря Киамиль-паши.*// Известия Министерства Иностранных Дел. Пгр. 1915. №1. СС. 181-183.

42 Вълков Г. *Руските учители...* С. 15.

43 Edwards S.H. *Sir William White. For six years ambassador at Constantinople. His life and correspondance.* Lnd. 1902. PP. 251-252.

On September 21, 1885, by Imperial order, Russian officers were forbidden to take part in the events in Bulgaria and Rumelia, the military Minister, major General Prince M. Kantakuzenu was ordered to leave the post of Minister of War, remaining at the diplomatic Agency of Russia in Sofia. Thus, Turkey and Europe demonstrated Russia's non-involvement in the events in Philippopolis.⁴⁴

Bulgarian army had not enough officers for the mobilization (649 of whom 179 were Russian subdues), the reserve of NCO was on the contrary quite satisfactory - 1150(100 Russians) served under the banners, in case of war a total number of 2500 was needed, whilst they had in reserve 2929.⁴⁵ The Turkish government planned the possible military actions to reconstruct the control over the mutinous province. Such a step might lead to the consequences which were hard to predict. But the reality was much more unpredictable.⁴⁶ When the Russian instructors were called back by the Emperor, the Prince and the government had to take extreme measures. All the cadets of Sofia military school were appointed officers, all the sergeant-majors and senior NCOs were appointed to officer positions.⁴⁷ Captains and lieutenants became regiment commanders, same problems can e seen in Eastern Rumelia militia.⁴⁸

Constantinople, which had the right to send troops to Rumelia, continued to prepare to implement it in practice. General Colmar von der Goltz asked the permission to use 2 divisions to restore the situation in Rumelia.⁴⁹ On the other hand, the Russian Ambassador to Turkey warned Abdul Hamid from the very beginning of the crisis

44 Smith C.L. *Op.cit.* P. 161.

45 Крапчански В.Н., Христов Г.Р., Възелов Д. Д., Скачоков И.К. *Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на Българската армия от 1878 до 1944 г.* София. 1961. СС. 26-27.

46 *Сърбско-българската война 1885...* С. 35.

47 Ландау А.А. *Поездка в Болгарию во время болгарско-сербской войны(Из студенческих воспоминаний).* Юрьев. 1910. С. 6.

48 К.И. *Военно-исторически очерк на българо-сербската войната...* С. 32.

49 Smith C.L. *Op.cit.* P. 161.

that the deployment of troops in Rumelia will not remain without consequences.⁵⁰ Sultan refused the offer of von der Goltz, fearing that this measure will cause resistance to Russia and England. Both did not really support the use of force, albeit for different reasons. In St. Petersburg understood that the invasion of the Turks in Rumelia will cause an explosion in the Balkans, and therefore were ready to recognize the Union of Bulgaria and Rumelia, but without Battenberg. Meanwhile, the Ottoman position was a weak one and maximum that could do Sultan, was a diplomatic protest. Abdul-Hamid to no less extent than Alexander III feared the internationalization of the conflict in the case of military intervention to Rumelia.⁵¹

September 24, 1885, lord Robert Salisbury, the former main opponent of the creation of “great Bulgaria” in 1878 in Berlin, came to the conclusion about the need to support the “personal Union” of the Principality of Bulgaria with Eastern Rumelia with Battenberg at the head. The reasons for the change in the position of British policy were simple: 1) he realized that Bulgaria ceases to be an object of influence of Russia and from the bridgehead of its influence turns into an obstacle to the Russian army to the Straits and Constantinople; 2) he wanted to avoid a repetition of the events of 1876, when the Turkish atrocities led to increased criticism of the policy of the British government, which was headed by Gladstone; 3) the fate of Prince Battenberg was not indifferent to Queen Victoria, who promised to support “Sandro” his father.⁵²

Russia and England, having almost diametrically changed their positions in Bulgaria, were still opposed to each other. On September 25, Russia proposed to held a meeting of ambassadors in Constantinople to restore the provisions of the Berlin Congress.⁵³

50 Косик В.И. *Россия и политика в Болгарии 1879-1886*. М. 1991. С. 113.

51 Smith C.L. *Op.cit.* P. 161.

52 *Ibid.* PP. 21-23.

53 *История внешней политики России. Вторая половина XIX века*. М. 1997. С. 244.

September 25 the Bulgarian delegation left from Sofia Copenhagen to present an appeal of the Bulgarian nation to Alexander III. The delegation was headed by Metropolitan Clement Trnovsky – the acknowledged leader of the Russophiles. Bulgarians arrived to the capital of Denmark on 3 October.⁵⁴ The same day Emperor gave them an audience in Fredensburg, that is the summer residence of the Danish kings.⁵⁵ At the reception of delegates it was emphasized that they were accepted non-officially and only as individuals whose reputation did not cause the slightest doubt.⁵⁶ Clement appealed to the protection of the Bulgarians from the threat of Turkish invasion: “only you alone, Sire, can prevent these misfortunes of Bulgaria liberated by the Russian blood, and we fall to you and kneel beg to protect and save us. Have pity, Your Majesty, on the unfortunate Bulgarian people, do not leave it in these difficult moments for him!” The answer of the Emperor left no doubt in the position already taken by him: “The separation is now out of the question, but in what form the connection will be, this is a question that needs to be solved”.⁵⁷

On October 3 Giers sent a telegram to Sofia with the following content: “Meeting today the Bulgarian deputation and graciously listening to the request for patronage, the His Majesty the Emperor was pleased to say that the feelings of Russia to the Bulgarian people has not changed, despite the decision taken recently by the Bulgarian government. The idea of uniting the two parts of Bulgaria is easy to understand: that was all Russia wanted. But His Majesty can not approve of the manner which was used by the Bulgarians against the will of the Emperor. By such an act they put themselves into an extremely dangerous situation. The Imperial government will use all efforts to protect Bulgaria from the menacing danger

54 Трифонов Юрд. *Васил Друмев – Климентъ Браницки. Животъ, дейностъ и характеръ*. София. 1926. С. 123.

55 Косик В.И. *Россия и политика в Болгарии...* С. 114.

56 *Новое Время*, 24 сент. (6 окт.) 1885. №3439. С. 1.

57 Трифонов Юрд. *Васил Друмев – Климентъ Браницки...* С. 123.

and to consolidate order in it, according to its interests; but this can be achieved only if the Bulgarians remained waiting until the issue is finally resolved.”⁵⁸ Position, chosen by Russia was officially and very clear declared.

Meanwhile Bulgarian government, led by Stambolov was becoming more and demonstratively opposite to the course chosen by Russia. It was openly criticized by prince, and October 22 followed reaction. Emperor ordered to exclude Battenberg off the list of the Russian officers. 13-th rifle His Highness Prince of Bulgaria battalion became just 13-th rifle battalion.⁵⁹ That was absolutely unexpected for Battenberg, who got used that his intrigues were being left without punishment.⁶⁰ Prince was shocked. Nevertheless he even tried to joke in repulse. He said Bulgaria had no Alexander III regiment thus he cannot do anything with that.⁶¹

Meanwhile a consultation of the Great Powers ambassadors started in Constantinople. The Russo-British contradiction showed itself almost immediately. Russia backed Berlin Treaty legacy, whilst England opposed it. November 25 consultation was ended by a palliative solution which satisfied no one – Battenberg was to say, and Rumelian status quo reconstructed.⁶² At that time, the international situation became much more complicated. As a result of mobilization in Bulgaria and Rumelia there was gathered 126000 men, amongst them 119500 infantry, 2500 cavalry and 4000 artillery with 166 guns.⁶³ Amongst them under the banners there was gathered 110000 men – almost 7 % of the male population.⁶⁴

58 Татищев С.С. *Из прошлого русской дипломатии...* С. 420.

59 *Правительственный вестник*, 24 окт. (5 ноября) 1885. №232. С. 1.

60 Кох А. *Александър Първий...* С. 220.

61 Карцов Ю.[С.] *Семь лет на Ближнем Востоке...* С. 266.

62 *История внешней политики России. Вторая половина XIX века.* М.1997. С. 246.

63 К. И. *Военно-исторически очерк на българо-сербската войната...* С. 34.

64 Крапчански В. Н., Христов Г.Р., Възелов Д.Д., Скачков И.К. *Кратък обзор на бойния състав...* С. 42.

The majority of this force was concentrated on the Turkish frontier, whilst the Serbian was covered by 17 druzhina and 6 militia companies, altogether with volunteers about 22000 men with 38 guns. Being dispersed over a large area, they were neither a threat to Serbia nor a strong support for Bulgaria.⁶⁵

Rumelian crisis caused the activation of the policy of the Balkan States. In the capitals of Greece, Romania, Serbia, there were mass demonstrations demanding compensation at the expense of a neighbor – Ottoman empire or Bulgaria. The most active part happened to be Serbia. In June 1885 king Milan Obrenovitch prolonged the 1881 treaty with Austria-Hungary until August 1894. In addition, an agreement was signed, according to which Milan has declared its readiness after the age of the son to give him the throne, or to cede the throne to the candidate of Vienna on request Austria-Hungary.⁶⁶

News of the events in Rumelia caught Milan in a spa resort in Germany. He immediately interrupted the medical treatment and left for Vienna. Here, at a meeting with foreign Minister count Gustav Kalnoky, he received assurances that Austria will support Serbia, and that the Bulgarians with the help of Russia actually reduced to zero the meaning of the Berlin treaty.⁶⁷ At first he thought about the possibility to act against the Turks, in the direction of the Old Serbia, but the fear of repetition of 1876 and the arguments of the Austrians did their job.⁶⁸ Against compensation for Serbia in Turkey were the Britts, while the war with Bulgaria to achieve the same goal, London considered quite acceptable.⁶⁹ Of great importance

65 Бендерев [А.Ф.]. *Сербско-болгарская война 1885 года*. СПб. 1892. СС. 63-64.

66 Терехов В.К. *Сербия и Румелийский переворот 1855 года.*// Проблемы всеобщей истории. Под ред. Орловой М. И. Изд. МГУ. 1973. СС. 234-235.

67 Там же. С. 236.

68 Stavrianos L.S. *The Balkans since 1453*. P. 451.

69 Smith C.L. *Op. cit.* P. 22.

was the fact that the Austrians provided Belgrade with the loan of 40 million dinars. The reserve of the Serbian Treasury by this time was only 60 thousand dinars.⁷⁰

On 22 September 1885 Milan returned to Belgrade. At the station he was met by a large demonstration under the slogan "Forward Old Serbia!".⁷¹ At that day he signed a decree on the mobilization of the army.⁷² The attempt of the Russian official representative in Belgrade to stop the Serbian monarch was not crowned with success. Milan demanded territorial compensation or restoration of the status quo in Rumelia.⁷³ For him, it was a war that had to decide which of the two peoples would become the hegemon of the Balkans in the future.⁷⁴ Finally Belgrade decided to act on its own. The king was planning small victorious company.⁷⁵ This walk was to be finished by the capture of Sofia on 20 November – the day of the saint patron of the king. Thus he was expecting to back his popularity in the country.⁷⁶ On 27 October under the press of the public opinion the Greek government also declared mobilization.⁷⁷ Greece demanded compensation for Bulgraian growth - all Epirus - and categorically refused to stop mobilization.⁷⁸

Serbs deployed 5 infantry divisions- 80 thousand men, 70 thousand of them – active bayonets. The composition of each

70 Скоко С., Опачић П. *Војвода Степа Степановић у ратовима Србје 1876-1918*. Београд. 1984. С.108.

71 *Московские ведомости*. 12 сент. 1885. №252. С. 2.

72 Недзвецкий В. *Иностранное военное обозрение. Обзор главнейших фактов из хроники западно-европейских армий за 1885 год.*// Военный Сборник. 1886. №1. С. 80.

73 Татищев С. С. *Из прошлого русской дипломатии...* С. 430.

74 Скоко С., Опачић П. *Војвода Степа Степановић...* С. 108.

75 Ратковић-Костић С. *Европеизација српске војске 1878-1903*. Београд. 2007. С. 179.

76 Glenny M. *The Balkans 1804-1999. Nationalism, war and the Great Powers*. Lnd. 1999. P. 176.

77 *Московские ведомости*, 16 окт. 1885. №286. С. 4.

78 Stavrianos L.S. *The Balkans since 1453*. PP. 468-469.

division had 4 infantry and 1 cavalry and 1 artillery regiment (48 guns). In fact, the army was ready to act before the announcement of mobilization, it remained to focus.⁷⁹ October 31 Kalnoky declared that Austria-Hungary, as a “friendly neighbor” only “gives good advice.” The Minister said: “Serbia has not actually stated that we will not protect its interests if it takes a step towards occupation, as we respect the independence of Serbia and the Serbian King has the right to wage war or stand for peace on behalf of his state.”⁸⁰ Everything was more or less clear. On November 14 1885 the Serbian government declared a war against Bulgaria⁸¹ and the Serbian army immediately started to cross the border in 4 columns. Sofia was only a little bit more than 70 kilometers from the frontier.⁸² The war lasted 3,5 months but its active period was even shorter.

In a three day battle by Slivnitza (17-19 November) the Serbs were stopped and rejected. There was no decisive success of the defenders, but it was clear that the Serbian plan had failed. 20 November Milan ordered retreat.⁸³ The king left his army and run to Belgrade.⁸⁴ Retreatment soon causes chaos⁸⁵, the order was not reconstructed.⁸⁶ November 22 those were the Bulgarians already who invaded Serbia.⁸⁷ November 27 already occupied the Serbian

79 Недзвецкий В. *Иностранное военное обозрение. Обзор главнейших фактов из хроники западно-европейских армий за 1885 год.*// Военный Сборник. 1886. №1. СС. 81-82.

80 *Правительственный вестник*, 22 окт. (3 ноября) 1885. №231. С. 2.

81 К.И. *Военно-исторически очерк на българо-сербската войната...* С. 69.

82 Недзвецкий В. *Иностранное военное обозрение. Обзор главнейших фактов из хроники западно-европейских армий за 1885 год.*// Военный Сборник. 1886. №1. С. 85.

83 Бендерев [А.Ф.]. *Сербско-болгарская война 1885 года.* СС. 322-323; 328.

84 Скоко С., Опачић П. *Војвода Степа Степановић...* СС. 128-129.; Ратковић-Костић С. *Европеизација српске војске...* С. 188.

85 Бендерев [А.Ф.]. *Сербско-болгарская война 1885 года.* С. 328.

86 Скоко С. *Војвода Радомир Путник.* Београд. 1984. СС. 164-165.

87 Мишић Ж. *Моје успомене.* Београд. 1984. СС. 132-133.; Скоко С. *Војвода Радомир Путник.* С. 173.

frontier town Pirot. The way which led to Belgrade was thus opened.⁸⁸

On November 24 Russia issued an appeal to the Great Powers, proposing a declaration to stop the Serbo-Bulgarian war. Berlin, Vienne and Paris joined Petersburg immediately, Paris and Rome – a few days later. After the defeat the Serbian prime-minister agreed to stop the hostilities. November 27 Austrian representative in Serbia count Rudolf Kevenhuller came to Pirot and issued an ultimatum demanding the cessation of hostilities. Otherwise, according to the count words “the Bulgarian troops will meet not the Serbian troops, but the Imperial-Royal army.”⁸⁹ The situation again became complicated. By that time the Turkish army mobilized and von der Goltz-pasha had about 300.000 men at the Rumelian border. In case of Turkish interference the crush of the Bulgarian army seemed to be inevitable. But the Sultan decided to stay away.⁹⁰

A ceasefire was declared and December 21 1885 the truce was signed.⁹¹ Following the Bulgarian-Serbian truce, Greece demanded compensation, which continued to arm under the pretext of helping the Cretans. The unrest again was started at the island.⁹² Athens linked its disarmament with that of the Serbian and the Bulgarian one.⁹³ To maintain peace in January 1886, the Great Powers(with the exception of France) demanded that Athens stop preparing for war, and in response to the refusal established from May 8 to July

88 Недзвецкий В. *Иностранное военное обозрение. Обзор главнейших фактов из хроники западно-европейских армий за 1885 год.* // Военный Сборник. 1886. №1. С. 89.

89 Татищев С.С. *Из прошлого русской дипломатии...* С.433.

90 *Записки великого визиря Куамиль-паши.* // Известия Министерства Иностранных Дел. Пгр.1915. №1. С. 184.

91 *Сърбско-българската война 1885. Сборник документи.* СС. 271-273.

92 Stavrianos L.S. *The Balkans since 1453.* P.468.

93 Lascaris M. *Greece and Serbia during the war of 1885.* // Slavonic Review. Vol. XI. N31. P. 11.

7 of the same year naval blockade of the Greek coast⁹⁴, in which Russia participated with the clipper “Plastun”.⁹⁵

February 19 1886 Serbia and Bulgaria signed in Bucharest the peace treaty on the conditions of status quo ante bellum.

After that the Sultan could start negotiations with Bulgaria. The unity of principality of Bulgaria and Eastern Rumelia was recognized de facto by the Top-khane edict of April 5 1886. The prince of Bulgaria was appointed a general-governor of Rumelia for the 5 years with the right for further prolongation. Bulgaria had to pay for that a tribute – 200.000 Turkish pounds a year⁹⁶ and cede to Turkey a frontier region of Kirjaly, with mostly Moslem population.⁹⁷

Thus the Bulgarian crisis was ended peacefully, and largely thanks to the activity of the Russian ambassador to the Ottoman empire, who did his best to explain his Turkish counter-parts that Petersburg didn't want to create new problems for two countries. The Grand-Vizier preferred to believe Nelidov and the danger of the new Russo-Turkish conflict was eluded.⁹⁸

94 Чолакова А. *Българско-гръцките отношения в навигацията на съединението 1885 година.* // Военноисторически сборник. София. 1985. №5. С.120.

95 Кондратенко Р.В. *Морская политика России 80-х годов XIX века.* СПб. 2006. СС. 205-213.

96 *Принос към дипломатическата история на България 1878-1925.* Под ред. Б.Д. Кисякова. София. 1925. Т.1. СС.16-19.; Татищев С. С. *Из прошлого русской дипломатии...* СС. 441-442.

97 Киняпина Н.С. *Балканы и Проливы...* С.73.; Жигарев С.[А.] *Русская политика в восточном вопросе(ее история в XVI-XIX веках, критическая оценка и будущие задачи). Историко-юридические очерки.* М. 1896. Т. 2. С. 261.

98 *Записки великого визиря Киамиль-паши.* // Известия Министерства Иностранных Дел. Пгр. 1915. №1. С. 186.

BIBLIOGRAPHY

Journals and Newspapers

Slavonic review

Вестник Европы.

Военный сборник.

Военноисторически сборник.

Известия Министерства Иностранных Дел.

Правительственный вестник.

Проблемы всеобщей истории

Московские ведомости.

Новое Время

Published and Secondary Sources

Edwards S.H. *Sir William White. For six years ambassador at Constantinople. His life and correspondence.* Lnd. 1902.

Glenny M. *The Balkans 1804-1999. Nationalism, war and the Great Powers.* Lnd. 1999.

Smith C.L. *The Embassy of Sir William White at Constantinople 1866-1891.* Oxford University press. 1957. Pavlovich S.K. *A History of the Balkans 1804-1945.* NY. 1999.

Stavrianos L.S. *A History of the Balkans 1453.* Lnd. 2002.

Бендерев [А.Ф.]. *Сербско-болгарская война 1885 года.* СПб. 1892.

Вълков Г. *Руските учители на Българското воинство.* София. 1977.

Жигарев С.[А.] *Русская политика в восточном вопросе(ее история в XVI-XIX веках, критическая оценка и будущие задачи). Историко-юридические очерки.* М. 1896. Т. 2.

Карцов Ю.[С.] *Семь лет на Ближнем Востоке. 1879-1886. Воспоминания политические и личные.* СПб. 1906.

Киняпина Н.С. *Балканы и Проливы во внешней политике России в конце XIX века. (1878-1898).* Изд-во МГУ. 1994.

К. И. *Военно-исторически очерк на българо-сербската войната през 1885 г.* София. 1888.

Кох А. *Александър Първий. Българский князь. (Очерки из живота му).* Пловдив. 1895.

Иванов Н. *Спомени. 1868-1918*. София. 1996. Кн. 1.

Крапчански В. Н., Христов Г.Р., Възелов Д.Д., Скачоков И.К. *Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на Българската армия от 1878 до 1944 г.* София. 1961.

Львов Е. *Румелийский переворот. Исторический этюд*. М. 1886.

Маджаров М. И. *Източна Румелия(Исторически преглед)*. София. 1925.

Мартенс Ф. [Ф.] *Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россиею с иностранными Державами*. СПб. 1888. Т.8. *Трактаты с Германиею. 1825-1888*.

Принос към дипломатическата история на България 1878-1925. Под ред. Б. Д. Кисякова. София. 1925. Т. 1.

Радев С. *Строители на съвременна България*. София. 2004. Т.1. *Царуването на кн. Александра 1879-1886*.

Сърбско-българската война 1885. Сборник документи. София. 1985.

Татищев С. С. *Из прошлого русской дипломатии. Исторические исследования и политические статьи*. СПб. 1890.

История внешней политики России. Вторая половина XIX века. М. 1997.

Киняпина Н. С. *Балканы и Проливы во внешней политике России в конце XIX века.(1878-1898)*. Изд-во МГУ. 1994.

Кондратенко Р. В. *Морская политика России 80-х годов XIX века*. СПб. 2006.

Косик В.И. *Россия и политика в Болгарии 1879-1886*. М.1991.

Ландау А. А. *Поездка в Болгарию во время болгарско-сербской войны(Из студенческих воспоминаний)*. Юрьев. 1910.

Львов Е. *Румелийский переворот. Исторический этюд*. М. 1886.

Маджаров М. И. *Източна Румелия(Исторически преглед)*. София. 1925.

Мишин Ж. *Моје успомене*. Београд. 1984.

Освобождение Болгарии. Документы в трех томах. М.1967. Т. 3. *Борьба России и болгарского народа за создание болгарского государства 1878-1879*.

Ратковић-Костић С. *Европеизација српске војске 1878-1903*.

Београд. 2007.

Скоко С. *Војвода Радомир Путник*. Београд. 1984.

Скоко С., Опачић П. *Војвода Степа Степановић у ратовима Србје 1876-1918*. Београд. 1984.

Сърбско-българската война 1885. Сборник документи. София. 1985.

Татищев С. С. *Из прошлого русской дипломатии. Исторические исследования и политические статьи*. СПб. 1890.

Трифонов Юрд. *Васил Друмев – Климентъ Браницки. Животъ, дейностъ и характеръ*. София. 1926.

TURKISH STRAITS IN TURKISH-RUSSIAN RELATIONS (FROM THE END OF THE 19TH CENTURY TO THE WORLD WAR I)

Hayri Çapraz*

Introduction

In the second half of the 19th century and in the first quarter of the 20th century, Istanbul and Çanakkale Straits were a subject of many negotiations in international relations. The fact that the Straits were the subject of negotiation was caused by the weakening of the Ottoman State and the danger of disorganisation. Another important reason was that the water, which was accepted as international by the development of trade capitalism, was in the interest of the industrially developed states. As a matter of fact, during this period, the interests of Russia, United Kingdom, Austria-Hungary, France and Germany were at the highest level both in regional and global competitions. Therefore, the involvement of the diplomats of Russia and other states in the Turkish Straits issue was an opportunity to put their experiences to the top and to put their talents at the top level.

Istanbul and the Dardanelles Straits between the Mediterranean and the Black Sea were mostly in the interests of the United Kingdom and Russia. Because Britain was the most influential state in international trade, while Russia did not ignore any issue on the Straits for the security and economic development of the southern region.

The Ottoman State, which developed policies taking into account the European powers balance in the 19th century and at the beginning of the twentieth century, approached with states such as Britain, France and Germany from time to time to protect the Straits against a possible occupation. This kind of rapprochement worried Russia. Therefore, the Straits played a major role in shaping

* Suleyman Demirel University, hayricapaz@gmail.com

the relations between the Ottoman State and Russia. In the first 20 years of the twentieth century, it was the most negotiated part of the Ottoman State.

This study examines the impact of the Turkish Straits on the development of Turkish - Russian relations from the end of the 19th century to the World War I and puts forth Russia's policy towards the Straits and the Ottoman State's diplomatic attitude accordingly.

1. The importance of the Turkish Straits for Turkey and Russia

Istanbul is the capital of the Ottoman State. It is the most populous city. At the beginning of the 20th century, it is the chief city where economic activities take place. It is a center of spiritual importance for the people. Istanbul is a bridge connecting Anatolia and Rumelia for the Ottoman State. It has one of the two straits that connect the Mediterranean ports of the state with the Black Sea ports. The threat of Istanbul can undermine the unity of the State (Empire) because Istanbul is the bridge that connects Anatolia and the Balkans. After the loss of Istanbul, shifting of the center to one of these will create psychological conditions that will cause the loss of the other part. Therefore, Istanbul is indispensable for the Ottoman State for the reasons of its security, unity, economy and history.

In the 19th century and at the beginning of the 20th century, Russia entered a struggle for influence in various parts of the world against developed European states, which became an economic and political center of attraction in the world. During the 19th century, Russia's main rival was Britain. However, it occasionally faced against some of Europe's leading states such as France, Austria and Germany (after 1871). It has always tried to improve their existing military and economic conditions in order to compete with them in various regions of the world and even to secure their borders. It also

gave importance to the seas in order to organize military actions against Europe or to respond to threats from Europe. There are two routes in which Russia will quickly transport its fleet to Europe via seas when needed in case of tension with Europe. The first is the road from the port of Petersburg to the north of Europe, crossing the Baltic Sea and then the Sund Strait between Denmark and Sweden. The second one is the way from the Black Sea ports (such as Odessa) to the Mediterranean, the south of Europe, passing through the Straits of Istanbul and the Dardanelles. Therefore, these are the two main routes in Russia's maritime communication with Europe. For this reason, the operating system of the Turkish straits in the south and who will control them are very important for Russia.

2. Treaties establishing the legal status of the Straits in the 19th century

In the 18th century, Istanbul and the Dardanelles Straits were closed to warships and open to the merchant ships of the countries permitted by the Sultan. However, not all countries have the same rights in passing through the Straits. According to Article 11 of the Küçük Kaynarca Treaty in 1774, the Ottoman Sultan agreed to the same rights as the United Kingdom and France in the transfer of Russian merchant ships from the Black Sea to the Mediterranean and from the Mediterranean to the Black Sea¹. The fact that Russia gained legal privileges for the second time in the straits was made possible in the second half of the 1790s when France threatened the areas of Ottoman rule on the Mediterranean coast. In 1798, with the invasion of Egypt by France, the Ottoman State demanded support from the Russian and British navies. The Ottoman State signed an alliance agreement with Russia on 3 January 1799 and with Britain on 5 January 1799. On the basis of the alliance with Russia, the Russian navy passed from the Black Sea to the Mediterranean with

1 *Muahedat Mecmuası*, Vol. 3, Ceride-i Askeriye Matbası 1297, p. 259, 260.

the permission of the Sultan. Russia was able to expand its rights to use the Straits in 1805. According to treaty of 23 September 1805 Russia had the right to pass the military ships through the Straits in peacetime.

In 1806, relations between the Ottoman State and Russia were broken. In 1807 and 1808, the negotiations between France and Russia on the lands of Europe and the Ottoman State caused the Ottoman administration to rapprochement with Britain. In 1809, the Ottoman State and the United Kingdom signed the Treaty of Kale-i Sultaniye (Çanakkale). With this treaty, the passage of all warships through the Straits would be prohibited in peacetime as in the past. But if France attacked the Ottoman State, the British navy would protect its coasts until the Black Sea. The Kale-i Sultaniye treaty gave superiority to the Britain on the Straits.

Another bilateral treaty on which the Straits came to the agenda is the Hünkar İskelesi Treaty signed between the Ottoman State and Russia on 8 July 1833. This treaty was signed to allow Russia to be granted a privilege for the Straits in return for the Russian aid about the rebellion of the Egyptian governor Mehmet Ali Pasha. According to the Treaty, the Ottoman State will close the Dardanelles Strait to the warships of foreign states except Russia in return for the security aid of Russia.

With the Hünkar İskelesi Treaty in 1833, the regime of the Straits changed in favor of Russia, which worried the United Kingdom and major states of Europe. In 1839, the European states evaluating the rebellion of Mehmet Ali Pasha took the issue of the Straits on the agenda again. On July 13, 1841, especially with the efforts of Britain, the five major states (Britain, Russia, France, Austria and Prussia) and Ottoman State agreed on the Turkish Straits regime in London. According to the agreement, the closure of Istanbul and Dardanelles straits to all warships was turned into an interstate status². The

2 *Muahedat Mecmuası*, Vol. 4, Ceride-i Askeriye Matbası 1298, p. 217, 218.

Ottoman State guaranteed that it would not allow foreign warships through the Straits in peacetime³. According to the second article of the agreement, the Sultan retained the right to grant permission for the passing of the light war ships in the service of the Embassies of the friendly states⁴. The five major states of Europe, too, promised to obey this decision. The distinction between this agreement and the previous ones was the signing of five major states⁵.

With the tenth article of the Treaty of Paris⁶ signed at the end of the Crimean War (1853-1856), the principle of closure of the Straits to warships was continued⁷. However, by the same treaty, the Black Sea was closed to the Ottoman and Russian fleets and neither of these states would be able to build a military facility and make a war ship.

In 1870, the Straits issue was brought up again by Russia because of the emergence of new states in Europe and the tendency of political balances to change. According to the Paris Treaty of 1856, Russia was banned from performing military activities in the Black Sea. On October 31, 1870, Russia unilaterally declared that it did not recognize the related provisions of the Paris Straits Convention to escape the articles of the Convention, taking advantage of the political developments in Europe⁸. The European states reacted to the unilateral decision of Russia for violating the rules of international law. But they had to obey this. On March 13, 1871, the Ottoman State, Britain, Germany, Austria, France, Russia

3 C. Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul, 1947, p. 227.

4 Tükin, *Ibid*, p. 281.

5 Tükin, *Ibid*, p. 281.

6 The Paris Treaty of 34 articles was signed on 30 March 1856 by the Ottoman State, Russia, France, Austria, Britain, Prussia and Sardunia.

7 Tükin, *Ibid*, p. 281.

8 B. Şener, "Türk Boğazlarının Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", *Tarih Okulu Dergisi*, March 2014, Year 7, Iss. XVII, p. 479.

and Italy signed the 9-article London Straits Convention⁹.

The first article of the 1871 London Convention lifted the neutrality of the Black Sea and the restrictions on the parties as set out in Articles 11, 13 and 14 of the 1856 Treaty of Paris. The Ottoman State was given the right to open the Straits in peacetime to the war ships of the friendly states¹⁰. According to the treaty, it was the Sultan's authorization to open the Straits to the warships of the friendly and allied states¹¹. The 1871 London Convention was different from the 1856 Paris Convention and the 1841 London Convention: the Ottoman State would now be able to open the Straits not only to the light war ships in the services of the Embassies, but also to the warships of the friendly and allied states if they were to maintain the provisions of the Paris agreement. The right lost by the 1841 agreement was regained¹². With this treaty, Russia gained the opportunity to be more efficient in the direction of the Straits and the Mediterranean, while the Ottoman State regained sovereignty over its coastal lands for some time¹³.

The Treaty of Berlin, signed on July 14, 1878, approved the decisions of the 1871 London Convention on the Straits. By the treaties of 1841, 1856, 1871 and 1878, the principle of closure of the Straits to the warships was maintained. This rule was kept roughly till the World War I. However, the 1871 London Convention on the Straits remained the main international document that would determine the Straits regime until the First World War. The rulers of the Ottoman State interpreted that, by the London Convention, it accepted the principle of the closure of the Straits to the warships and that the Sultan had the authority to allow the warships of the friendly and allied states to pass in peacetime. They also declared

9 Tukin, Ibid, p. 301.

10 Tukin, Ibid, p. 302

11 *BOA, Y. EE*, Gömlek 9, Sıra 9, Varak 2b. Date: 06.04.1327.

12 Tukin, Ibid, p. 305

13 Şener, Ibid, p. 479.

that, in the event of war between two European states, they did not intend to allow any of the parties' war ships. They thought that if a party was allowed, the agreement would be damaged¹⁴. The aim of the rulers of the Ottoman State was not to interfere with the problems of the European states themselves and not to involve itself in a possible war.

3. Ottoman State's Straits Policy at the beginning of the 20th century

The Ottoman administrators continued its balance policy in the international relations at the beginning of the 20th century as well. In order not to damage the existing balance policy, it tried to comply with the Straits regime as determined by the international treaties. It made efforts to ensure that there would not be a problem with the northern neighbor Russia on Straits and that the Straits would not be an issue of international negotiation.

Russia was given the right to use the Straits in accordance with international law. The Ottoman administrators tried to apply the rules for the Straits in a way not to cause any tension especially between Britain and Russia.

Russia frequently used the Straits for the passage of trade and transport ships from the Black Sea ports to the ports in the Mediterranean and beyond. It carried out its exiles and military transports to the Far East through the Straits many times informing the Ottoman State. It effectively used the Straits to transport the south region products to southern Europe and vice versa.

In 1884, the Ottoman State allowed a Russian ship called Novgorod to pass through the Straits to carry the people of exile from Odessa to the Far East¹⁵. There were also military guards on

14 *BOA, Y. EE*, Gömlek 9, Sıra: 9, Varak 2b, Date: 06.04.1327

15 *BOA, İ. HR.*, Gömlek: 292, Sıra: 18410, Date 07.05.1301.

the ships that Russia sent to the Far East. Russia even transported troops by the ships of Voluntary People's Navy. Russian Voluntary People's Navy was established in the 1870s to help the Russian navy. Transport of soldiers on the ships of Voluntary People's Navy disturbed the Britain in particular. In 1884, the Ottoman State attempted to impose restrictions on the issue of human transportation¹⁶. Re-negotiations began on how to use the Straits for military transitions. In the end, the Sultan adopted the principle that a maximum of 1500 soldiers or volunteers would be allowed to pass by the decree¹⁷.

On September 16, 1891, the Ottoman Administration informed the relevant states that the ships of the Russian volunteers' fleet returning from East Asia were allowed to pass through the Straits. United Kingdom, Austria and Italy explained that the transfer of troops from Russia through the Straits was not a move to change the Straits agreement¹⁸. Thus, while entering the 20th century, rules for the use of the Straits for military transport were determined. On this basis, the Ottoman State continued to operate the law of the Straits in the early 20th century. On August 1, 1900, two ships of Russia called Prut and Dinyester were allowed them to pass through the Straits of Istanbul and Çanakkale because they were not armored and they did not carry cannons and to enter the Black Sea when they came back¹⁹. On April 22, 1901, the Ottoman administration allowed the Saranod naval ship of the Russian People's Volunteers' fleet to pass through the Straits to arrive in Odessa from Vladivostok²⁰. Almost a month later, on May 19, 1901, a ship named Kiev carrying three hundred fifty soldiers belonging to the Russian People's Volunteers fleet passed through the Straits by giving information to

16 BOA, MV, Gömlek: 225, Sıra: 60, Date 19.11.1301.

17 Tükin, Ibid, p. 328-329.

18 Tükin, Ibid, p. 333.

19 BOA, İHR., Gömlek 368, Sıra 3, Varak 1a, 2a. Date 4.4.1323

20 BOA, BEO, Gömlek 1649, Sıra: 123623, Date: 3.01.1319.

the Ottoman administration²¹. These transitions continued in 1901 and later. On August 8, 1901, a ship was escorted by guards to the Sahalin from Odessa²². On the same way, on 8 March 1902, the Yaroslav ferry belonging to the Volunteer People's Fleet carrying 540 people exiled passed through the Straits with 66 sailors²³.

Not only did the merchant goods, those exiled and the troops pass through the straits. On 22 December 1909, two battleships of Russia, which were to carry the funeral of Uncle Grand Duke Mikhail of the Russian Tsar to the Black Sea from the Mediterranean, passed through the Straits²⁴.

The Straits did not have a negative impact on the relations between the Ottoman State and Russia as long as it was used in accordance with international law. The Ottoman administration did not make troubles in the transitions of Russian merchant ships and transport ships.

However, the political and military weakening of the Ottoman State at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century and the fact that the European states and Russia were competing among themselves in order to penetrate the territory of the Ottoman State made the application of the law of the Straits difficult from time to time.

4. Difficulties in the implementation of the regime of the Straits and the Straits policy of Russia

As in the 19th century, the rivalry between European states and Russia at the beginning of the 20th century made it difficult to maintain a peaceful atmosphere between the Ottoman State and

21 *BOA, BEO*, Gömlek: 1666, Sıra: 1248886, Varak 1a, Date: 10.02.1319

22 *BOA, İ.HR.*, Gömlek 372, Sıra 25, Date: 22.04.1319

23 *BOA, BEO*, Gömlek 1805, sıra: 135308, Varak 1a, Date: 28.11.1319

24 *BOA, BEO*, Gömlek: 3681, Sıra: 276014, Date: 9.12.1327; *BOA, İ.HR.*, Gömlek 420, Sıra: 32, Date: 9.12.1327.

Russia. Moreover, with the economic and military weakening of the Ottoman State, the increase in the activities of some countries towards its lands was another important factor that negatively affected its relations with Russia. Because, at the beginning of the 20th century, it is difficult to say that the Ottoman State and Russia had full confidence towards each other. Both sides' past experiences made it difficult for them to feel full trust in each other.

At the beginning of the 20th century, the Ottoman administration was in cooperation with the European states, especially the United Kingdom, worrying about Russia's military operations against the Straits and other regions. The Russian administration, considering the possibility of a strong European state controlling the Straits, planned to penetrate or take full control over the Straits before them. These counter-intuitions caused the bilateral relations to remain very insecure.

In its report prepared in 1898, the Russian Foreign Ministry demanded that the Straits always be open to Russian warships. In the same report, it emphasized that if a rival state stops the opening of the Straits, Russia should have sufficient naval power to resist it. By looking at its current power, Russian Foreign Ministry adopted the idea that it would be more appropriate for the Straits to remain temporarily under the weak state of the Ottoman State²⁵.

The idea reflected in the 1898 report of the Russian Ministry of Foreign Affairs on the Straits was the basis of the Russian policy until 1914: It would be better for the Straits to remain in the hands of either Russia or the weak Ottoman State. No Western power was to be allowed to be here.

The main rival of Russia in its policy towards the Turkish straits was Britain for many years. At the beginning of the 20th century, Germany was another rival. The influence of Germany

25 V. Hvostov, "Tsarskoe Pravitelstvo O Probleme Prolivov v 1898- 1911", *Krasny Arhiv*, Vol. 61, Moskva 1933, p. 137, 138.

on the Ottoman administration worried the Russian government. Russia tried to obtain international diplomatic support before a military operation against the Straits on the grounds that it did not have the necessary equipment for war in such a competitive environment. At a time when Germany developed influence over the Ottoman State, Russia was defeated by Japan in the Far East. This diplomatic and military environment allowed Russia to get closer to Britain. Russian Foreign Minister Izvolsky, London Ambassador Benkendorf, British Foreign Minister Edward Gray, British Ambassador to Petersburg Arthur Nicolson began negotiations in February 1907 to organize the interests of the two states in Asia. During the interviews, the Russian side stated that they would be more moderate in the exchange of influence in Asia in return for free transition of warships through the Turkish Straits²⁶. The British side wanted the issue of the Straits to be dealt together with the Egyptian and Baghdad railroads. He also considered it appropriate not to include the Straits negotiation in influence share in Asia. Because it would not be appropriate to negotiate without the involvement of Germany and France. It suggested that Russia take over the negotiations. Russia hoping to re-negotiate the Straits attempted to share its influence in Asia with Britain. On August 31, 1907, the two states shared Tibet, Afghanistan and Iran²⁷.

After the 1907 treaty, Russia was of the opinion that Britain would support them for the Turkish Straits. Russian Foreign Minister A.P. Izvolsky, considering he got the Britain's support for the Straits, began diplomatic activities to get the support of Austria as well. In November 1907, during a meeting with the Austrian-Hungarian Foreign Minister A. Aehrenthal in Vienna, he stated that Russia was in favor of protecting the current situation in the Balkans. Russia demanded support for the free passage of the warships from the

26 Yu. V. Luneva, *Bosfor i Dardaneli*, Moskva 2010, p. 27, 29.

27 Luneva, *Ibid*, p. 27, 29, 32, 36, 44, 51.

Straits²⁸. On September 15, 1908, Russian Foreign Minister A.P. Izvolsky and Austrian Foreign Minister A. Aehrenthal orally agreed on the Balkans and the Straits. According to the agreement, Russia would not object to Austria owning Bosnia and Herzegovina, and Austria would not oppose Russia to get the right to carry warships through the Straits, either²⁹.

Izvolsky then left for Berchtensgarden in Bavaria to meet with the German Foreign Minister for the support of Germany. German Foreign Minister notified İzvolskiy that Germany will not oppose in return for some concessions to be made by Russia. Izvolsky went from Germany to Italy. Meanwhile, Italy was making plans to occupy Tripoli from the Ottoman State. For this reason, the diplomatic approval of major states was necessary for Italy. Izvolsky stated that they would not oppose the invasion of Tripoli by Italy. In return, he received support for Russia's targets on the Straits. France and Britain were the two countries for real support on the Straits. Izvolsky, before the diplomatic approval of these two states, went to Paris after Italy. Izvolsky learned that the Austro-Hungarian government occupied Bosnia and Herzegovina from a French newspaper on the way to Paris³⁰.

Izvolsky was surprised when Austria-Hungary acted so fast. On October 6, 1908, Austria-Hungary announced the annexation of Bosnia and Herzegovina. Arriving in Paris, Izvolsky met with French Foreign Minister Stephen Pichon. Although Pichon seemed to support Russia, he said that the Britain's approval should be taken. Before leaving for London, Izvolsky gave a memorandum dated October 6, 1908 to Naum Pasha, the Ottoman Ambassador to Paris. The memorandum was about the change of the regime of the straits. He demanded that the passage through the Straits be open

28 Luneva, Ibid, p. 47, 48, 53, 54.

29 A. N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1990, p. 145.

30 Kurat, Ibid, p. 145, 146.

only to Russian warships. Then he left for London. He met with the British Foreign Minister Lord Edward Gray. In the meeting, the British side accepted the change in the status of the Straits, provided they were open to the warships of all countries. This proposal was not accepted by Izvolsky. Russia temporarily abandoned this initiative³¹. The opinion that Russian diplomats can get the British support or change the regime of the Straits in their favour appeared to be wrong with Britain's attitude.

The crisis of Bosnia and Herzegovina was resolved by the treaty between the Ottoman State and Austria on February 26, 1909. Austria would pay £ 2,5 million to the Ottoman State while the Ottoman State would give up its sovereignty rights here. This agreement was a diplomatic failure for Russia³². Russia did not change the regime on the Straits but allowed Austria to gain new interests in the Balkans.

Russia did not stop looking for diplomatic support in the opinion that it would not be correct to operate on the Straits under the current conditions. In 1909, when Tsar Nicholas II was in Italy, he tried to gain Italy's support for the Straits. On October 24, 1909, an agreement was signed between Italy and Russia in Racconigi. In accordance with Article 5 of this treaty, Russia would give an assurance of neutrality against the imperialist aims of Italy on Tripoli and Benghazi while Italy would support Russia on the question of the Straits³³.

5. The Straits during the Tripoli War

When Italy began to prepare for the occupation of Tripoli of the Ottoman State in 1911, Russia increased its diplomatic activities for the Straits. In the same year, an advisor of Foreign Minister,

31 Kurat, *Ibid*, p. 146, 148.

32 Kurat, *Ibid.*, s. 148.

33 Tugin, *Ibid*, p. 348

A. A. Girs submitted two reports to Neratov, who was temporarily managing the Russian Foreign Affairs. The reports suggested the passage of military ships through the Straits for the Russian government. This report by Girs was based on the reports prepared by the Ministry of Foreign Affairs in 1898 and 1904. The proposal of Girs was intended to regain the rights of Russia by the 1833 Hunkar İskelesi Treaty. The goal was to change the regime of the Straits in favor of Russia as in the past³⁴.

In addition to its diplomatic activities, Russia was aware of the need to increase its military power to change the regime in its favor. For this purpose, the Black Sea fleet had to be strengthened first. However, with the idea that the Black Sea fleet was sufficiently powerful against the navy of the Ottoman State, Russia gave priority to the strengthening of the Baltic fleet after the defeat by Japan in 1905. The Baltic Navy had to be considered as a priority for defense and operations against European states. For this reason, in 1907, Russia initiated the project of strengthening the Navy. In 1909, the Ottoman State started a naval reform. In 1911, the Ottoman administration ordered the United Kingdom to produce the Resadiye dreadnought. The Ottoman state's step towards strengthening the navy and its close relations with Germany deeply worried Russia. In addition to the project to strengthen the navy launched in 1907, the Russian government made a new plan 4 years later and decided that the Black Sea navy should also be strengthened in 1911³⁵.

While the Ottoman State took military measures to defend itself, Russia tried to take military measures to stay in a superior position against its rivals. In such a period, the Ottoman administrators made sure that the transitions from the Straits were carried out on a legal basis and did not lead to a crisis. However, there were differences

34 Hvostov, Ibid, p. 135, 136.

35 B. Gülboy, "Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya ve Osmanlı Donanmaları Arasındaki Silahlanma Yarışı", *Türk – Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*, Editör: Yeliz Okay, İstanbul 2012, p. 55, 56.

of opinion between the two states. In July 1911, when tension was felt in the Mediterranean, Russia demanded that the warship on the island of Crete be allowed to pass through the Straits as it would come to Sevastopol for repairs. Russia's demand was rejected because the ship in question did not belong to the Black Sea fleet and there was no record of the transfer from the Black Sea to the Mediterranean³⁶. But the transition of non-warships continued. And so, at the same time (July 1911), the yacht belonging to the Russian Emperor was allowed to move from the Baltic to the Black Sea through the Straits³⁷.

On September 29, 1911, Italy started to occupy Tripoli. Russia did not want Italy to be active out of Tripoli. Russia also wanted the Balkan states not to take any action towards the military measures of the Ottoman State in the Balkans. In this tense environment, Russia began to take diplomatic steps again on the Straits. The instructions sent to Carikov, the Ambassador to Istanbul, from the Russian Foreign Ministry on 19 September (2 October) in 1911 stated out that the Ottoman State was at war with Italy and that negotiations could be carried out considering the mutual interests of the two states at a time when there was a conflict between Germany and France over Morocco. Even the obstacle that Russia put on the railroad project to be passed through Anatolia in 1900 could be reviewed. Beside all, amendments in favour of Russia on the Straits were demanded. The jurisdiction given to the Ambassador Carikov for the treaty to be made in accordance with the mutual interests of the two states was as follows:

1- Russia would abandon the privileges in favor of Russian investors in the treaty signed between the two states for the construction of Anatolian railways in 1900.

2- Russia would not oppose the railroads to the places mentioned

36 *BOA, MV. Gömlek 154, Sıra: 95, Varak 1a,, Date: 23. 07.1329.*

37 *BOA, İ. MBH. Gömlek 6, Sıra 69, Varak 1a, Date: 3.08.1329.*

in the 1900 treaty because it would be possible to connect the railway on the line of Samsun-Sivas-Harput-Diyarbakir-Mosul (or Trabzon-Erzurum-Harput and further) with the Russian railways. The two governments would make an agreement on this issue before³⁸.

3. In addition, the Russian government would provide support to the Turkish Government for the protection of the existing regime on the Straits and the surroundings of the Straits in case of any attack from a foreign state against Istanbul and the Çanakkale Straits. For this support, the Russian warships should have the right to pass through the Straits³⁹.

He made a 6-article proposal of the issues in the letter sent to him and presented it as a memorandum to Sait Pasha on 12 October 1911. Article 4 of the memorandum included the opening of the Straits and its environs to Russian warships for Russia to help protect the Straits regime⁴⁰.

In one hand, Russia developed a sweet-hard diplomacy with the Ottoman State in order to create a favorable situation on the Straits. On the other hand, it tried to get the consent of the major European states via its diplomats. It was stated in the instruction sent to Izvolsky, the Ambassador to France, on 22 September (5 October) 1911, that Russia approved a French solution to the Moroccan problem. In return for this, France was expected not to be involved with the issues of Manchuria and the Straits⁴¹. France was ready to discuss the change in the Straits regime but was in favor of Britain being a part of the issue. Russia, 6 days after the instructions sent to Izvolsky in Paris on the Straits on October 5, realized that France

38 *Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917, Serial II 1900-1913, Vol. XVIII, Part II, No: 509, Moskva – Leningrad, 1938, p. 59, 60.*

39 *Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917, Serial II 1900-1913, Vol. XVIII, Part II, , No: 509, Moskva – Leningrad, 1938, p. 61.*

40 Tukin, Ibid, p. 350.

41 *Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917, Serial II 1900-1913, Vol. XVIII, Part II, , No: 531, Moskva – Leningrad, 1938, p. 76.*

had consulted with Britain on the same issue⁴².

Russian Ambassador to London, Beckendorf visited Britain's Foreign Minister, Gray and exchanged views on whether a regime change was possible on the Straits. Beckendorf informed that if the Ottoman State allowed Russia for free passage of warships through the Straits, Russia could influence the Balkan governments for constant peace with the Ottoman State. Gray told Beckendorf that a situation assessment could be made about the Straits and added that he would express his opinion on the issue after evaluating the matter with the government. After this meeting, the British Foreign Ministry undersecretary Sir Arthur Nicolson told the French Ambassador to London Cambon that the British view was the same as in 1908 and that it was not appropriate to speak the Straits at a time when the future of the Ottoman State at war with Italy was not clear⁴³. In this process, the Ottoman State tried to prevent Russia's search for support in France and sent instructions to Rıfat Pasha, the Ambassador to Paris. Rıfat Pasha informed the Foreign Ministry that Russia made a similar attempt in London and Paris in 1909 but could not get the necessary support⁴⁴.

Just as Britain and France did not oppose Russian wishes directly, they did not approve, either. Russia avoided carrying out a hard diplomacy against the European states because it could not be able to predict where the struggle would go if they were against it. And so, the Britain and France slid around and did not approve a change on the Straits in favor of Russia.

Germany was against the transition of Russian warships through the Straits. However, before Germany announced its opinion, the

42 *Mejdunarodne Otnošenja v Epohu Imperializma 1878-1917, Serial II 1900-1913, Vol. XVIII, Part II, , No: No: 564, 579, 580, Moskva – Leningrad, 1938, p. 115, 127.*

43 Tukin, Ibid, p. 351

44 *BOA, A.MKT. MHM, Gömlek 745, Sıra 14, Date: 23.12.1329.*

issue was closed with Britain's negative opinion⁴⁵. As for Italy, on the basis of the Treaty of Racconigi (1909), it was not against the wishes of Russia. He reported that he had not been in Austria since 1908. Austria, too, announced that it was not against since 1908. However, Austria, in the letter to its envoy to St. Petersburg, demanded an effort to reach a compromise with a formula to free Austria from the press of the Russian navy⁴⁶.

While the international situation of the Straits was in favor of the Ottoman State, the Ottoman Government responded, with Sait Pasha signature, to the demands of Carikov on 8 December 1911 as follows: According to the treaties ratified by the London Treaty of 1871 and the Congress of Berlin, the Russian Navy will not be allowed to cross the Straits either in peace or war. Thus, the Ottoman State gave a negative answer to Carikov's request. The Russian government did not want the Britain and Germany against itself. It announced the attempt for the replacement of the Straits regime as Carikov's private enterprise⁴⁷. In addition, the Russian Foreign Minister withdrew the offer together with his Ambassador to Istanbul on December 2, 1911, just before the reply came, under the pretext that the proposal was made ahead of time. On December 9, he interviewed a reporter from *Le Temps*, denying the proposal to cover up the failure. Foreign Minister Sazonov told the newspaper that Russia had no demands on the Straits, did not negotiate or attempt a diplomatic step. It was concluded that Carikov exceeded the limits of the instructions given to him⁴⁸. Although the minister commented this way, there was a second diplomatic failure on the Straits. The first was the offer of solving by conceding to Austria in the Balkans, which resulted in failure. The second, with the support of Britain and France, would change the status of the Straits to its

45 Kurat, a.g.e., s. 166, 167.

46 Tukin, Ibid, p. 352, 353

47 Kurat, Ibid, p.161, 163, 164, 167, 168.; Tukin, Ibid, p. 353.

48 *İstoria Diplomatii*, Vol. Second, Redactor V.P. Potemkin, Moskva 1945, p. 209, 210; Tukin, Ibid, p. 343.

advantage, which failed, too⁴⁹.

Russia changed Carikov, the Ambassador to Istanbul, because of the troubles in the diplomacy on the Straits. Mihail Nikolayevich Girs was appointed instead. Before Istanbul, Girs served as an Ambassador in China and Romania. He came to Istanbul in March 1912. Again, the chief problem was the Straits before him⁵⁰. On April 18, 1912, Italy fired cannonballs to the outer fortifications of Çanakkale for two and a half hours. On April 19, the Ottoman State closed the Straits to all ships, which lasted until peace with Italy on May 18th⁵¹. On the same day (April 19), the Italians also bombed Rhodes and Samos. Russian Foreign Minister sent a telegram to Girs in İstanbul, stating that the danger relative to the Straits ended on 19 April 1912 and that the Straits should be opened to trade ships or the Ottoman State must pay the indemnity caused by delay. Girs was said to inform the Ottoman Government about this⁵². However, the Porte did not comply with this demand. So the Straits remained closed for a month. Russia protested against the closure of the Straits⁵³.

6. The Straits during the Balkan Wars

The tension with Italy was not the only to determine the Russian policy on the Straits. In the same year, relations between the southern Balkan states and the Ottoman State were also getting worse. Greece's policy of inclusion of Crete into its borders was such that it could transform the relations of the two countries into

49 Tukin, Ibid, p. 349.

50 Kurat, Ibid, p. 171.; Tukin, Ibid, p. 354.

51 Kurat, Ibid, p. 171.; Tukin, Ibid, p. 354. *Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917, Serial II 1900-1913, Vol. XIX, Part II, Moskva – Leningrad, 1938-1940, p. 424.*

52 *Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917, Serial II 1900-1913, Vol. XIX, Part II, Moskva – Leningrad, 1938-1940, p. 433.*

53 Tukin, Ibid, p. 354.

war at any moment. Due to the turmoil in Crete, the Great States decided to send troops to Crete. Russia demanded permission to use the Straits to send a part of its troops to Crete, too. It was approved by the Ottoman Government⁵⁴.

At a time when the attacks on the Ottoman State increased and the political and military situation in the Balkans became tense, Russian statesmen discussed a plan of seizing the Straits by military means. In such a case, it was predicted that Britain and Austria-Hungary could resist Russia and France could remain neutral. In addition, there was also the opinion that Russia was not fully prepared for the military operation against the Straits. For this reason, diplomatic and military support could be needed. Especially the Balkan states had to remain in their sphere of influence. The Russian government established the Balkan Alliance against the Ottoman State and Austria-Hungary close to summer of 1912⁵⁵. In a possible Balkan war, it aimed to maintain its influence in the region.

The Balkan War began on October 9, 1912 with the declaration of war against the Ottoman State in the Montenegro. On October 17-18, Bulgarians and Serbs launched a war against the Ottoman State, too⁵⁶. On 11 October, Russian Foreign Minister Sazonov met with Turhan Pasha, the Ottoman Ambassador to Petersburg and asked that the war not be spread to the Black Sea. Otherwise, they would take the necessary measures to protect their commercial interests. In his instruction to the Ambassador to Athens on 3 (16) October 1912, Sazonov asked this message to be delivered: Greece should not take a hostile act against the Straits and that Russia was protecting the interests of Greece in the Ottoman State⁵⁷. In these circumstances, the question of the Straits for Russia has become a problem that

54 BOA, MV, Gömlek: 227, Sıra: 55, Date: 12.04.1330.

55 Ya. Zaher, "Konstantinopol I Prolivi", *Krasnyy Arhiv*, Vol. 6, Year 1924, Moskva, p. 50. 51.

56 Kurat, Ibid, p. 173.

57 *Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917*, Serial II 1900-1913, Vol. XX, Part II, No: 1050, Moskva – Leningrad, 1940, p. 466.

needs to be solved more and more urgently.

During the Balkan War, the success of the Bulgarian troops against the Ottoman forces and their progress towards Istanbul quickly worried the Russian government. On October 24, the Bulgarian forces achieved superiority and arrived in Çatalca, creating a panic in Russia. At 1:30 am on 26 October, the Maritime Minister Grigorovich sent a telegram to the Tsar and requested permission for Girs to be able to communicate directly with the commander of the Russian Black Sea Forces and call troops without restriction if need be. The Tsar approved this request⁵⁸.

According to the script dated 20 October 1912, the Ministry of Maritime Affairs of Russia was planning to occupy the Büyük Dere in order to land troops to Istanbul in the slightest confusion and establish a safe base for Russian troops on the European side of the Strait. This plan was similar to that of 1896-1897. In other words, a small confusion in Istanbul would be evaluated and the upper parts of the Strait would be occupied. However, as before, this plan could not be implemented in 1912, either. There were several reasons for this: 1- The progress of Bulgarians was stopped in Çatalca 2- Lack of sufficient vehicles to carry out the transport operations of the Russian Black Sea fleet to land to İstanbul⁵⁹.

The states interested in the Straits started to direct their fleets to Istanbul on the grounds of protection of Christian elements in a possible confusion in Istanbul⁶⁰.

In mid-November 1912, the ceasefire negotiations between the Ottoman State and the Balkan states began. In this process, the Russian side also made preparations to determine its attitude on the Straits. Chief of the Second Movement Office, First Lieutenant Nemits made a study on 25 November 1912. In this study, beside

58 Zaher, Ibid, Vol. 6, p. 50, 51; Kurat, Ibid, p. 174.

59 Zaher, Ibid, Vol. 6, p. 51-53.

60 BOA, MV, Gömlek 227, Sıra: 270, Date: 25.11.1330.

the strategic importance of the Straits, the economic importance was also mentioned. It was also pointed out that the Straits had remained closed to the Russian merchant ships during the Tripoli War, which had damaged to the Russian economy. In his study, Nemits underlined the fact that Russia should take into account the interests of the Balkan states but that its own interests must come first and Russia's material needs are a priority.

Nemits made the following suggestions regarding the Straits:

1. As targeted in 1908 and 1911, Russia should try for the Straits to be opened to its warships.

2. For the interests of Russia, the Straits should not be made neutral being left to an international administration. In such a case, the Straits can be completely lost for Russia. The Straits are better to remain under the Turkish control instead of an international administration⁶¹.

A similar report came from Admiral Liven, the second commander of the Navy, on the same date (25 November 1912). In the report, it was recommended, for the cruise of the military ships the between the Black Sea and the Mediterranean, that sovereignty be established not only on the Straits but also in the vicinity of Çanakkale and on the Aegean islands. The reports, including the views of Nemits and Liven, were submitted to the Maritime Minister and in care of him to Foreign Minister Sazonov⁶².

Both from these reports and the warnings by Foreign Minister Sazonov at the time of the Balkan War, it is understood that Russia wants to keep the Balkan states away from the issue of Istanbul and the Straits. The position of the Balkan peoples in Russia's Ottoman State policy becomes clear here: The states in the Balkans must remain allied to it but they must not demand anything on the Straits. For Russian diplomats, the Straits were evaluated as a pure Russian

61 Kurat, Ibid, p.176; Zaher, Ibid, Vol. 61, p. 54, 55, 56.

62 Zaher, Ibid, Vol. 6, p. 55, 58, 59.

issue, not a Slavic one.

During the Balkan War, Bulgaria became the state that worried Russia most about the Straits. When the Bulgarian forces attacked Edirne on 13 (26) March 1913, the Russian administration was not happy. On 15 March 1913, Russian Foreign Minister S. D. Sazonov received Maritime Minister Í. K. Grigorovich's approval and renewed the authority of M.N. Girs to call the entire Black Sea fleet to Istanbul if needed without waiting for the approval of Petersburg. The defense of the Christian elements in Istanbul was said to be the first reason for the authorization. The second reason was that if the Bulgarian forces entered Istanbul, it was necessary for the Russian forces to be on the Strait already. Owing to this, it would prevent the formation of conditions against Russia in the decisions to be taken about Istanbul and the Straits. However, the Ambassador did not need to use the authority given by Sazonov because the negotiation between the Ottoman State and the Balkan allies began again. Russia was the first to propose the creation of the Enez-Midyé border line between Bulgarians and Turks. Thus, Russia aimed at the area close to Istanbul to remain under the control of the Ottoman State.

On May 30, 1913, the Treaty of London was signed between the Ottoman State and the Balkan States. Russia ratified this treaty. According to the Treaty, Bulgaria left the places in the west of the Enez - Midye line to the Ottoman State. When evaluated in terms of Russian interests, Bulgarians were prevented from approaching Istanbul⁶³.

The Russian government was in favor of supporting an independent Ottoman State and its dominance over the Straits, as long as it had no direct control of the Straits. According to the Russian administration, possible legal or military gains of the European states on the Ottoman land could have prevented him

63 Kurat, *Ibid*, p. 180.

from reaching his desired goal⁶⁴. And so, they notified, in care of their Ambassador, that in case the Bulgarians threatened the Straits, they could support the Ottoman State⁶⁵. In 1913, Russia even tried to buy places near Istanbul in order to penetrate the Straits from another angle, but it failed to realize this plan⁶⁶.

The Russian statesmen had the conviction that the Straits would eventually belong to Russia⁶⁷. Tripoli and Balkan wars strengthened the idea in Russia that the Ottoman State was weakened and the fragmentation of the state was inevitable. In case of fragmentation of the Ottoman State, the Russian government intended to bring the Black Sea navy to the desired level for superiority on the Straits and to prevent powerful states such as Germany from settling on the Straits⁶⁸. Moreover, according to what Baron Shling from Russian Foreign Ministry told Nemits, Russia was to occupy the Straits in a general European war⁶⁹.

In 1913, the Balkan states did not agree about how to share their gains from the Ottoman State and began a new war between themselves. Russia followed the policy of preserving the current situation on the Straits in the Second Balkan War. However, the General Staff and all the ministries did not retire from doing an intensive work to reach the power to capture the Straits. In the present circumstances, armed aggression against the Straits was not considered due to military and technical inadequacy⁷⁰. However, in order to be ready for possible developments, meetings were held in July 1913 between the Naval Forces and the Foreign Ministry officials on how and with what means to carry out a land operation

64 Zaher, Ibid, Vol. 6, p. 62, 63.

65 Kurat, Ibid, p. 181.

66 Zaher, Ibid, Vol. 6, p. 64.

67 Zaher, Ibid, Vol. 6, p, s. 63.

68 Kurat, Ibid, p.182, 183.

69 Zaher, Ibid, Vol. 6, p. 66.

70 Tugin, Ibid, p. 355; Kurat, Ibid, p. 184, 186.

towards the Straits⁷¹. The views of Nemits, an expert on the Straits, were taken. Nemits pointed out that the Russian navy would be strong enough to take the Straits after the planned construction was completed and added that it would be in the years of 1917-1919⁷². So, Russia needed at least 3 or 4 more years. However, the international relations were going too fast to allow Russia the time needed.

On 20 October (2 November) and 23 October (November 5) 1913, the Russian Ambassador to Istanbul, M. N. Girs informed S.D. Sazonov by a telegram that a German military delegation headed by General Limon von Sanders was to be employed in the command of the Ottoman 1st Army Corps in Istanbul. The Russian government notified S. N. Sverbeev, the Ambassador to Berlin, of its disturbance about the employment of Sanders. Girs, too, did the same by sending a telegram to Wangenheim, German Ambassador to Istanbul on 23 October (5 November). Girs reported that it would be more appropriate for Germany to make military innovations in a different region, but not in Istanbul⁷³. In his reply, the German side said that the demand for the related employment came from the Ottoman State or that it would seek assistance from another state⁷⁴. Russian newspapers began to write that Germany wanted to take control of the Straits. In fact, the Ottoman Maritime Ministry had requested an admiral to head the Ottoman navy from the Great Britain before German Limon Von Sanders. The British government had accepted it sending Admiral Limpus and a few British military officers, but Russia had not reacted. However, he reacted hard to the German delegation⁷⁵. Russia's efforts for Sanders to leave İstanbul failed⁷⁶.

71 Luneva, Ibid, p. 169.

72 Kurat, Ibid, p.188, 189.

73 Zaher, Ibid, Vol. 7, p. 38.

74 E.G. Kostrikova, "Borba Rossii za Peresmotr Statusa Prolivov V Naçale XX veka", *Rossiya i Çernomorskie Prolivi*, Moskva 1999, p. 296.

75 Kurat, Ibid, p. 193, 194.

76 Zaher, Ibid, Vol. 7, p. 40.

Russian statesmen were concerned about the rise of German influence on the Ottoman State. Russia ministries informed the Tsarist authority and one another by reports on the rising German influence and the situation of Istanbul and exchanged views. The result of the consultations was as follows:

The navy was not yet strong for an operation against the Ottoman State and the fleet had to be renewed. However, the renewal was estimated to last four years. In case the Ottoman State collapsed, another state should be prevented from settling on the Straits and Russia itself should occupy the Straits⁷⁷. Preparations should be made in case of a Bulgarian attack on Istanbul. Besides, the road map to be followed in foreign relations was also discussed. The possibility of an alliance with France was evaluated before a Russian military operation to seize the Straits. In the Balkans, it was envisaged that Serbia would support Russia while Bulgaria would be offered Macedonia. In return for Macedonia, Bulgarians would support Serbs against Austria. Again, the idea of trying to place Romania next to Russia through diplomats was accepted⁷⁸. In case of a Russian occupation of the Straits, a protest was expected from Greece and Bulgaria. According to Sazonov, these two states were historical enemies. If one would be the enemy of Russia, the other would be an ally. Thus, these two states would not constitute a major problem for Russia⁷⁹.

When Russia provided a military and diplomatic atmosphere towards the Straits in its favor in one hand, it made plans to prevent the strengthening of the Ottoman State's naval forces on the other hand. It was thought to ensure the two armored ships (Sultan Osman I and Reşadiye) built in British shipyards for the Ottoman State being delayed by diplomatic means. For this reason, it was suggested

77 Kurat, Ibid, p.196, 197; Luneva, Ibid, p. 204, 205, 206, 210.

78 Zaher, Ibid, Vol. 7, p. 32-35, 37, 75; Kurat, Ibid, p. 189, 190.

79 Luneva, Ibid, p. 204, 205, 206

that Russian diplomats should attempt at British authorities⁸⁰. In addition, work started for the Ottoman State not to buy the warships built in Chile and Argentina and for Russia to include them in the Russian navy. At a time when the economic situation was not good, the reason for the purchase of the ships was shown the defense of the Black Sea. But the aim was to be prepared to have a say on the Ottoman State and the Straits⁸¹. After Russia negotiated with Chile intensively in May and June of 1914, Chile stopped the sale of the dreadnought to the Ottoman State⁸².

The Ottoman State was trying to strengthen its fleet and obtain the necessary weapons against threats towards Istanbul and the Straits, especially from Russia⁸³. And so, support was obtained from Germany for the supply of weapons to protect the Strait⁸⁴.

Conclusion

Istanbul and Çanakkale Straits were the two strategic regions of vital importance for the Ottoman State. It was the transit route for the transportation and trade network between the Mediterranean and Black Sea ports. Istanbul was an important city as the capital and the main economic center of the Ottoman State. Therefore, at the beginning of the 20th century, all military and diplomatic measures were taken to defend the Straits and Istanbul.

Ottoman State made a maximum effort to make sure that

80 Zaher, Ibid, Vol. 7, p. 32-35, 37; Kurat, Ibid, p. 192; *Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu Imperializma 1878-1917*, Serial III 1900-1913, Vol. I, No:50, Moskva – Leningrad, 1931, p. 56, 58, 66.

81 *Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu Imperializma 1878-1917*, Serial III 1900-1913, Vol. I, No:50, 65 Moskva – Leningrad, 1931, p. 56, 58, 66; Zaher, Ibid, Vol. 7, p. 32-35, 37, 50, 51; Kurat, Ibid, p. 192;

82 Gülboy, Ibid, p. 60.

83 BOA, BEO, Gömlek 4141, Sıra 310511, Varak 1a, Date: 19.12. 1331; BOA, MV., Gömlek 159, sıra 82, Varak 1, Date: 12.12.1329.

84 B. Erkin, *Hattırat 1876-1958*, Hazırlayan: Ali Birinci, TTK yayınları, Ankara 2010, p. 102, 103.

international relations would not be spoilt due to the practices on the Straits. It tried to apply the Straits regime taking into account the commercial and security interests of Russia, especially. However, the rivalry between Russia and the European states in the Mediterranean and various parts of the world made it difficult for the Ottoman State to apply the rules of transition through the Straits from time to time. The difficulty was due to the competition between Russia and Britain, especially.

According to international treaties, the Straits were kept closed to warships in general. The Ottoman State made great efforts to continue this principle at the beginning of the 20th century and succeeded. Thus, not only did it keep itself out of international tension, but it also protected the southern coast of Russia.

A tension due to the Straits would put the Ottoman State, which was in a weak state, into a difficult situation, too. Therefore, it tried to preserve the balance between Russia and Britain as much as possible. At the beginning of the 20th century, the increasing influence of Germany in the Ottoman State accelerated Russia's steps towards the goal of the Straits. However, the fact that Britain did not take a stand in favor of Russia prevented it from acting for a long time. The World War I came under these conditions.

References

Archive References:

BOA (Turkish Prime Ministry Ottoman Archive)

BOA, A.MKT.MHM, Gömlek 745, Sıra: 14, Date: 23.12.1329

BOA, BEO, Gömlek 4141, Sıra 310511, Date: 19. 12. 1331.

BOA, BEO, Gömlek 1649, Sıra: 123623, Date:: 3.011319

BOA, BEO, Gömlek: 1666, Sıra: 1248886, Date: 10.02.1319

BOA, BEO, Gömlek 1805, sıra: 135308, Date: 28.11.1319

BOA, BEO, Gömlek: 3681, sıra: 276014, Date: 9.12.1327

BOA, BEO, Gömlek: 3704, Sıra: 277799, Date: 06.02.1328
 BOA, İ.HR., Gömlek: 292, Sıra: 18410, Date: 07.05.1301
 BOA, İ.HR., Gömlek 368, Sıra 3, Date: 04.04.1323
 BOA, İ.HR., Gömlek 372, Sıra 25, Date: 22.04. 1319
 BOA, İ.HR., Gömlek 420, Sıra: 32, Date: 9.12.1327
 BOA, İ.DH., Gömlek: 1183, Sıra: 92467, Date: 27.10.1307
 BOA, İ. MBH. Gömlek 6, sıra 69. Date: 3. 08. 1329
 BOA, İ.HUS., Gömlek 131, sıra 45, Date: 9.05.1323
 BOA, MV, Gömlek 154, Sıra: 95, Date: 23.07.1329
 BOA, MV, Gömlek 159, sıra 82, Date 12.12. 1329
 BOA, MV, Gömlek: 166, Sıra: 78, Date: Hicri 22.07.1330
 BOA, MV., Gömlek: 225, Sıra: 60, Date: 19.11.1301
 BOA, MV, Gömlek: 227, Sıra: 55, Date: 12.04.1330
 BOA, MV, Gömlek 227, sıra: 270, Date: 25.11.1330
 BOA, Y.A. HUS, Gömlek: 433, Sıra: 114, Date: 22.05.1320
 BOA, Y.A. HUS., Gömlek 486, sıra 104, Date: 19.02. 1323
 BOA, Y.A.HUS., Gömlek 487, Sıra 26, Date: 5.03.1323
 BOA, Y.A. RES., Gömlek: 148, sıra: 64, Date: Hicri 27.06.1325
 BOA, Y.A. RES., Gömlek: 148, sıra: 64, Date: Hicri 27.06.1325
 BOA, Y. EE, Gömlek 9, Sıra: 9, Date: 06.04.1327

Published Documents, Books and Articles:

- BEYDİLLİ K., “Boğazlar Meselesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6.
 ERKİN B., *Hatırat 1876-1958*, Hazırlayan Ali Birinci, TTK Yayınları, Ankara, 2010.
 GÜLBOY B., “Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya ve Osmanlı Donanmaları Arasındaki Silahlanma Yarışı”, *Türk – Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*, Editör: Yeliz Okay, İstanbul 2012.
 HVOSTOV V, “Tsarskoe paravitelstvo o probleme Porlivov v 1898-1911 gg.” *Krasny Arhiv*, Volume 61, Moskva 1933.
İstoria Diplomatii, Volume Second, Redactor V.P. Potemkin, Moskva 1945.
 KOSTRİKOVA E.G. “Borba Rossii za Peresmotr Statusa Porlivov V

Naçale XX veka”, *Rossiya i Çernomorskie Prolivi*, Moskva 1999.

KURAT A.N., *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1990.

LUNEVA Yu.V., *Bosfor i Dardaneli*, Moskva 2010.

Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917, Volume I, Serial III, 1914-1917. No: 50, Moskva 1931.

Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917, Volume 2. 1900-1913, Volume 18, part 2, No: 509, 564, 579, 580, Moskva - Leningrad 1938

Mejdunarodnie Otnoşenia v Epohu İmperializma 1878-1917, Volume XX, Part II, No: 888, 998, 1050, Moskva - Leningrad 1940.

Muahadat Mecmuası, Vol. 3, Ceride-i Askeriye Matbası 1297.

Muahadat Mecmuası, Vol. 4, Ceride-i Askeriye Matbası 1298.

PITHON R., Karadeniz ve Boğazlar Meselesi, Çeviren Hüseyin Nuri, Transkripsiyon: Erdoğan Keleş, *Tarih Okulu*, Ocak –Nisan 2010, sayı 6.

ŞENER B., “Türk Boğazlarının Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü”, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2014, Yıl 7, sayı XVII.

TUKİN C., *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, Üniversite Matbaacılık Komandit Şti, İstanbul, 1947.

Zaher Ya., “Konstantinopol I Prolivi”, *Krasny Arhiv*, Volume 6, 7, Year 1924, Moskva 1924.

GENERAL EVALUATION OF 1903 WITHIN THE FRAMEWORK OF RUSSIAN RESOURCES AND THE CRISES IN TURKISH-RUSSIAN RELATIONS

*Burak Kolot**

Introduction

The Balkan states, which formed their political unity in the XIX century, developed various methods for strengthening their positions. Those states whose infrastructure does not have powerful armed forces contribute to the formation of troops and gangs of people in the region, using the reaction and unrest of the Ottoman Empire among the population to achieve their political goals regarding Macedonia.

A reflection of the growing activity of organizations in the Balkans in the Western world at the end of the XIX century was influenced by the fact that in the XX century, Europeans considered the inhabitants of the Balkans as organizations that killed civilians fighting against each other.¹ The reason for this reflection was the actions of organizations organized by the Balkan states with the indirect support of European states and attached to the Macedonian people.²

At the beginning of the XX century, with an increase in the number and types of activities, the intervention of European states in the internal affairs of the Ottoman Empire was the target. In the period from 1897 to 1903, large-scale incidents began in the region.

* V. M. Lomonosov Moscow State University, Faculty of History, burakkolot@gmail.com

1 Tinayre Marcella. Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü, Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı. (Trans. Engin Sunar). Istanbul., 1998. p. 31.; Smith Arthur D. Howden. Fighting The Turks In The Balkans, An American's Adventures With The Macedonian Revolutionists. New York., 1908. p. 25.

2 Панайотов Любомир. Илинденско-Преображенско Въстание. Sofia., 1982. p. 13.

The unfavourableness of the bureaucratic structure has made the population of the region unsafe and responsive to public administration. This was the result of a structural deterioration throughout the empire, for example, obtaining privileges by accepting general services, taking commissions from work done and bribes in judicial duties. In particular, in the process of preparing for the uprisings, Rostkovsky, Consul of Bitola Vilayet, summarized the mood of the inhabitants of the Macedonian region as follows: *“Almost every day residents of different villages sat with me complaining about the frenzy of soldiers robbing houses and raping women. The situation of the inhabitants is more desperate. On the one hand, they suffer from visiting Turkish soldiers, taking with them everything that comes their way, on the other hand, countless revolutionary gangs are taking away the last little bits from residents”*.³

Naturally, the inhabitants of the Balkans react to this situation. For this reason, the Balkan states tried to support their supporters in Macedonia and to acquire this land. However, ethnic diversity in Macedonia was almost ignored every time. At that time, official Petersburg did not feel the heat from the idea of uniting Macedonia as a single nation. According to Russian Foreign Minister Vladimir Nikolayevich Lamzdorf; *“There are no Macedonians, but there is a conglomeration of nationalities and a mass of Turks”*.⁴ Also Muslims living under the rule of the Ottoman Empire reacted negatively to this instability. Claims by organizations attempting to establish their own power against Ottoman power should have provided peaceful conditions for their supporters in the region. But they created events that contrasted with their own goals. For example, in the last years of the XIX century, the Higher Macedonian Committee, which wanted to attract the attention of European states and the public and

3 Архив Внешней Политики Российской Империи (АВПРИ). Фонд. 180. Посольство в Константинополе. Опись. 517/2. Документ. 1455а. Л. 10.

4 Кропаткин Алексей. Дневник А. Н. Куропаткина. Нижний Новгород., 1923. С. 75-76.

thereby receive new privileges in the field of church and education, sent several officers from the Bulgarian army with gangs to the insurgency in the Macedonian region. But for this purpose they only cause great inconvenience to the inhabitants of the region.

In addition, this led to a discussion between the Bulgarian Macedonian Committee in Thessaloniki and the Supreme Macedonian Committee in Sofia.⁵ In a joint letter sent by the Russian Ministry of Foreign Affairs to the embassies in Turkey and Austria-Hungary on January 22, 1903, it says that the great powers can negotiate with the Sultan to ensure a peaceful life in Macedonia. Otherwise, the Macedonian committees will succeed in achieving their goals. Also the Russians and Austrians are against aggravation in the Balkans and are proposing to deal with Bulgarian and Serbian officials to solve problems.⁶ Russia is trying to resist the escalation of tension in the region through its consulates operating in the region. For example, as stated in the telegraph of the consul of Bitola, many people died because of the conflict between the Bulgarians and the Greeks. In a recent incident, Greek officials who wanted to avenge a rich Greek man named Modi, who was killed by Bulgarians, warned the consulate in the region and avoid a possible conflict between Greeks and Bulgarians.⁷

5 *Adanır Fikret*. Makedonya Sorunu ve Vlohoğ'un Anılarında II. Meşrutiyet // Birikim. S. 2. C. 9 Ekim, 1995. s. 16.

6 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60. Л. 25.; In another letter of January 20, the Macedonian committees became influential in the region and the need to support the Bulgarian revolutionaries against this situation is expressed. Там же, Л. 22.; In addition, Russia conveyed to its diplomatic agents that the Turkish government should be supported against the Macedonian committees and that the Bulgarian revolutionaries should act together. Там же, Л. 19.; Moreover, since the consulate of Bitola sent Zinoviev to the consulate of Istanbul, he indicated in a telegram that the French and British consulates met with the leaders of the Committee in Macedonia, supported them and should not be indifferent to the situation. АВПРИ. Ф. 180. Оп. 517/2. Д. 1455/6. Л. 47.

7 Там же. Л. 50.

I. The Albanian question and the murder of the Russian Consul Gregory Shcherbina (1868-1903)

1903 is called the year of hundreds of political assassinations in Macedonia.⁸ However, some of these killings left the Ottoman Empire in a difficult position in terms of the nature of the victim.

Russia, which received the protection of the Orthodox in the Ottoman territories under the Kucuk-Kaynarca Treaty in 1774, was wary of the security of the Christian people in the region and tried to put pressure on the Sultan about the reforms that should be carried out on this issue.⁹ Russia also appointed a consul in Mitrovica, where half of the population was Albanian,¹⁰ and the other half were Serbs, and there were no consuls, despite warnings that the Ottoman government had said in advance several months that it would be dangerous. The goal of this initiative was to protect the Slavians either from public organizations that carried out terrorist activities, or from Albanians who started an uprising against the reforms, and the goal of this initiative was to ensure the continuity of the usual order in the region. Especially in Prizrensky and Ipek Sandzak, Albanians have 3.5 times more population than Serbs. The vast majority of Albanians are also Muslims. In fact, about 4,000 houses Albanians considered themselves Turks. In addition, the Albanian Muslim population was not as religious as Christian Albanians, but they used Islamic fanatics, who, not knowing their religion and not observing even *namaz*, were nonetheless very fanatical

8 *Saygılı Hasip*. Sultan II.Abdülhamid'in Meşruiyet Krizi: 1903'te Mitroviçe'da İlk Rus Konsolosu Grigori Şerbina'nın Öldürülmesi // Hacettepe Türkiyat Araştırmaları. S. 20. 2014. s. 118.

9 *Ямбаев М. Л.* А. А. Ростковский в Македонии. Начало XX века // Профессор Сергей Александрович Никитин и его историческая школа. Материалы международной научной конференции. Москва., 2004. С. 297–307.

10 Albanians living on the border between Southern Greece and Montenegro reached 170,000 families in their time and were more numerous than the Serb people living in the region (120,000). This situation forced the region to be called "Old Serbia New Albania". Теплов В. А. Албанская Опасность // Русский Вестник. СПб., 1903. Кн. 5. С. 358.

and their fanaticism was based on the fact that Christianity is the religion of slaves.¹¹ Therefore, the Ottoman government from the very beginning was afraid of the assassination¹² of the ambassador in Mitrovica.¹³ Regarding in his article, Vladimir Alexandrovich Teplov stresses that the reforms carried out do not affect anyone. He also points to the question: “*Why is the peace provided by the Albanians degrading?*”¹⁴ Albanians, who believed that they would lose their power in the region because of the reforms, reacted against non-Muslims in the region. In addition, according to Teplov, non-religious Albanians accepted Sultan as Khalifa and considered Islamic fanaticism necessary in the name of Sultan. For this reason, the Slavs and other non-Muslim groups living in the region were either killed or forced to migrate from the region.¹⁵

According to the historian M. L. Yambaev, Consul G. Shcherbina helped the Serbs, whom he considered vulnerable in clashes between Albanians and Serbs.¹⁶ Even members of some Serbian families in

11 Тухолка С. В. Заметка об Призренского и Ипекского санджаков (Донесение вице-консула в Призрень) // Сборник консульских донесений. СПб., 1903. Год шестой. Вып. V. С. 428.

12 Before the murder of the Russian consul, news was spreading that the Bulgarian committees would kill the Russian consuls. Therefore, after the murder in some European newspapers it was reported that the murder was committed by the Bulgarians. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). A.MTZ. 04. 103/26. 22 S 1321 (30 Апрель 1903); BOA. Y.PRK.MK. 15/19. 21 Ca 1321 (15 Ağustos 1903).

13 BOA. A.MTZ.04. 93/14. 2 S 1321 (30 Nisan 1903).

14 Теплов. Албанская Опасность... С. 357.

15 Там же. Л. 359. Throughout history, Albanians have lived as an independent state. They acquired their own weapons and intervened in the region with their own procedures. In the strong years of the Empire, this situation was very useful for the Ottoman government. Because in the region, almost always Albanians could easily calm down. However, in recent years, the weak structure of the Turkish Empire led the Albanians to establish their own power. Therefore, the Albanians attacked the Serbs in response to both the reforms and the weakness of the state. Тухолка. Заметка об Призренского и Ипекского санджаков... С. 430-431.

16 Consul G. Shcherbina summed up the conflicts between Albanians and Serbs in the Telegraph, which he sent to Istanbul on March 17, 1903; Цим. По: Аниш-ков Ю. П. Русская дипломатия о положении славянского населения Косовского вилайета в 1902-1912 гг. // Становиштво словенског поријекла

the consulate were given asylum. According to the historian, the consul was committed to protecting the Serbs, who were oppressed in the face of the Albanian threat.¹⁷ However, problems in the region have become so widespread that the Russian writer and publicist A. V. Amfiteatrov stated: if this continues, all Serbs in the region will be killed or forced to migrate.¹⁸ Amfiteatrov made a statement in the face of these initiatives of the Albanians, who were especially organized against the reforms and prepared for the great uprising against the government. In addition, not only Muslims, but also some revolutionaries opposed reforms. On March 14, 1903, the Consul of Sofia Mashkov explained the situation to the Consul of Istanbul, Zinoviev as follows: Some Macedonian revolutionaries supported the Muslim people using these insurrections. With this initiative, revolutionaries expected to draw Europe's attention to the region, taking advantage of the movement of the Muslim population.¹⁹

As a result of the Berlin Treaty, the Albanians organized large protests against the reforms that were adopted by the European states against Montenegro, in which the Turks were to minimize their presence. After these protests, a unit of 400 soldiers under the command of Mehmet Ali Pasha was transferred to the region. However, these soldiers, who were unable to resist several thousand Albanian communities that opposed the reforms and the Turkish troops were defeated, as a result of these events, Mehmet Ali Pasha was killed. Even his head was cut off and used as material for protests.²⁰ In the subsequent period, about two thousand Albanians

у Албанији. Сборник радова аса међународној научној скупи одржаног у Цетину 21 – 23 Јуна 1990 г. Титоград., 1991. С. 793.

17 Ямбаев М. Югославянская история в новое и новейшее время // Родина. 2003. № 8. С. 23.

18 Амфитеатров А. В. Страна раздора: Балканские впечатления. СПб., 1907. С. 88.

19 АВПРИ. Ф. 151. Политархив. Оп. 482. Д. 2633. Л. 80.

20 After this incident on March 3, Albanians demonstrated their strength and resistance to reform. They attacked churches, schools in the area. In fact, no one thought that the events would be so big, and the Russian Consul would

gathered in Sanjak of Vučitrn took down the Christian gendarmes,²¹ who were appointed as part of the reforms from Vučitrn and began to go to Mitrovica.²² Ottoman soldiers reacted violently to the unrest. The Albanians specifically demanded the expulsion of the Russian and Serbian consulates.²³ On the way, the Ottoman army stopped the rebel group. In fact, the government quickly sent thousands of soldiers as reinforcements from Izmir to the area.²⁴

According to the Albanian people, the Russian consul G. Shcherbina is responsible for this defeat, because the Albanians, who are now opposed to the reforms, believe that the Russian consulate came to the region to carry out reforms, that is, the presence of the Russian consul prevents the Albanians from plundering and cutting Serbs. This suggests that Albanians are the cause of anarchy in this region.²⁵

The Consul was shot in the back by Turkish military of Albanian origin (Corporal Ibrahim) when he led the patrol of the streets the next day.²⁶ In the following days, new insurrections broke out

be killed. Heat S. 359-360. In addition, the areas of Gusinya and Plava, which the Turks must leave, remained under the control of the Turks because of these events and protests. *Тухолка*. Заметка об Призренского и Ипекского санджаков... С. 431.

- 21 In particular, Russia made many recommendations to the Ottoman government to update the gendarmerie. The most obvious of these are the deployment of military experts from Belgium, the Netherlands and Sweden to the region. АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60. Л. 80.; Там же. Л. 98.; Там же. Л. 106.
- 22 In general, Albanians are concerned that the territories in the region will be lost. Therefore, they opposed reforms and demanded almost every time. *Тухолка*. Заметка об Призренского и Ипекского санджаков... С. 433.
- 23 *Ямбаев М. Л.* Выстрел в Митровице. Кому помешал российский консул в старой сербии? // Родина. 2003. No. 8. С. 46.
- 24 TNA. FO 5272-295. O'Connor to Marquess of Landsowne. Tel. No. 61. March 31. 1903.; *Григор Тодоровски*. Архив на Македонија, Илинден во Француски дипломатски документи. Пр. Аленка Лапе. Скопје 1993. С. 33.
- 25 *Анишаков*. Русская дипломатия... С. 3.
- 26 The details of the consulate's murder were handed over to the Ministry of Foreign Affairs by the Istanbul consul Zinoviev. АВПРИ. Ф. 180. Оп. 517/2. Д. 5292. Л. 7.; TNA. FO 5272. O'Connor to Marquess of Landsowne. Tel.No. 63, April 1. 1903.

in the region, and new reinforcements were sent from Izmir to the region.²⁷ Sultan, who wanted to be careful about all possible political steps, ordered the trial of the soldier who had killed the consul immediately. After the attack on the consulate, Russia sent the Sultan a written statement that the security of the region should be ensured immediately and that the Turkish government should take peaceful initiatives against the Albanians.²⁸ In addition, the Russian government requires that the telegraphs sent to the embassies of Thessaloniki, Skopje and Mitrovica, as well as the works of the consul of Bitola, be supported and necessary measures taken.²⁹ In a telegraph from the district centre of Mitrovica, the Sultan's guards arrested Ibrahim Pasha, and the body of the consul was sent to Mitrovica by a special train with Dr. Feriç Jacques.³⁰

The Ottoman government sentenced the murderer to death. However, the Russian emperor, who believed that the death penalty would exacerbate the Albanian resentment, which at that time was not desirable for Russia, asked for the killer imprisonment, and the death penalty was not applied.³¹ Teplov reports this event in the following way: "In fact, Albanians killed not only one consul, but also a consul representing all Slavs. Therefore, they wanted to hit the Slavs with a big blow".³² In this regard, Russia stated that reforms should no longer be postponed.³³

The committees in the last days of April in Thessaloniki were

27 TNA (The National Archive). Foreign Office 5272-301. O'Connor to Marquess of Landsowne. Tel.No.65. April 2. 1903.

28 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60. Л. 124.

29 Там же. Л. 130.

30 BOA. Y.MTV.No: 241/16.

31 In a telegram sent to Zinoviev on March 28, 1903, it was stated that Sultan must reform Albanian fanaticism with reforms. АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60. Л. 142.; It is clear that Russia sent a lot of telegrams to the European states about the reforms being carried out and that in the archival documents the trade union asks for this. Там же. Л. 166.

32 *Теплов. Албанская Опасность...* С. 361.

33 Там же. Л. 131.

shocked by the sabotage of the inhabitants of Macedonia, before the consequences of this incident cooled. First, they blew up the French “Guadalquivir” cruise ship in the port,³⁴ and then blew up bombs in the city centre. When the train from Istanbul passed through the area, the rails, the gas and water network, the Alhambra cafe, the post office, the German bowling club and school, the Ottoman Bank branch were blown up.³⁵ At night, dynamite was thrown at random. The warships sent by Europeans worried about their own citizens, who were anchored in the port in May.³⁶ The actions of the Macedonian revolutionaries were aimed at internationalizing the conflict, but the great powers refused to intervene. Therefore, Ottoman soldiers captured many members of the organization who supported the attacks.

At the end of May, the state will not be able to sleep on the night of May 24 due to intelligence information that four thousand Bulgarian committees were going to attack state buildings in Thessaloniki. There was no attack, but on the same day an attempt was made to kill the Russian ambassador in Istanbul.³⁷ On the night of June, the Serbian King and Queen were brutally murdered by a group of officers. The next day of the incident, it was stated that Russia had sent a telegram to the great powers to study the incident.³⁸ These killings will frighten not only the Ottoman Sultan, but also the Bulgarian Prince Ferdinand, who returned the political power of Russia.

34 Moving from Salonika to Istanbul, the French ferry exploded with a time bomb planted by the Bulgarian teacher Yorgi. The ferry was damaged and Yorgi was caught in Skopje. As a result of the trial, he was sentenced to death. However, Sultan Abdulhamid forgives him from punishment. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Bİ (*Bulgaristan İrade*). 1540.; YM. 11204.

35 BOA. Bİ. 1540.

36 *Türker Orhan*. Selanik'te 28-29 Nisan 1903 Olayları // Tarih ve Toplum. S. 182. s. 27-30.

37 *O'Conor Nicholas*, Notes from Constantinople: The Political Diary of Sir Nicholas O'Conor, Britain's Ambassador to the Porte, 1898-1908, ed. John Burman (Istanbul: The Isis Press, 2010). p. 209.

38 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60. Л. 267.

II. The murder of the consul A. A. Rostkovsky and the reaction of Russia

In a tense situation, when the Bulgarian committees launched the Ilinden Uprising in Macedonia, on August 8, 1903, consul A. A. Rostkovsky and the Bulgarian teacher Mysyrkov arrived at Bitola from Bukov, where he lived with his wife and children during the summer. They immediately began their duties. When the consul saw that the guard in front of the police station did not greet him, he got out of the car and went to the guard in a rage and asked why he did not pay him credit.³⁹ According to the literature, after this incident, the following happened: the consul was examining the city without official clothes and officials. At this time, gendarme Halim, who saw the consul, did not recognize the latter because the consul did not have an official form confirming that he was a consul. The consul, who was angry at this situation, approached the soldier with his whip. Information in Turkish sources states that the consul struck the soldier in the face with a whip. Russian and Balkan sources, on the contrary, argue that the consul who is in the service only asks the identity of the soldier.⁴⁰ The guard, who did

39 Another issue that arose during this period is "greetings of consulates by soldiers of the Ottoman Empire". Especially in the letter sent by the Austrian-Hungarian consulate to Vienna; Russian consulates were welcomed by Ottoman soldiers, and should also be welcomed. Sowards S. W. Austria's policy of Macedonian reform. New York,. 1989. p. 55.; In addition, during this period, official letters were sent to the Ottoman authorities greeting the interpreter of the French consulate in Skopje. BOA. BEO. 2144/160729. 24 Ca 1321.; Another British consulate complained to the captain of the Ottoman Empire about one of the soldiers who did not greet him. Manchester Guardian, 18 August 1903/7.; 20 months after the death of Rostokovsky, another Russian Consul wrote a complaint letter for the same reason. BOA. BEO. 2548/191075. 6 S 1323/12 Nisan 1905.

40 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60/1. Л. 24.; Русский вестник. 1903. No. 12. С. 337.; According to the French newspaper received from the Russian consulate, the soldier did not salute the consul, and then the consul demanded the soldier to salute, and the soldier first shot the consul, and then shot the Bulgarian teacher, who was not injured. Le Matin. 10 août 1903/1; A famous American newspaper reported that Halim, the Turkish soldier killed the consul because Consul called the soldier as "Turkish pig." New York Times, 11 April 1903/3.

not understand what the consul said, fired a pistol and killed the Russian Consul. The Bulgarian teacher Mysyrkov, who is next to the consul, lost consciousness after seeing the incident.⁴¹ Nine days after the incident, the French newspaper wrote that, as it became known, this soldier swore revenge, because the killed consul had hit the same soldier earlier.⁴²

The British consul MacGregor at Bitola told Huseyin Hilmi Pasha that according to his private investigation, the deceased consul fired a pistol with the intention of killing the guard on duty, so he had to kill to protect himself.⁴³

A few hours after the assassination of the Russian consul, the British consul supports the description of this incident in the Telegraph, sent to the Sultan Abdulhamid II by the governor and commander of Bitola. According to the telegraph, the Russian consul asked why the soldier did not greet him. The soldier did not understand the consul at first, and then said that he had not seen him and did not want to greet him. The consul threatened the guard and began to curse. Then, when he wanted to take his pistol, the soldier acted faster than the consul and shot the consul twice. Thus, the consul was shot dead, and his weapon, which fell to the ground, was delivered to the consulate by other officials.⁴⁴

The Telegraph also claimed that the consul beat the soldier with a whip, then the soldier fired at him twice. In addition, it was reported that the corpse of the consul was taken to the consulate.⁴⁵

In connection with the incident, the Russian government informed the Ottoman government that another Russian consul

41 The description of foreign affairs is compatible with the telegraph sent from other Russian consulates in the region. АВПРИ, Ф. 180, Оп. 517/2, Д. 1455/а, Л. 221.

42 *Le Matin*. 17 août 1903/3.

43 BOA. Y.PRK.MK. 15/13. 19 Ca 1321 (13 Ağustos 1903).

44 BOA. Y.PRK.UM. 66/4. 18 Ca 1321 (12 Ağustos 1903).

45 BOA. Y.PRK.UM. 65/116. 14 Ca 1321 (8 Ağustos 1903).

was killed a few months ago, that this was not the first time that the statements of the Ottoman government were inadequate.⁴⁶ In addition, the Government of Turkey was invited to submit a detailed report which will deal with this problem.⁴⁷

On the other hand, after the announcement that the consul was killed, the Serbs went to the Ottoman consulate in Belgrade and smashed the windows of the building in order to demonstrate their dissatisfaction with the events in which the Russian consul was killed. At the same time, the news reports that the Turks were threatened with death by the Austro-Hungarian, Italian and French consuls.⁴⁸ On August 17, 1903, the French Foreign Minister informed the Ottoman authorities that they had threatened to kill him at Bitola and that this should be prevented.⁴⁹

The process of judging was launched promptly, a trial was scheduled.⁵⁰ The situation required the order of the Sultan and the duration of the trial to be brief and immediate. From here at the beginning of the trial it was decided that the soldiers would be executed.⁵¹

The Istanbul-based Russian ambassador Zinoviev argued that the incident was due to the fact that the Ottoman government could not ensure the security of the region, and that he was guilty of the Sultan in this matter.⁵² Petersburg also informed the Ottoman

46 Russian Emperor Nicholas II. voiced the need for the Ottomans to accept all our demands and rethink the entire military system for this situation that arose in connection with the previous occupation. *Новое время*. 1903. 28 Июля. С. 2.

47 АВПРИ. Ф. 151, Оп. 482. Д. 60/1. Л. 29.

48 Manchester Guardian. 14 April 1903/5.; The Times, 14 April 1903.

49 BOA. BEO. 2144/160767. 25 Ca 1321 (19 Ağustos 1903).

50 BOA. Y.PRK.A. 13/54. 15 Ca 1321 (9 Ağustos 1903).

51 BOA. Y.A.HUS. 454/29. 20 Ca 1321 (14 Ağustos 1903); However, according to the British newspaper, the Russian consul met with the Sultan on August 11 and urgently demanded the execution of the murderers, but the Turkish authorities tried to disagree with the execution. The Times. 14 April 1903.

52 In a telegram sent from St. Petersburg, it was reported that the Turkish government could not maintain order in the Balkans, and that this situation faced

authorities that this situation would put the government in a difficult position in Russia and that the Bulgarians in Macedonia would be the cause of the unrest.⁵³

The murder of the Russian consul caused great controversy in the Ottoman army. Sultan, who feared the reaction of Russia after the incident, withdrew the response of some officers in the army to the decision on the immediate execution of soldiers who were involved in the murder of the Russian consul. Especially during the execution of the death penalty, the presence of the Ottoman troops⁵⁴ at the request of the Russian authorities made the army and the population of the region feel great sadness.

III. Movement of the Russian Navy to the Ottoman Empire

On August 11, 1903, Russian Foreign Minister V.N. Lamzdorf sent a telegram to Istanbul Consul Zinoviev, stating that neither Sultan's condolences, nor Ahmed's condolences, nor the Grand Vizier's condolences or other high-ranking officials were sufficient for the killed consul. According to the telegraph, the murder of A. A. Rostkovsky and reforms in the region should be resolved with the Ottoman government. In this frame, Russia demanded the punishment of those who shoot at the consul's car, as well as the killing of the consuls. In addition to the execution of murderers and the punishment of the authorities of Bitola of Ali Riza Pasha and other civilian and military authorities.⁵⁵

the Turks with the Slavs. They also expressed reservations regarding possible bloody conflicts. АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60/1. Л. 35.

53 BOA. Y.PRK.TNF. 7/63. 14 Ca 1321 (8 Ağustos 1903); In the past, the Russian government has repeatedly expressed concern about this. Also in the telegrams sent to Sofia, it was reported that the Bulgarians should not prepare for war against the Turks. АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60. Л. 222

54 BOA. Y.PRK.ASK. 200/15. 19 Ca 1321 (13 Ağustos 1903).

55 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60/1. Л. 29.; Manchester Guardian. 16 April 1903/5.

The Russian government also instructed the Istanbul Consul Zinoviev to find some other requirements in the Ottoman state besides the case of the consul. For the sake of Zinoviev's requests, an urgent attempt will be made to appoint foreign officers to work in the redevelopment of gendarmerie in Macedonia, to remove officials from places such as Salonika, Bitola and Prizren, who are pursuing Christians, and forcible punishment.⁵⁶ On August 15, the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Empire informed the Istanbul Consulate that the Black Sea Fleet was ordered to take a course on Turkish territorial waters in order to fulfill these requirements.⁵⁷ On August 17, 1903, Russia transferred the Black Sea Fleet to the Ottoman territorial waters.⁵⁸ This fleet consists of four destroyers, four destroyers and six destroyers.⁵⁹ It is also reported that another telegram sent by Russia reported that this situation is only between Russia and the Turks, and that this does not apply to European states.⁶⁰

The Ottoman Empire anxiously watched the development of events. Moreover, the Ottomans were worried that Russia would demand the appointment of the "Christian general governor" Rumeli.⁶¹ The day before the war entered the territorial waters of the Ottoman Empire, on August 18, the above-mentioned Russian demands were communicated to the Ottoman Government.⁶² On the same day, Foreign Minister Tevfik Pasha, who visited the Russian consulate, will say that all Russian demands have been accepted. However, the next day the Russian fleet will reach the opening of Igneada, which is located 80 kilometres north-west from the entrance to the Bosphorus.⁶³

56 Там же. Ј. 41.

57 Там же. Ј. 47.; Manchester Guardian. 16 April 1903/5.

58 Ямбаев М. Ј. А. А. Ростковский в Македони... С. 305.; New York Times. 18 April 1903/3.

59 Manchester Guardian. 18 April 1903/7.

60 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60/1. Ј. 40.

61 Manchester Guardian. 20 April 1903/5.

62 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60/1. Ј. 43.

63 The wire sent from the Ministry of the Navy informed that the fleet was ready

Meanwhile, the British warships anchored in Thessaloniki, refused the possibility of a joint international maritime operation against the Ottoman state.⁶⁴ The Italian Mediterranean fleet approached the territorial waters of the Ottoman Empire.⁶⁵ In a telegram sent to great states against the possibility of changing the status quo in the Balkans, it was reported that only Ottomans and Russians were parties to this incident, that the Slavic authorities in the Balkans were used and that any decision by the authorities in the Balkans was in Austria and Russia.⁶⁶ Already closely following these events in the Balkans, Russia has already suffered great losses, despite the war of 1877-1878, and is still trying to compensate for these economic losses. Because of this, no one could allow Russia to go to war with the Ottomans because of this situation in the Balkans.⁶⁷

Sultan Abdulhamid II sent food to the crews of Russian ships as a gift, which anchored in the territorial waters of the Ottoman Empire, in order to reassure Russia.⁶⁸ However, on August 20, 1903, Russia sent an official note incorporating new requirements. In addition to Russia's other demands, due to the connection with the murder of Inspector Rumeli Hussein Hilmi Pasha, Russia also demanded that the Ottoman government investigate whether the incident was a planned event and release the detained Bulgarians.⁶⁹ The ultimatum of Russia is accepted by the Ottoman government in just 12 hours. On August 23, 1903, the Russian fleet begins to return to Sevastopol.⁷⁰

in Istanbul and was awaiting orders from St. Petersburg. АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60/1. Л. 34.; Manchester Guardian. 21 April 1903/5.

64 Manchester Guardian. 20 April 1903/7.

65 Там же. 22 April 1903/5.

66 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60/1. Л. 53.

67 Вестник Европы. 1903. No. 3. С. 382.

68 The Times. 2 April 1903.

69 Manchester Guardian. 21 April 1903/5

70 АВПРИ. Ф. 151. Оп. 482. Д. 60/1. Л. 47.; Там же. Л. 48.; New York Times. 24 April 1903/1.

Since Russia did not want to change the status quo in the Balkans in the period under review, and thought to send a fleet to Igneada, which is located near Istanbul and Bulgaria, and also to compensate for the rehearsal losses caused by the death of two consuls in the region this year, exposing the Ottoman Empire requirements. It is clear that the revolutionary committees that initiated the uprising were also scared.⁷¹ In fact, on August 12, 1903, the Russian Foreign Minister ordered the diplomatic representative in Sofia to warn the Bulgarian authorities that the development of the fleet should not be interpreted as a change in the Balkan policy of Russia.⁷²

IV. The Ilinden Uprising

The lack of a complete consensus within the VMRO⁷³ regarding the time and method of the uprising as a whole affected the course of the uprising and its consequences.⁷⁴ Since July 1903, the organization has intensified its efforts to ensure the participation of peasants in the uprising in Bitola Vilayet. Organizations have chosen a day for the uprising, and set a date for August 2; (*Aya İlyä, St. Elie, St. Elijah, Пророк Илия*). July 28, a few days before settling, the leaders of the VMRO announced the current situation and plans that they had prepared for the regional units in the army.⁷⁵ In addition, revolutionaries were informed by various propaganda

71 Manchester Guardian. 2 April 1903/7.

72 Manchester Guardian. 16 April 1903/5.

73 The Internal Macedonian Revolutionary Organization – Democratic Party for Macedonian National Unity (Macedonian: Внатрешна македонска револуционерна организација – Демократска партија за македонско национално единство), simplified as VMRO-DPMNE (Macedonian: ВМРО–ДПМНЕ), is one of the two major parties in North Macedonia, the other being the Social Democratic Union of Macedonia (SDSM).

74 *Tokay Gül*. Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908). İstanbul, 1995. s. 46.

75 *Dakin Douglas*. The Greek Struggle In Macedonia 1897-1913. London., 1966. p. 98.; Perry D. The Macedonian Cause: A Critical History of The Macedonian Revolutionary Organization 1893-1903. London., 1988. p. 134.

that Russia would support an attempt at an uprising in Macedonia and save the Slavs of the region from the Turkish yoke.⁷⁶ But this was not the case. In early 1903, Foreign Minister V. N. Lamzdporf sent a telegram to Zinoviev, the Istanbul consul, it was an obvious duel that Russia would not support the revolutionaries.⁷⁷

During this period, Ottoman troops were stationed in northern Macedonia. The reason for this was that the Ottoman troops wanted to control the Bulgarians and Albanians who live in the north.⁷⁸ For this reason, Bitola was chosen by organizations as the center of the uprising.

The leaders of the Ilinden uprising were Boris Sarafov, Atanas Lozanchev, Dama Gruev, H. Tamarchev, P. Poparsov and G. Delchev.⁷⁹ Sarafov, one of these leaders is internationalist. From this it is clear that this uprising was prepared by the VMRO.⁸⁰ Those who prepared the uprising wanted the actions and their consequences to be as cruel and long as possible to ensure European intervention.⁸¹ The protesters cut off the telegraph lines between Bitola and Thessaloniki, Pirlepe and Ohrid to block the intervention of the Ottomans. They also destroyed towers and bridges⁸² to reduce

76 Ямбаев М. Л. А. А. Ростковский в македонии... С. 302.

77 Государственный Архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. 568. Архив В. Н. Ламздорфа. Оп. 1. 1903. Д. 156. Л. 29.

78 Poulton H. Who Are The Macedonians. Indiana University Press,. 1995. С. 57.; Dakin. The Greek Struggle... p. 99.

79 Божилев Воин. Великий подвиг. К 65-летию Илинденского восстания // България. №8. 1968. С. 28.; Tokay. Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri... s. 46; Tekeli İlhan. Makedonya İç Devrim Örgütü ve 1903 İinden Ayaklanması // Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. S. 6. s. 1807.

80 Tokay. Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri... s. 46.

81 Косик В. И. Гордиев узел Балкан // Македония. Проблемы истории и культуры. Москва., 1999. С. 60.

82 The rebels attacked all the bridges in Florinskaya Kaza, but they failed. The result of this initiative is about 15 revolutionary deaths. The secret report of A. K. Belyaev - I. A. Zinoviev. 26 July 1903 г. // АВПРИ. Ф. 180. Посольства в Константинополе. Оп. 517/2. 1903. Д. 2642. Л. 188.

the effectiveness of Muslims operating in the region.⁸³ In addition, they capture important areas of the region and cut off aid that may come from outside.⁸⁴

According to a code telegram sent from Bitola on August 3, 1903, the situation in the Kichevo region in Bitola began to get out of control, and the number of insurgents continued to grow.⁸⁵ On August 6, 1903, Commander Hassan Tahsin from the River informed Inspector General Hussein Hilma Pasha that it was difficult to help him, since the road to Debar-Bitola was broken.⁸⁶ On the same day, an uprising began in the province of Edirne (Adrianapol). This uprising⁸⁷ was not successful, as it could not be as wide as the Ilinden uprising. VMRO showed that, as the cause of the uprising, the Ottoman Empire did not implement the necessary reform program in the Macedonian region. This situation is reported to European states in a statement.⁸⁸ But the local population was also affected by the negative actions of the organization, which accused the Ottoman government of improving the situation of the Christian population of the region. Because the entire Christian population did not act together in this uprising in the Bitola district. In this movement, supported by the Bulgarian Orthodox population, the Greek Orthodox community suffered most of all, especially the Greek clergy and enlighteners.⁸⁹ For this reason, the Ottoman Empire decided to protect the Greeks living in Macedonia from the Bulgarian, in order to maintain the balance in

83 *Pribichevich Stojen*. Macedonia Its People And History. London., 1982. p. 127.

84 *Dakin*. The Greek Struggle... p. 100.; *Perry*. The Macedonian Cause... p. 134.

85 *Stojanovski Aleksander*. Documents Turcs Relatifs A L'Insurrection D'Ilinden. Skopje., 1993. p. 58.

86 Там же. C. 78.

87 *Perry*. The Macedonian Cause... p. 134.

88 <http://www.unet.com.mk/mian/ilinden.htm>

89 *Bridge F. R*. Austro-Hungarian Documents Relating To The Macedonian Struggle 1896-1912. Thessaloniki., 1976. p. 15.

the region.⁹⁰ In addition, the Greek government also participated in the act of suppressing the uprising, joining the Turkish forces to assist the Greek people in the region.⁹¹ Another event was that the Serbian government was not neutral in this regard. They tried to prevent the Bulgarians from occupying radically, by supporting the Turks, like the Greeks on the Soviets.⁹² In Russian literature, this situation occurs in different ways. In a study published by Russian Messenger, it is written that almost 600 Serbian citizens in Bitola want to get rid of the Turks, supporting the uprising.⁹³ On the other hand, the Serbian government tried to break Macedonia for its own purposes, trying to reach an agreement with Austria. For this reason, they collaborated with the Romans and the Turks against the uprising. However, the Austrian emperor Franz-Joseph I spoke in favour of the status quo in the Balkans and did not support the Serbian proposal.⁹⁴

VMRO was more profitable than Ottoman soldiers in terms of human and military resources in the region, since they knew the region better and had local supporters. However, these are residents of the region who lived in temporary and loss of life and property in the events.

V. An Attempt to Declare the Republic in Krushova

The most effective in the uprising, which began on August 2, 1903, were events in the Krushova area.⁹⁵ On August 3, the

90 *Adamir*. Makedonya Sorunu ve Vlohof'un... s. 17; *Karal Enver Ziya*. Osmanlı Tarihi. Kn. 8. Ankara., 1988. s. 159, 160.

91 *Теплов В.* Нынешний фазис македонского вопроса // *Русский вестник*. 1903. No. 12. С. 817.

92 *Вешияков Я. В.* Новые документы о политике османской империи в македонском вопросе // *Восточный архив*. 1999. No. 2-3. С. 31.

93 *Русский вестник*. 1903. No. 12. С. 331.

94 *Искендеров П. А.* Сербия при Обреновичих // В «пороховом погребе Увропы». 1878-1914. М., 2003. С. 177.

95 The organization chose to govern Macedonia, separating it from the regions in order to activate its own administration. In 1894, at the Rensee meeting, the

organization seized Krushova from the Ottoman Empire with eight separate military units. The greatest military authority in the regional centre was Nikola Karev. The rebels attacked the military bases, fasting and parliament of the town hall. On the same day, a parliament was convened, and 60 representatives of the people in Krushova were elected members of parliament.⁹⁶ The Provisional Government imposed temporary taxes for the population. It was the first task of the Provisional Government to send food to the citizens and the people around them, to provide the rebels with clothes, shoes and weapons. To this end, commissions were created for food, civil law, clothing, financial reform, and finance.⁹⁷ Military officer Nikola Karev in Krushov announced his goal by publishing a manifesto. From this manifesto it follows that activists received the support of the entire Christian community in the region and the text was published exclusively for Muslims. But the situation was completely different. Foreign observers said that not all people participated in this uprising.⁹⁸

Similar events that occurred during the Ilinden uprising did

entire region was divided into zones associated with the ringleaders of gangs. A financial unit was created to determine taxes and a police organization controlling all activities. The structure of the organization with the resolution of 1897, formed as a result of the Congress of 1896 in Thessaloniki, was further strengthened. Central Committee Bulgarian-Macedonian-Edirne The revolutionary organization in Thessaloniki was made the top decision-making center. Created a hierarchical structure. Top down; Central Committee, regional committees, accident committees, local committees and cells under all of them. In this cell-based organization, cells are made up of 10 individual cells, and people do not know each other. *Castellan Georges*. Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl. İstanbul., 1993. s. 370.; *Perry*. The Macedonian Cause... p. 65.; Macedonia Documents And Material // Bulgarian Academy of Sciences, Institute of History, Bulgarian Language Institute. Sofia., 1978. p. 419.

96 The total population in the region where the majority of the population was formed was 11000. With the election of 20 people from Macedonian Bulgarians, Orthodox Albanians and Wloch, a parliament of 60 members was formed. A total of 6 ministerial councils were created by 2 people from each group. *Dakin*. The Greek Struggle... p. 103.; *Perry*. The Macedonian Cause... p. 137.

97 *Томалевски Г.* Крушовска република. София., 1954. С. 24.; *Pavlovski Jovan - Pavloviski Mishel*. Macedonia Yesterday And Today. MI-AN., 1996. p. 154.

98 *Poulton Hugh*. Who Are The Macedonians... p. 56.

not influence the example of Krushov in the history of Macedonia. On August 18-19, 1903, the Republic of Krushov, the regional government of Klisura and Neveskaya, was established in Thrace.⁹⁹ However, they were short-lived.

The existence of the Republic of Krushovy lasted only 10 days. The city captured by the revolutionaries was returned by the Ottoman troops 10 days later.¹⁰⁰ The Ottoman army, which had crushed a serious uprising, also suffered from serious military and material problems during this period. These problems adversely affected the discipline of the soldiers.¹⁰¹

For the revolutionaries, the Krushovka Republic was considered a potential state example for a future Macedonian state, although not long-lived.

On August 13, 1903, the Ottoman army entered Krushova under the command of Bakhtiyar Pasha.¹⁰² After the achievements of the Ottoman Empire on August 13, 1903, the insurgency in the region began to stop.¹⁰³ However, this result has not yet been consolidated. On September 5, 1903, the District Inspector of the province of Kostur Hifzi-Pasha sent a telegram to the inspector general in Bitola in which he informed them that the people of Macedonia do not support or participate in the organized uprising. If at least one of these residents participates in this uprising, it will not be forgiven by the state.¹⁰⁴

99 *Stavrianos Leften Stavros*. The Balkans Since 1453. New York,. 1961. p. 522.; *Perry*. The Macedonian Cause... p. 137.

100 According to a report compiled using the relevant Austro-Hungarian archives, about 1,500 civilians were killed and 50,000 were left homeless with 750 commissars. *Sowards*. Austria's policy of Macedonian reform... p. 56; In another source, 994 gangsters, 4694 Christians and 5328 Ottoman citizens were killed. *Perry*. The Macedonian Cause... p. 140.

101 According to the American newspaper, some of the Ottoman soldiers who could not get their due salary were selling rifles. The Times. 12 August 1903.

102 *Stavrianos*. The Balkans Since 1453... p. 129

103 Details of the damage and financial loss on the ruins of Krushevo and Bitola after the uprising. АВПРИ. Ф. 180. Он. 517/2. Д. 2299. Л. 144.

104 *Stavrianos*. The Balkans Since 1453... p. 143.

Conclusion

One of the most prominent events of the late XIX - early XX century is the political situation in the Balkans, torn; ethnic, religious, political military this small region becomes an arena in the official wars of great powers. In conditions associated with internal conflicts, and political issues, and politics, in which almost all the great powers participate. The geopolitical position in this region was due to the most important factors.

Russia has been actively involved in the political life of this region since 1878, as soon as this problem arose in European politics until 1912-1913, in which the Balkan wars began as a result of which Macedonia was divided between Greece, Serbia and Bulgaria.

In the summer of 1903, an uprising of the suppressed Christian population of Macedonia took place against Ottoman oppression, due to the fact that the Turkish government was delaying the transformation that the Berlin Treaty provided.

For this reason, in the fall of 1903, Russian and Austrian diplomacy, with the support of the rest of the European powers, developed the The Münchener Agreement, which aimed to stabilize the situation in Macedonia to improve the local Christian population.

After the direction of Russia's foreign policy changed from the Middle East to the long-distance activity of Russian diplomacy in the Balkans, it has been declining. Russia understands that it does not have sufficient resources to act on the situation that is developing here. The main task of Russia after the settlement of the Middle East crisis in 1897-1898. becomes the maintenance of stability and tranquillity. In 1897, Russia and Austria-Hungary entered into an agreement on the diplomacy of the dual monarchy from propaganda among the Albanians occupying the western regions of Macedonia.

According to St. Petersburg, the only source of unrest in the Balkans may be Macedonia, which is part of the Ottoman Empire.

Macedonia and Thrace remained the only territories after the signing of the Berlin Treaty, populated mainly by Christians within Turkey. The strength of the Balkan states grows these territories become like a piece for them.

Russia finds itself in an ambiguous position, it cannot fiercely defend the rights of the Christian population, and the “centuries-old patron of the Orthodox population of the Balkans” turns its back on them. In this situation, Russia has “twisted arms”, as Russia had previously adopted a policy of maintaining calm in the Balkans. But by refusing to recognize the leaders of the Macedonian social movement who suppress the Christian population of Macedonia, Russia is trying to support this population.

BIBLIOGRAPHY

A) Archive Documents

- Архив Внешней Политики Российской Империи (АВПРИ)
- Государственный Архив Российской Федерации (ГАРФ)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- The National Archive (TNA)
- Macedonia Documents And Material

B) Journals and Newspapers

- Вестник Европы
- Новое время
- Русский вестник
- Le Matin
- Manchester Guardian
- New York Times
- The Times

C) Secondary Sources

- ADANIR Fikret. Makedonya Sorunu ve Vlohof'un Anılarında II. Meşrutiyet // Birikim. Кн. 2. Т. 9 Октобрия 1995.
- АНШАКОВ Ю. П. Русская дипломатия о положении славянского населения Косовского вилайета в 1902-1912 гг. // Становништво словенског поријекла у Албанији. Сборник радова аса међународной научной скупа одржаног у Цетину 21 – 23 Јуња 1990 г. Титоград., 1991.
- АМФИТЕАТРОВ А. В. Страна раздора: Балканские впечатления. СПб., 1907.
- BRIDGE F. R. Austro-Hungarian Documents Relating To The Macedonian Struggle 1896-1912. Салоники., 1976.
- БОЖИЛОВ Воин. Великий подвиг. К 65-летию Илинденского восстания // Болгария. № 8. 1968.
- ВЕШИЯКОВ Я. В. Новые документы о политике османской империи в македонском вопросе // Восточный архив. 1999. No. 2-3.
- DAKIN Douglas. The Greek Struggle In Macedonia 1897-1913. Лондон., 1966.
- ИСКЕНДЕРОВ П. А. Сербия при Обреновичах // В «пороховом погребе Увропы». 1878-1914. М., 2003.
- KARAL Enver Ziya. Osmanlı Tarihi. Кн. 8. Анкара., 1988.
- КОСИК В. И. Гордиев узел Балкан // Македония. Проблемы истории и культуры. Москва., 1999.
- КРОПАТКИН Алексей. Дневник А. Н. Куропаткина. Низный Новгород., 1923.
- O'CONOR Nicholas, Notes from Constantinople: The Political Diary of Sir Nicholas O'Conor, Britain's Ambassador to the Porte, 1898-1908, ed. John Burman (Стамбул: The Isis Press, 2010).
- ПАНАЙОМОВ Любомир. Илинденско-Преображенско Въстание. София., 1982.
- PAVLOVSKI Jovan - Pavlovski Mishel. Macedonia Yesterday And Today. MI-AN., 1996.
- PERRY D. The Macedonian Cause: A Critical History of The

- Macedonian Revolutionary Organization 1893-1903. Лондон., 1988.
- PRIBIČEVIČ Stojen. Macedonia Its People And History. Лондон., 1982.
 - POULTON H. Who Are The Macedonians. Indiana University Press., 1995.
 - SAYGILI Hasip. Sultan II.Abdülhamid'in Meşruiyet Krizi: 1903'te Mitroviçe'da İlk Rus Konsolosu Grigori Şerbina'nın Öldürülmesi // Hacettepe Türkiyat Araştırmaları. T. 20. 2014.
 - SMİTH Arthur D. Howden. Fighting The Turks In The Balkans, An American's Adventures With The Macedonian Revolutionists. Нью Йорк., 1908.
 - STAVRIANOS Leften Stavros. The Balkans Since 1453. New York., 1961.
 - STOJANOSKI Aleksander. Documents Tures Relatifs A L'Insurrection D'Iinden. Скопье., 1993.
 - TEKELİ İlhan. Makedonya İç Devrim Örgütü ve 1903 İlinden Ayaklanması // Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. T. 6.
 - ТЕПЛОВ В. Нынешний фазис македонского вопроса // Русский вестник. 1903. No. 12.
 - ТЕПЛОВ В. А. Албанская Опасность // Русский Вестник. СПб., 1903. Кн. 5.
 - TOKAY Gül. Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908). Стамбул., 1995.
 - ТОДОРОВСКИ Григор. Архив на Македонија, Илинден во Француски дипломатски документи. Пр. Аленка Лапе. Скопје 1993.
 - ТОМАЛЕВСКИ Г. Крушовска република. София., 1954.
 - ТУХОЛКА С. В. Заметка об Призренского и Ипекского санџаков (Донесение вице-консула в Призрень) // Сборник консульских донесений. СПб., 1903. Год шестой. Вып. V.
 - TÜRKER Orhan. Selanik'te 28-29 Nisan 1903 Olayları // Tarih ve Toplum. T. 182.
 - ЯМБАЕВ М. Л. Выстрел в Митровице. Кому помешал

российский консул в старой сербии? // Родина. 2003. No. 8.

- ЯМБАЕВ М. Югославянская история в новое и новейшее время // Родина. 2003. № 8.
- ЯМБАЕВ М. Л. А. А. Ростковский в Македонии. Начало XX века // Профессор Сергей Александрович Никитин и его историческая школа. Материалы международной научной конференции. Москва., 2004.

“LOCAL AND INIMPORTANT, THE MACRDONIAN QUESTION BECAME THE CHIEF CENTRE OF DIPLOMATIC INTEREST”: GREAT POWERS’ POLITICS AND DESTINIES OF EUROPEAN TURKEY IN THE EARLY 20TH CENTURY

Olga Aganson*

Engendered by national and religious aspirations of the Balkan peoples, the Macedonian question was tightly interwoven into the fabrics of the Balkan political history. It was flesh and blood of the Balkan nationalisms. Having been put on the agenda with the sultan’s firman establishing Bulgarian Church Exarchate in 1870 and signing San-Stefano preliminary treaty, the Macedonian question acquired a Bulgarian dimension.¹ Bulgarian claims were contested by other Balkan nationalities – the Greeks and the Serbs. The three European vilayets of the Ottoman Empire – Salonica, Monastir and Uskub – became an arena where the Balkan peoples unleashed a severe competition for the souls and bodies of the Macedonian inhabitants. The Bulgarians, Greeks and Serbs were haunted by the ghost of their medieval empires while they were building their modern nation states throughout the second half the 19th – beginning of the 20th centuries. As William Miller, a renowned expert in the Balkan affairs, put it precisely: “Nowhere are historic memories so vivid or so embarrassing as in the Near East”.² However, due to the fact that the Macedonian issue correlated with problem of the Ottoman Empire’s integrity, it became, according to H.W. Steed, the Vienna correspondent of *The Times*, “the chief centre of diplomatic

* Moscow State Lomonosov University, Faculty of History. E-mail: o.aganson@hist.msu.ru

1 Д.О. Лабаури, *Болгарское национальное движение в Македонии и Фракии в 1894–1908 гг.: идеология, программа, практика политической борьбы*, София: Марин Дринов, 2008.

2 William Miller, “The Macedonian Claimants”, *The Contemporary Review*, vol. 83, 1903 (April), p. 471.

interest”.³ Through the great powers’ reaction to the Macedonian uprising of 1903 we will try to understand how this local imbroglio had transformed into to a grave international dilemma.

At the dawn of the century political space of Turkey’s European vilayets was dominated by the Bulgarian national movement institutionalized in form of the Internal Macedonian-Adrianople Revolutionary Organization (IMARO) and the Supreme Macedonian Committee (SMC). On the one hand, members of these organizations were skillful ethnological practitioners promoting the Bulgarian cause in the Ottoman Balkan provinces.⁴ After the establishment of the Bulgarian Exarchate with its jurisdiction stretching over Macedonian territories, local Slavophone peasants abandoned the Greek Patriarchate and joined the Bulgarian Church. According to Russian consuls, the peasants “eagerly adopted a schism and called themselves Bulgarians” in order to attend religious services which were conducted in understandable language.⁵ This created a favorable environment for the activities of the pro-Bulgarian underground revolutionary organizations aiming to awaken national feeling among local Christians and rise them for liberation struggle.

By the beginning 20th century situation in Macedonia deteriorated dramatically. In 1898, A. Marschall von Bieberstein, the German ambassador to the Porte, known for his pro-Turkish sympathies, predicted new uprisings in the Balkan provinces triggering disintegration tendencies within the empire.⁶ Western consuls reported cooperation between Macedonian and Armenian

3 H.W. Steed, *Through Thirty Years, 1892-1922: A Personal Narrative*, vol. 1, New York: Doubleday, Page & Company, p. 199.

4 H. Brailsford, “The Macedonian Revolt”, *The Fortnightly Review*, vol. 74, 1903 (September), p. 440.

5 Архив внешней политики Российской империи [АВПРИ] (The Archive of the Russian Imperial Foreign Policy, Moscow), ф 192 (Миссия в Софии), д. 10, л. 291-об (reverse side).

6 N. O’Conor, *Notes from Constantinople. The Political Diary of Sir Nicholas O’Conor, Britain’s Ambassador to the Porte, 1898-1908*, Istanbul: The Isis Press, 2010, p. 42.

revolutionary committees.⁷ It meant that anti-Turkish movements were not separate splashes in the empire's periphery, but they tended to consolidate. As it followed from dispatches of Turkish officials, they were aware of clandestine activities of the Macedonian committees.⁸ However detecting a network of underground organizations by the Ottoman authorities did not retain conspirators from the revolutionary struggle. As George Buchanan, the British diplomatic agent and consul general in Sofia, noted, after having been discovered the revolutionary committees diversified their mode of resistance: IMARO transformed into the terrorist organization, whose orders were executed by military bands.⁹ Throughout 1902 and the first month of 1903, few local uprisings occurred in the Balkan vilayets. *The Times* correspondents compared fermentation taking place in Macedonia with the situation in Bosnia and Herzegovina in 1875-1876.¹⁰

Having proclaimed themselves "the most interested parties in the Balkan affairs", Russia and Austria-Hungary avoided launching profound reforms in Macedonia as they could affect political status of the sultan's Balkan possessions. While drafting a new program to pacificate Macedonia, Count V. Lamsdorf and Count A. von Goluchowski, Russian and Austro-Hungarian ministers for foreign affairs, respectively, had to follow the Austro-Russian agreement of 1897 aiming at the maintenance of the regional status quo. As a result, the Vienna reform program proposed by the two ministers in February 1903 was mainly conservative in its essence and did

7 Д. Зографски (ед.), *Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија*, Скопје: Институт за национална историја, 1955, p. 41.

8 *Документи за българската история*, vol 4 (*Документи из турските държавни архиви*), София: Держ. печатница, 1942, doc. 327, 328, 329.

9 The National Archives [TNA], Kew, FO 881/8873, General Report on Bulgaria or the Year 1906, Turco-Bulgarian Relations and Macedonian Insurrection Movement, p. 24.

10 *The Times*, 31 October 1902.

not encroach the sultan's sovereign rights over the province.¹¹ Sir Nicholas O'Connor, the British ambassador in Constantinople, telegraphed the Foreign Office that the sultan had expected St Petersburg and Vienna to propose more drastic measures.¹² The Porte even instructed higher officials of the empire to demonstrate benevolent attitude towards representatives of the powers supported the status quo in the Balkans and the Near East.¹³

Meanwhile the Vienna program became a universal disappointment for Bulgaria and the Bulgarian element in Macedonia. Almost all newspapers of Sofia stated that the Austro-Russian scheme did not even contain a hint of reform.¹⁴ The Macedonians living in Bulgaria were assertively sceptical about the Porte's ability to implement reforms in the three vilayets and this, they insisted, would cause permanent instability in Macedonia.¹⁵ Intending to urge the great powers to revise their status quo approach to the destinies of European Turkey, the revolutionary committees decided to seize initiative.

IMARO and SMC strove to widen a scope of conflict in the Ottoman Balkan possessions. They did their best to make the Macedonian crisis to spill over of the region, in other words internationalize it through bringing intervention of the great powers. As Veisman, a representative of the Russian military intelligence, reported, leaders of the IMARO were determined to apply extreme measures to "make Europe listen to the voice of innocent Christian blood shed in a river".¹⁶ This was the case with the Ilinden-Preobrazhenie uprising which broke out in Macedonia

11 G. P. Gooch and H. Temperley (ed.), *British Documents on the Origins of the War* [BD], vol. V, London, 1928. p. 51-53, Project for reforms in Macedonia, 17 February 1903.

12 BD, V, p. 55, O'Connor to Lansdowne, 23 February, 1903.

13 *Документи за българската историја*, vol. 4, N 332.

14 АВПРИ, f. 192, op. 527, d. 10, l. 355.

15 Ibid., l. 56-ob.

16 АВПРИ, ф. 166 (Mission in Belgrade), op. 508/1, d. 95, l. 73.

in August 1903. The insurgents fought to plunge the provinces in chaos by breaking means of communication. They blew up bridges, railways, stations and telegraph.¹⁷ The Bulgaro-Macedonian revolutionaries demanded appointment of a Christian general-governor, independent from the Porte, to the Balkan vilayets and introduction of the European control over them.¹⁸ In some sense the insurgents attained their goal as they managed to create enough pretexts for great powers' meddling in internal affairs of the Ottoman Empire. Instability in the Balkan vilayets could have far-reaching implication for the European equilibrium as it dealt with the Eastern question, and henceforth, the Ottoman legacy. There were two options of the great powers' interaction. The first was a confrontational one, namely a struggle for control over the Ottoman dominions. The second option implied concerted actions in order to pacify Macedonia. It should be mentioned that the governments of the great powers could not stay aside from the impeding humanitarian catastrophe in the Balkan vilayets due to public perception of the great powers' responsibilities and obligations in accordance with the Article 23 of the Berlin Treaty. *The Times*, for example, stressed that the Porte could not effectively settle internal crisis in provinces like Macedonia which was marked by conflicting ethnic and religious diversity.¹⁹

The Ilinden-Preobrazhenie uprising became a test for the Austro-Russian Entente in the Balkans. Due to its involvement into the Far Eastern affairs, St Petersburg wanted Macedonia to be pacified in order to postpone an ultimate collapse of the Ottoman Empire in Europe. However, Russian diplomats noted that the Austro-Hungarian policy makers were prone to destabilize the situation in the Balkans. Nikolay Charykov, the Russian envoy in Belgrade,

17 *Илинден во француски дипломатически документи*. Скопје: Архив на Македонија, 1993, doc. 8, *The Times*. August 11, 14, 17, 1903.

18 *The Times*, 11 August 1903, *Илинден во француски дипломатически документи*, doc. 12.

19 *The Times*, 8 August, 1903.

reported that agents of Benjamin Kallay, the head of the Austro-Hungarian occupation administration in Bosnia and Herzegovina, established contacts with Boris Sarafov, the former head of SMC and one of the uprising leaders, and provided him with money.²⁰ The insurgents justified their ties with Danubian Monarchy referring to a lack of support from Bulgaria and Russia.²¹ This tactical cooperation between the Macedonian comitajis and Vienna was not unnatural, as both sides strove for shattering fragile equilibrium in the European vilayets of Turkey. However, launching an expansionist policy in the Balkans, Austria-Hungary had to take into consideration three moments: the existence of the Austro-Russian Entente, Germany's approach to Near Eastern developments and true intentions of the Macedonian revolutionary committees. For Berlin, the Balkan policy of its closest ally – Vienna – was a permanent source of trouble as the Wilhelmstrasse did its best to augment its influence in Istanbul.²²

As for the cooperation with the revolutionary organizations, this policy seemed to Austro-Hungarian diplomats rather dubious. Count Forgatch, the counsellor of the Austro-Hungarian mission in Sofia, stated that the comitajis viewed Vienna's interference as a means to obtain an autonomy for the three vilayets which were to unite with Bulgaria in future.²³ This, of course, did not correspond to Vienna's designs as it had no wish to become an instrument for the realization of the Bulgarian national program.

Though guided with different considerations, St Petersburg and Vienna had to continue their cooperation in Macedonia within the Balkan Entente. The new outcome of this "unwilling partnership"

20 АВПРИ, ф. 166, оп. 508/1, л. 230–234.

21 Т. Томоски (ред.), Документи од Виенската архива за Македонија од 1879-1903 г., Скопје, 1955, doc. 34.

22 G. Schöllgen, Imperialismus und Gleichgewicht. Deutschland, England und die orientalische Frage 1871–1914, München: Oldenbourg, 1984, p. 197.

23 Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија, p. 41-42.

was a Müzsteg reform program. It encompassed a set of measures directed at arrangement of police, financial and judicial spheres of Macedonia as well as assignment of Russian and Austro-Hungarian civil agents to a general inspector of the three vilayets to monitor a situation there.²⁴

The Austro-Russian cooperation in the Balkans became a factor of outmost importance for another great power – Germany. It approached the Macedonian uprising rather pragmatically, without any humanitarian sentiments. Disturbances within the Ottoman Empire led to its further decline and, hence, threatened implementation of Germany's ambitious projects in the Near East. Berlin worked, on the one hand, to prevent an outburst of an armed conflict in the Balkans and Turkey's participation in it, on the other – introduction of the radical reforms. Berlin advised the Porte to suppress uprisings in Macedonia and Thrace without delay thus strengthening central authority and avoiding great power's interference.²⁵ According to the German, French and British diplomatic correspondence, Berlin and the Porte supposed that unless any revolutionary movement in rebellious provinces had been nipped in the bud with force of arms, it would seem to European public opinion that Istanbul had lost control over its Balkan territories.²⁶ The Wilhelmstrasse had no doubt that anti-Ottoman protests in Macedonia and Thrace had been instigated from abroad. The Germans considered that the Sultan should have command of all issues relating to internal life of the empire.

Nevertheless, Berlin was aware of grave consequences that Porte

24 Сборник договоров России с другими государствами, М.: Госполитиздат, 1952, p. 329–332.

25 Die große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914 [GP], Bd. XVIII (1), Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1927, doc. 5586; Documents diplomatiques français relatifs aux origines de la guerre de 1914 [DDF], sér. 2, t. 3, Paris: Imprimerie nationale, 1931, doc. 438; N. O'Connor, op. cit., p. 219.

26 GP, Bd. XVIII (1), doc. 5587.

could experience because of the dragged Macedonian crisis. That's why the Germans were inclined to sanction the Mürzsteg program which, they thought, did not undermine status quo in the region. Even Marschall who had furiously opposed any interference with the Ottoman Balkan affairs, urged the sultan to accept the reform scheme proposed by St Petersburg and Vienna. He assured Abdul Hamid II that he could restore order in Macedonia only relying on Russia and Austria-Hungary, and the only means to do it was to implement the Mürzsteg program.²⁷

Moreover, Berlin did not hesitate to profit from the troubles the Ottoman government had to deal and tried to make the Porte more dependent from German military supplies. *The Times* mentioned that the Porte had ordered the Krupp company 32 batteries of quick-firing field artillery.²⁸ According to André Cheradame, the French political observer, the Porte purchased 96 guns from Krupp and 22000 rifles from Mauser to the amount of 900 000 Turkish lira.²⁹

As for France, it defined its approach to the Macedonian question with an eye on the alignment of forces in Europe. Paris was preoccupied with two points – alliance with Russia and hostility with Germany. These concerns caused an ambivalence of the French attitude towards the Austro-Russian Entente in the Balkans. On the one hand, Quae d'Orsey was uncomfortable to see a reincarnation of the Three emperors alliance based on the dynastic ties and monarchical solidarity. On the other hand, it was supposed that the Austro-Russian rapprochement on the Balkan ground diminished Austria-Hungary's dependence from Germany and thus could lead to isolation of the latter.³⁰ This official view of the Austro-Russian relations was shared by French experts in international relations like

27 GP, Bd. XVIII (1), doc. 5617.

28 *The Times*, 17 August 1903.

29 A. Chéradame, *La Macedoine; Le chemin de fer de Bagdad*, Paris: Plon-Nourrit, 1903, p. 369.

30 DDF, 2 sér., t. 3, doc. 32.

A. Chéradame. He assessed the Austro-Russian “pact” as “more feasible and sounder concept” of Russia’s policy in the Balkans.³¹ Besides the European aspect of the Balkan problem, the French attached significance to its Near Eastern dimension. As the German route to the East lay through the Balkan peninsula, France intended to hamper its rival’s penetration to that region. It was stated that Russia having won back its influence among the Balkans peoples should repel “Teutonic” *Drang nach Osten*.³² It meant that St Petersburg should increase its involvement in the Balkan affairs and it should have more decisive stand towards Macedonian reforms. The French journalists (Victor Berard, for example) ardently supported the idea of introduction of the European control in rebellious Balkan vilayets.³³

Among the great powers, England was the most persistent in criticizing the Ottoman authorities during the Ilinden-Preobrazhenie uprising. Before the Mürzsteg program was released, Marquise Lansdowne, the British Secretary of State for foreign affairs, had announced his own vision of Macedonian reforms. He proposed the appointment of a Christian governor in Macedonia as the insurgents did it. Such a governor should have been independent from the Porte and the signatory powers of the Berlin treaty. In addition, Lansdowne suggested the great powers to send their military attachés to Turkish forces in Macedonia to contain violence in case of emergency.³⁴ Geoffray, the French chargé d’affaires in London, reported that Lansdowne insisted on granting an autonomy to Macedonia in line with the principles on which administrative structures of Lebanon and Crete was based. So, it was equivalent to compromising sultan’s

31 A. Chéradame, *op. cit.*, p. 377.

32 *Ibid.*, p. 389.

33 V Bérard, *Pro Macedonia: L’action austro-russe. – Les bombes de Salonique. – Le memorandum bulgare. – Une action anglo-franco-italienne. – Aux Hellènes*, Paris: A. Colin, 1904, p. 33.

34 Реформы в Македонии. Дипломатическая переписка, т. 2, Спб., 1906, док. 4.

sovereign rights over the Balkan provinces.³⁵ Nevertheless, London preferred to sanction the Mürzsteg program. Though this scheme fixed the leading role of the Austro-Russian Entente in reforming the Turkish vilayets in Europe, it was a containing factor for the regional ambitions of both powers. Having agreed with the Mürzsteg scheme in general, London reserved the right to propose more radical measures if it proved to be ineffective.³⁶

London's blaming the Porte in violent dealing with internal crisis and scepticism towards the Mürzsteg program was a reaction to the realignment of forces on the global level and Britain's fading brilliant isolation. A rise of Germany's influence in Constantinople and as a consequence its receiving a right to construct strategic railways in Asiatic Turkey (Bagdadbahn was the most important), friendship between the kaiser and the sultan-Caliph were perceived by the British establishment as a menace to the imperial security. In this light London tried to precipitate political destabilization of European Turkey. Applying a concept of conflict management towards the Ottoman Empire, London intended to weaken potential regional ally of Germany. That's why the Foreign Office opposed a pacifying essence of the Mürzsteg program.

While talking about internationalization of the Macedonian issue one should mention an impact of mass media on this process. Leaders of IMARO and SMC, sticking to the common practice of appealing to the European public opinion, presented Macedonia as an arena of struggle between freedom fighters and centuries long oppressors. As the insurgents intended to escalate the Ilinden-Preobrazhenie uprising to the scope of European crisis, *The Times* correspondents stated that all information coming from Macedonia should be scrupulously verified.³⁷ The chiefs of insurrection tried to prove that the situation in the vilayets had reached a critical point.

35 DDF, 2 sér., t. 3, doc. 431.

36 Hansard's Parliamentary Debates, ser. 4, vol. 129, 1904, col. 40.

37 *The Times*, 8 August, 1903.

The British press was the most active in covering events occurring in the rebellious provinces. The British correspondents were in touch with the insurgents. James Bouchier, *The Times* special correspondent in Sofia, regularly communicated with the leaders of Internal Organization: Damyan Gruev, Georgi Delchev, Khristo Tatarchev. Information received through this channel allowed the Foreign Office to form a clearer view of the situation in Macedonia.

The Ilinden-Preobrazhenie uprising demonstrated that the insurgents were skillful in information warfare. They attached a great importance to the interaction with the British press which posed itself as an independent and objective observer. The Macedonian revolutionaries were eager to assist British correspondents in their job. The latter crossed the Macedonian frontiers with insurgent bands. Francis Elliot, the British Consul in Sofia, reported that Tatarchev offered William Curton, *The Daily Graphic* correspondent, all possible help “in order to have an impartial witness who could testify that the atrocities imputed to the insurgents are imaginary”.³⁸

So, we could see that the Macedonian crisis of 1903 revealed the interdependence of different level of international system of the early 20th century: great power's attachment to the European alliance system, the Near Eastern dimension of their politics and volatile approaches of the major players to the Balkan perplexities, including provisional tactical cooperation as it was the case with the Mürzsteg reform program. The multipolarity of international system, the amalgam of the European, Balkan and Asian interests of the great powers, unpredictable action of local actors inspired by their national ideals rendered the situation in the Balkans very uncertain. This uncertainty contained the great powers from abrupt actions and temptation to cut the Gordian knot of the world politics – the Eastern question..

38 TNA, FO 78/5295, doc. 219, Elliot to Lansdowne, 9 September 1903.

BIBLIOGRAPHY

Archives Documents

Архив внешней политики Российской империи (The Archive of the Russian Imperial Foreign Policy, Moscow).

The National Archives, Kew, UK.

Journals and Newspapers

The Contemporary Review

The Fortnightly Review

The Times

Published and Secondary Sources

Bérard, V., *Pro Macedonia: L'action austro-russe. - Les bombes de Salonique.- Le memorandum bulgare.- Une action anglo-franco-italienne.- Aux Hellènes*, Paris: A. Colin, 1904.

Chéradame, A., *La Macedoine; Le chemin de fer de Bagdad*, Paris: Plon-Nourrit, 1903.

Die große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914, Bd. XVIII (1), Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1927.

Documents diplomatiques français relatifs aux origines de la guerre de 1914 [DDF], sér. 2, t. 3, Paris: Imprimerie nationale, 1931.

Gooch, G.P. and Temperley, H. (ed.), *British Documents on the Origins of the War* [BD], vol. V, London, 1928.

Hansard's Parliamentary Debates, ser. 4, vol. 129, 1904.

O'Connor, N., *Notes from Constantinople. The Political Diary of Sir Nicholas O'Connor, Britain's Ambassador to the Porte, 1898-1908*, Istanbul: The Isis Press, 2010.

Schöllgen, G., *Imperialismus und Gleichgewicht. Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914*, München: Oldenbourg, 1984.

Steed, H.W., *Through Thirty Years, 1892-1922: A Personal Narrative*, vol. 1, New York: Doubleday, Page & Company.

Документи за българската история, vol 4 (Документи из турските държавни архиви), София: Держ. печатница, 1942.

Зograфски, Д. (ed.), *Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија*, Скопје: Институт за национална историја, 1955.

Илинден во француски дипломатически документи. Скопје: Архив на Македонија, 1993.

Лабаури, Д.О., *Болгарское национальное движение в Македонии и Фракии в 1894–1908 гг.: идеология, программа, практика политической борьбы*, София: Марин Дринов, 2008.

Реформы в Македонии. Дипломатическая переписка, т. 2, Спб., 1906.

Сборник договоров России с другими государствами, М.: Госполитиздат, 1952.

Томоски, Т. (ред.), *Документи од Виенската архива за Македонија од 1879-1903 г.*, Скопје, 1955.

TURKISH DIPLOMATIC MISSION IN SAINT PETERSBURG DURING THE EMPIRE

Mustafa Tanrıverdi*

The work has been compiled from the original sources of the Ottoman Archive which is situated in Istanbul. As a preparatory work for this report the records and reports of the Turkish ambassadors working in Saint Petersburg were chosen and analysed. Judging by their reports we can see what kind of relationships they had with the government officials in Russia and with Russian Muslim community, how they described the current events which happened in the country to the authorities in Turkey, what events had drawn their attention and why.

In the beginning let's say some words about the foundation of the Turkish Embassy in Saint Petersburg. In the first part of the XIXth century twelve countries mostly European ones had their diplomatic missions in the capital of the Russian Empire. The American Continent was just represented by the Embassy of the USA. Permanent diplomatic relations were not maintained with the Oriental countries in those days. They were confined to the exchange of the extraordinary diplomatic missions.

The Permanent Mission of the Russian Empire was opened in Istanbul in 1701. With regard to this state of things Turkey opened its legation in Saint Petersburg rather late. It happened in 1857. So Resident Turkish Embassy started its work 150 years later then the Russian one. Before that Turkish ambassadors arrived in Russia in particular instances with extraordinary diplomatic missions.

The foundation of the Permanent Delegation in Saint Petersburg coincided with the Post-Crimean War time and the financial problems that war led Turkey to. The Ottoman Empire for the first-time borrowed money from the European powers. So it tried to cut

* Istanbul University Faculty of Letters, E-mail: mustafatanriverdi36@gmail.com

down its expenditures by finding the building with a suitable rent and buying required stuff.

The place for the legation was found at Polishlyan? quarter. The rent was 10000 rubles per year. According to the archive records it was difficult to pay that sum. Executives in charge were always waiting for money in Saint Petersburg. They tried to furnish the residence according with the standards of the Ottoman embassies in other countries. Thus choosing the required furniture and household articles they often used Turkish Embassy in Paris as a comparison.¹

The Turkish Embassy changed its location. We know where it was situated from the end of the XIXth century till the First World War. Its address was number 8 Dwortsovaya Embankment. The first owner of the building was Dmitry Kantemir. Also it was the first building designed by so famous architect Rustrelli by himself.

First ambassadors tried to consolidate the relations between two countries as well as Russians did that. In the report dated from March 1859 it is said that Prince Gorchakov appreciated established good relations between two countries and the Turkish Diplomatic Mission wanted him to see that it was mutually.²

So Yusuf Riza Bey became the first Ordinary Ambassador in the Russian Empire. He started his foreign service in March of 1857. Two of the ambassadors served in this status for more than 10 years. They are Ahmet Shakir Pasha and Husein Hyusny Pasha. Fahrettin Reshad Bey started his career in Russia in January 1914 and stopped it in November the same year because of the First World War. The Embassy did not work until April 1918. Galib Kemali Bey was the last to work in Saint Petersburg. In 1921 the Embassy was transferred to Moscow.

Well, right now you can see the list of the Turkish Ambassadors

1 *Republic of Turkey Presidential State Archives, Ottoman Archive in Istanbul (BOA), A.AMD 71/97 (1).*

2 *BOA, HR.SFR.1 1/88.*

who worked in the Embassy in Saint Petersburg.³

Yusuf Riza Bey (March 1857)

İbrahim Haydar Bey (August 1858)

Mehmet Emin Dervish Pasha (September 1859)

Halil Sherif Bey (September 1861)

Konemenos Bey (February 1864)

Rustem Bey (August 1870)

Mehmet Kamil Pasha (April 1870)

Mehmet Kabûlî Pasha (October 1875)

Ahmet Shakir Pasha (May 1878)

Husein Hyusny Pasha (August 1889)

Turhan Hyusny Pasha (August 1908)

Fahrettin Reshad Bey (January 1914)

Gâlib Kemali Bey (April 1918)

As far as the educational background and the professional experience of the Turkish ambassadors in Russia are concerned we can say that among them there were highly experienced statesmen. They got excellent education in the Eastern countries and having been worked in state institutions including diplomatic missions were appointed to a post of the Ambassador in Saint Petersburg.

For example, Halil Sherif Pasha who was the Ambassador in Saint Petersburg from 1861 to 1864 had studied at French schools. Due to his perfect knowledge of French he was offered a job in the foreign service. He worked in Athens and Paris. In Paris he

3 Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul 1999, pp. 47.

got interested in revolutionary ideas, became a supporter of the revolution and neo-osmanists. He was not only a statesman but also a collector having built a rich collection of paintings.⁴

Turhan Hyusny Pasha suited the position of the ambassador brilliantly. He knew Turkish, Greek, Albanian and Russian. He worked as a second secretary of Turkish legation in Saint Petersburg in 1868. In 1873 he became the Deputy Chief of Mission. He worked as the Ambassador in Rome from 1877 to 1880 and the Ambassador in Madrid from 1886 to 1894. In 1895 he was appointed the Minister of the Foreign Affairs of Turkey. In 1908 he was appointed the Turkish Ambassador in Russia. Being an Albanian by birth he became the second Prime-Minister of Albania during the First World War.⁵

Having analysed the reports which came to Turkey from the ambassadors it can be stated that it was Girs who tried to influence the ambassadors most of all. Working as a Foreign Minister Girs developed constant working relationships with the Turkish Ambassadors in Saint Petersburg. Ahmet Shakir Pasha and Husein Hyusny Pasha wrote in their reports that Girs kept his watchful eyes on their actions as well as on the work of the other Turkish consuls.

Thus Girs and Turkish Ambassador discussed the appointment of the Turkish Consul in Tiflis. It was Girs who raised a concern about the appointment of Edvar Bey in June of 1884. Girs stated that his appointment as a Consul would harm the Russian-Turkish relations because in his opinion Edvar Bey distorted the Russian news and thus sent them to Turkey. Girs got that information from

4 For details about Halil Sherif Pasha look at: Roderic H. Davison, "Halil Şerif Paşa, Ottoman Diplomat and Statesman", *Osmanlı Araştırmaları II (The Journal of Ottoman Studies II)*, İstanbul 1981, pp. 203-221.

5 Hacer Topaktaş, "Rus Çarı'na Livadya'da Hoş-amedî: Turhan Paşa'nın II. Nikolay Nezinde Fevkalade Elçiliği (1898)", *Osmanlı'da Siyaset ve Diplomasi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş, Haşim Şahin, Hacer Kılıçarslan, Sakarya: OSARK yayınları, 2016, pp. 244.

Nelidov who was the Russian Ambassador in Istanbul.⁶

Girs tried to affect the relationships between Turkey and other countries through the Embassy. The Turkish Ambassador Ahmet Shakir Pasha in his report described the meeting with Girs when the last discussed the role of Turkey and its importance in case of war between Russia and England. He enforced Turkey to close the Straits in case England would declare war on Russia. If not it would mean that Turkey did not keep the Paris Treaty. In one of his reports Ahmet Shakir Pasha noted that once when he came to the meeting with Girs he saw the English Ambassador leaving the Girs's residence. After that meeting Girs looked bad tempered and irritable. Turkish Ambassador assumed that they might have discussed the Afghan question.

Ahmet Shakir Pasha served as an Ambassador for 11 years. Those years were not easy ones for the relations of two countries. Nevertheless, Ahmet Shakir Pasha according to his own opinion gained confidence of Emperor Alexander II. He wrote about that in his report dated from the 30th of March 1886 as follows: Today Emperor and his spouse gave me a warm welcome. We talked more than half an hour, Emperor made special mention of me and noted the importance of the friendship between our powers.

We can say that Ahmet Shakir Pasha tried to do his best to make the relations between the countries closer. In one of his reports dated from 1888 he asked the Turkish government to send an Extraordinary Ambassador to Batumi and organized a warm reception to Alexander III there. Ahmet Shakir Pasha learnt that the Emperor with some of his statesmen would leave Saint Peterburg. In spite of the fact that the program of the visit of the Emperor was not announced Ahmet Shakir Pasha knew that the Emperor was going to visit Tiflis. On his way back he was going through Batumi where the Turkish Ambassador suggested that the Extraordinary

6 *BOA*, Y.A.HUS, 179/17 (1, 2, 3).

Ambassador might extend the Emperor so called “*hoş amedi*” which can be translated into English as a warm welcome. Ahmet Shakir Pasha asked the authorities to inform him to let him put on notice the Russian side beforehand.

The Turkish Ambassadors in Saint Petersburg became the eyes of the Turkish government. For example, Ahmet Shakir Pasha represented his country at the funeral of Alexander II which took place in the Peter and Paul Cathedral. He described the farewell ceremony very closely and we learn from his report that it was the new Emperor who had sent the procedure of the ceremony beforehand.⁷ Turkish consuls who worked in the different parts of the Russian Empire wrote their reports to the Ambassador describing all the current events as well. They had to follow the events closely and report to the Ambassador. The Embassy gathered all that information and from time to time delivered those reports to the government of the Ottoman Empire. Consuls were in charge of that kind of work. If they did not do that the Ambassadors informed the government. Thus in summer of 1914 Fahreddin Rashid complained about the consuls in Tiflis and Kars. He informed that they did not report about the current events in their regions in spite of the fact that that very time it was extremely important to get the news from the Caucasus Region.⁸

Through the Embassy the Turkish Government often tried to monitor the situation on the border.

The arrival of General Vannovsky with some other top military officials in 1887 in Kars became of great importance to Turkey. The Ministry of Foreign Affairs of Turkey got so worried about that fact that applied to the Turkish Embassy for the particulars of that duty trip. In the response from the Embassy it was said that Russian Minister of War had taken the journey with no purpose other than

7 BOA, BEO 530/39681.

8 BOA, HR. SYS 2402/70.

to monitor the troops status and thus the Embassy made it clear that there was no reason for concern.⁹

The Turkish Government cared about the warlike activities of the Russian Troops in the Caucasus on the eve of the First World War. Due to that fact the Turkish authorities demanded from the Turkish Embassy to find out the information about the reason and the aim of such military activities in the region. The Embassy responded that Mister Sazonov rejected flatly the concentration of forces in Kars District. The report cited the words of Sazonov explaining the situation in the following way: Due to the fact that the territory under concern is located at the border the Minister of War can not but inform the Ministry of Foreign Affairs about that matter of fact and if the provisions are being delivered there or there is some kind of transportation there it is obvious that it has nothing in common with the military actions.¹⁰

Turkish ambassadors tried to support The Russian Muslim Community. During the First Balkan War Muslims who lived on the territory of the Russian Empire wanted to help soldiers injured in that war and Turkish people who were hit by the war. This idea was firstly manifested in Orenburg. In October-November of 1912 the leaders of the Muslim community applied to the Governor of Orenburg and to the Foreign Minister to get the right to make donations. The authorities did not give the positive response at once. Then representatives of Muslim community tried to applied the authorities again. That time they asked for the permission to collect money for Red Crescent. Yet all the efforts were bootless. Turhan Hyusny Pasha took the initiative in helping Muslim community to raise the donations. He addressed to Sazonov to get the permission for the Turkish Diplomatic Mission to get donations in Russian

9 Мустафа Танрыверди, "Состояние Российской армии перед первой мировой войной на Кавказе по документам турецких консулов", *Русский сборник*, № XXI, москва 2017, ст. 276-278.

10 Мустафа Танрыверди, "Состояние Российской армии перед...", pp. 285.

cities and towns and published the advertisements about that in papers. It needs to be explained here that Sazonov understood the right of the Muslims to help their co-religionists. So he endorsed that initiative and applied to the Ministry of Foreign Affairs for the authorization on the 26th of November 1912. Three days later Minister of Foreign Affairs gave his permission. The decision was reported to the consular departments in Saint Petersburg, Moscow, Tiflis, Baku, Kerch, Odessa, Nikolaev, Rostov on the Don, Herson, Simferopol and Ekaterinoslav.¹¹

The last Turkish ambassador in Saint Petersburg left office when some ships of the Turkish fleet bombed the shores of Sevastopol and Odessa. After that event the Turkish government sent a telegraph to the embassy in Saint Petersburg and explained how everything happened in detail. It argued that that was in response to the ousting of the Russian fleet in the Black Sea against the Turkish fleet and indicated that Turkey wanted to maintain its neutrality in this war. At the end of the telegraph the Turkish government proposed that as the possibility of reducing tension between Turkey and Russia Turkey was ready to send Russian officers and sailors to Russia in safety.¹² That was the last message sent to the Turkish embassy in St. Petersburg.

11 Alper Alp, Rus Arşiv Belgelerine Göre, Balkan Savaşlarına Tepki Olarak Tatar Kamuoyunun Savaş Mağduru Osmanlı Askerlerine ve Halkına Yardım Teşebbüsleri, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013., pp. 98.

12 BOA, HR. SYS 2975/16.

BIBLIOGRAPHY

Archives Documents:

Republic of Turkey Presidential State Archives, Ottoman Archive in Istanbul.

Published and Secondary Sources:

Alp, Alper, Rus Arşiv Belgelerine Göre, Balkan Savaşlarına Tepki Olarak Tatar Kamuoyunun Savaş Mağduru Osmanlı Askerlerine ve Halkına Yardım Teşebbüsleri, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, pp. 95-104.

Davison, Roderic H., “Halil Şerif Paşa, Ottoman Diplomat and Statesman”, *Osmanlı Araştırmaları II (The Journal of Ottoman Studies II)*, İstanbul 1981, pp. 203-221.

Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul 1999, s. 47.

Topaktaş, Hacer, “Rus Çarı’na Livadya’da Hoş-amedî: Turhan Paşa’nın II. Nikolay Nezdinde Fevkalade Elçiliği (1898)”, *Osmanlı’da Siyaset ve Diplomasi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş, Haşim Şahin, Hacer Kılıçarslan, Sakarya: OSARK yayınları, 2016, s. 241-266.

Танрыверди, Мустафа “Состояние Российской армии перед первой мировой войной на Кавказе по документам турецких консулов”, *Русский сборник*, № XXI, москва 2017, pp. 272-287.

IN SEARCH OF BYSANTIUM: RUSSIAN CHURCH PROJECTS RELATED TO THE PATRIARCHATE OF CONSTANTINOPLE DURING THE FIRST WORLD WAR

Alexander Polunov*

The First World War was perceived by the contemporaries as a greatest world catastrophe which had to change the basic foundations not just of the existing political order, but of the culture, moral, the norms of human behavior, to pave the way for the new, more stable and just system of international relations. It is obvious that such an event was doomed to acquire religious or quasi-religious dimensions, though not always represented in an open form. The fate of great ecclesiastical world centers was an integral part of an international diplomatic struggle and even the military operations during the war. One of these centers was the Ecumenical patriarchate of Constantinople which played an especially important role in the military and diplomatic plans of the Russian Empire.

The conquest ("liberation") of Constantinople, the former capital of the Orthodox Byzantine Empire, and the establishing of the control of the Black Sea straits, Bosphorus and Dardanelles, were, as is well known, a dream of generations of Russian rulers. This dream seemed to be very close to realizing in March 1915, when the Entente powers declared their decision to hand over Constantinople to Russia if the war would be victoriously ended. This step, however, engendered a serious ecclesiastical collision. Though Russia was by the beginning of the twentieth century the greatest Orthodox power much larger and stronger than all other Orthodox states taken together, the status of the Russian Orthodox Church was not very high. Since early eighteenth century, after the Peter the Great reforms, it had no Patriarch, and even when this office existed, it occupied just the fifth place in an international

* Moscow State Lomonosov University, School of Public Administration.
E-mail: polunov@spa.msu.ru

sequence of ecclesiastical ranks (diptych), after the Patriarchates of Constantinople, Antioch, Alexandria, and Jerusalem. As a result, an important question emerged. How to reconcile the political domination of Russia which had to be established after the war in the area of the Straits with the ecclesiastical prerogatives of the Ecumenical Patriarch whose spiritual authority was recognized by the Orthodox world?

Several solutions of this problem were proposed by Russian political leaders, journalists, and scholars who of course were highly animated by the perspective of establishing of the Russian domination over the ancient capital of Byzantium. Some of these people put forward the projects based on the old Muscovite conception “Moscow, the Third Rome”¹. Accordingly to this conception, Orthodox Russia was a legitimate heir to Byzantium and its main ethnic group, medieval and modern Greeks who lost their superiority in religious affairs after the conquest of Constantinople by Turks in fifteenth century. From this point of view, the traditional prerogatives of the Patriarch of Constantinople were by the beginning of the twentieth century nothing more than anachronistic relic of the distant past, and Russia had a full right to replace this Greek hierarch by its own ecclesiastical structures. Such was a position of Evgraf Petrovich Kovalevskii, a prominent member of the right-wing Liberal Octobrist party, a deputy of the State Duma (Russian parliament). Kovalevskii expected that after the war a new Patriarch would appear in Constantinople, that of “Tsar’grad and Moscow”, of Slavic, or better of Russian origin. He would lose the title of Ecumenical Patriarch and would become instead the Patriarch of all Slavs. The main temple of the Byzantine Empire, the Hagia Sophia which had to be reestablished as an Orthodox church would be transformed in the “brotherly condominium” of

1 On the emergence and development of this conception, see: Marshall Poe, “Moscow, the Third Rome: The Origins and Transformations of a “Pivotal Moment””, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Bd. 49, H. 3 (2001), pp. 412-429.

Slavic peoples. Half of the sacred places, churches, and monasteries of Constantinople had to be handed over to Russia².

The prominent patriarchates of the Orthodox East, those of Antioch, Alexandria, and Jerusalem, had to be reduced to the status of the ordinary local Orthodox Churches, and lost their special prerogatives rooted in the epoch of Ecumenical Councils. This and similar projects being very attractive for the secular consciousness full of euphoria and exaltation could not be realized in practice. The most forward-looking Churchmen and scholars of Russia realized it very well, proposing their own plans of reconstructing of the political and ecclesiastical order in the Balkans and Near East after the war.

One of these plans was put forward by Ivan Ivanovich Sokolov, professor of Petrograd Ecclesiastical Academy and the governmental expert on the confessional issues in the Near East³. Accordingly to Sokolov, the role and prerogatives of the Patriarch of Constantinople should have been fully restored under Russian rule with all rights he possessed in Byzantine time. "All Church-administrative order of the Orthodox East, asserted professor, presupposes an existence of the Most Holy Patriarchal See which is first in honor along with other equal in honor patriarchal sees, those of Alexandria, Antioch, and Jerusalem"⁴. Attempting to subvert this order sanctified by centuries, Sokolov stressed, Russia would play the role of an ecclesiastical revolutionary which is not desirable from the point of view of her future mission in the Near East. Thus, Russia had not just to restore the rights of the Ecumenical Patriarchs accordingly

2 Obzor pechati. "K budushchemu Tsar'grada", Strannik, 1917, January-March, pp. 48-52.

3 On Sokolov's views and activities, see: Galina Evgen'evna Lebedeva, "Iz istorii vizantinovedeniia i neoellenistiki v Rossii: I.I. Sokolov", *Moskoviia: problema vizantiiskoi i novogrecgeskoi filologii*, Moscow: Indrik, 2001, pp. 229-245.

4 Ivan Ivanovich Sokolov, 'Konstantinopol', *Rossia, i Russkaia tserkov'*, *Religii mira. Istoriia i sovremennost'*. 2002, Moscow: Nauka, 2002, p. 171.

to the Byzantine patterns, but to retain the cultural features of this institute, such as its close connection with the Greek culture and the conservative circles of the Greek Near Eastern society. Within the framework of such an approach, the role of Russia was seemingly confined to the pure altruism, the selfless protection of the alien interests. But in reality, the position of Sokolov had more complicated character.

Striving to re-establish the idealized Byzantine order, the Russian professor wanted to render the power of the Patriarch more spiritual, to “cleanse” it of all additions which emerged under the Ottoman rule. Thus, the so-called Popular Council of the Patriarchate of Constantinople should have been abolished, since, from Sokolov’s point of view, it served as an element of secular influences on the Patriarch. The head of the Ecumenical Church, furthermore, had to lose many of his administrative possibilities since a number of dioceses under his rule in Asia Minor were to be handed over to the Russia Church. Finally, after the war, the own Patriarch of Russia would emerge, that of Petrograd, which would acquire the real ecclesiastical power within the Russian state.

The Patriarch of Constantinople, though formally retained his honorary titles as “ecumenical” and “first in honor”, would play within this scheme a purely formal role. Thus, the project of Sokolov, though more elaborated and sophisticated than the plans of the secular authors, was doomed to fail in the process of its realization.

Several other projects of the post-war reorganization of ecclesiastical order in the Near East, of more or less bizarre character, were put forth by Russian authors during the First World War. Thus, the prominent Churchman, Archbishop (later Metropolitan) Antonii Khrapovitskii proposed to re-establish not just the traditional rights of the Ecumenical Patriarch which he possessed under the Byzantine rule, but to restore the Byzantium as such. Accordingly to Antonii,

Russia after the war would help to create a big state on the Balkans and the Near East which had to comprise the main territories populated by Greeks. This state had to be headed by the Greek autocrat (emperor, basileus) which would provide a secular support for the Ecumenical Patriarch. In this manner, Antonii asserted, Russia “would thank the Hellenic people for the fact that he had once liberated us from the bondage of the devil and introduced into the freedom of the children of God, by making us Christians”⁵. In response, the Byzantine emperor had to help Russia to include the Holy Land (Syria and Palestine) in its territory connecting it by a large strip of land with Russian Transcaucasia.

It is not hard to see that this project was no more realistic than the previous ones. Trying to establish its domination in the Holy Land, Russia would have to face the resistance of the Greek ecclesiastics which dominated the hierarchy of the Eastern Patriarchates or played significant role within these structures. In the end, it turned out that Russian Churchmen, scholars, and journalists failed to work out during the First World War the satisfactory projects aimed at the reconstruction of the ecclesiastical order in the Near East. It was unclear until the end of the war how the canonical prerogatives of the Greek hierarchy could be reconciled with the eventual political domination of Russia on the territory of the former Byzantine Empire. The conflicts related to this problem became evident when Russian army entered in April 1916 the city of Trabzon (Trebizond) in Asia Minor which used to be part of Byzantium⁶. The downfall of Russian monarchy in February 1917 and the Bolsheviks ascension to power made the projects related to the reorganization of the post-

5 Antonii Khrapovitskii, Archbishop. “Chei dolzhen byt’ Konstantinopol’?”, *Religii mira. Istorii i sovremennost’*. 2002, p. 200.

6 Halit Dundar Akarca, “Trabzon stanovitsia Trapezundom: prevrashchenie osmanskogo goroda v russkii vo vremia Pervoi mirovoi voiny”, *Russkii sbornik*, VIII, Moscow: Modest Kolerov, 2010, pp. 95-111. Idem. “Scientific occupation: The Russian Archaeological Expeditions to Trabzon and its environs during First World War,” *International Journal of Black Sea Studies*, no. 17 (2014).

war ecclesiastical order in the Near East mostly irrelevant. The problems related to the relationship of Russia with the hierarchy of the Eastern Patriarchates, however, retained its importance until now and play a significant role within the contemporary system of international relations.

BIBLIOGRAPHY

Antonii Khrapovitskii, Archbishop. "Chei dolzhen byt' Konstantinopol'?", *Religii mira. Istoriia i sovremennost'*. 2002, Moscow: Nauka, 2002

Galina Evgen'evna Lebedeva, "Iz istorii vizantinovedeniia I neoellenistiki v Rossii: I.I. Sokolov", *Moskoviia: problema vizantiiskoi i novogrecgeskoi filologii*, Moscow: Indrik, 2001.

Halit Dunder Akarca, "Scientific occupation: The Russian Archaeological Expeditions to Trabzon and its environs during First World War," *International Journal of Black Sea Studies*, no. 17 (2014)

Halit Dunder Akarca, "Trabzon stanovitsia Trapezundom: prevrashchenie osmanskogo goroda v russkii vo vremia Pervoi mirovoi voiny", *Russkii sbornik*, VIII, Moscow: Modest Kolerov, 2010

Ivan Ivanovich Sokolov, 'Konstantinopol', Rossia, i Russkaia tserkov'', *Religii mira. Istoriia i sovremennost'*. 2002, Moscow: Nauka, 2002.

Marshall Poe, "Moscow, the Third Rome: The Origins and Transformations of a "Pivotal Moment"", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Bd. 49, H. 3 (2001)

Obzor pechatii. "K budushchemu Tsar'grada", *Strannik*, 1917, January-March.

POLITICAL TRAUMAS OF TURKEY AND RUSSIA CAUSED BY BRITAIN

Mahir Aydın*

Development Process

Britain, Russia and Turkey are the three major empires in the history of civilization. Their imperial processes began in 1453 for Turkey, in 1583 for Britain and in 1721 for Russia. While Turkey's "*fortune star*" were changing to stationary in 1683, Britain were a 100 years of rise. Russia were waiting for Peter the Great.

Initially, the relations between Britain and Russia were based on an issueless economic cooperation. The linen product of Russia after wheat was of great importance for the British navy. This issueless process culminates in 1770 Chesma and 1799 Egypt solidarity. When Russia launched to the Black Sea in 1783 and wanted to set sail for the Mediterranean, came face to face with Britain.

Turkey and the Britain didn't even have an "*initial relationship*" as in the case with Russia. After 1774, Turkey was not strong enough to stand on their own feet. Britain, as Turkey entered in the process of disintegration, carried out a policy of "*pretended protection*" for the 80 years between 1798-1878. Thus it prevented its neighbor on the border from taking "*the lion's share*" from Turkey.

For this purpose, Britain used other states. Britain drove forward Austria in 1815 Vienna Congress. Also, with 1856 Treaty of Paris Britain did the same to France. Finally, with the 1878 Berlin Treaty Germany were in the same boat. But in all of them, the winner was the Britain.

So in the 19th century, there were an array of London Protocols. However, there was no single London Treaty. This means that Britain was a "*master of policy*". This is because, in the history

* İstanbul University, Faculty of Letters Department of History.

of civilization, Britain, in this respect, comes after China and Byzantium.

In fact, our subject is a very comprehensive and multifaceted process. Here, I will only mention the policies towards Turkey and Russia, originating from Britain. When it comes to the other states, Austria had previously, France after Napoleon lost their power. In this context, Russia was the most powerful state in Europe, and global power was Britain.

There was no need for Britain to do much about Turkey. Since Turkey lost its strength to stand itself, were only trying to preserve its presence by playing with political balances. For Britain, Russia was also not a big problem. Firstly, Russia followed the policy of religion, which was left far behind for international relations in the first half of the 19th century. Secondly, he was afraid of Britain. Thirdly, he encountered the “*Not to be European*” behavior.

As was the case, the British attitude towards Russia and Turkey was not only a political success. In addition; since it included repetition, abuse and deceit, these were political traumas.

Russia's Traumas Caused by the Britain

1) 1809: During the 1806-1812 War between Russia and Turkey, Britain, under favor of 1809 Treaty of the Dardanelles set the Straits off to Russia, to prevent it to set sail for the Mediterranean Sea.

2) 1830: In order to support the Greek uprising, Russia first sends a naval fleet to 1827 Navarino Attack. Then, Russian engages in a war with Turkey in 1828/29 alone. However, Greece, which gained independence in 1830, turned itself away from Russia. This is because in the Mediterranean, a state under the influence of Russia cannot be thought of. The same policy will be applied to Bulgaria, which is established by San-Stefano.

3) 1841: 1833 the Treaty of Hünkâr İskelesi (the Sultan's Pier) provides an advantage for Russia in the Straits. In order to reduce this eight-year agreement from the agenda, the Britain brings about the 1841 London Straits Convention.

4) 1856: In 1848, Russia was the most powerful state in Europe. It wants to transform this power into an advantage against Turkey, under the name "*Christianity Protection*".

4-a) Britain carries out the Crimean War by its own advantageous side, which is the navy.

4-b) Before the peace treaty, it dispossesses Russia of its the religion policy with the Edict of Reform (Islahat Fermanı).

4-c) Britain prevents Russia from the possession of arms and navy in the Black Sea.

4-d) Britain factitiously counts Turkey a "*European State*", and pulls it out of Russia's influence.

5) 1878: 1877/78 War is "*the greatest war*" between Turkey and Russia.

5-a) By supporting Russia, Britain encourages it to the war.

5-b) Britain opens the Treaty of San-Stefano, which made by Russia, to discussion in Berlin.

5-c) Britain divides Bulgaria, which is Russia's "*greatest effort*", into three parts in Berlin.

5-d) Britain takes over the "*Armenian Project*" of Russia in Eastern Anatolia.

5-e) Russia, although paying the great price for the war, returns from Berlin empty-handed.

5-f) With the compensation agreement, however; Russia can only take Kars, Ardahan and Batumi.

6) 1882: Britain, in 1881, gives Tunisia to France. The next year, Britain takes Egypt for itself. In 1887, in order to prevent Russia from reaching the Mediterranean, together with Austria and Italy, makes the Mediterranean Entente happen.

7) 1885: In 1878, Britain administered the unification of Bulgaria, which was divided by itself in three parts earlier, with Eastern Rumelia. Thus, the “*League of Emperors*” between Germany, Austria and Russia breaks down. The loyalty between Russia and Bulgaria is so disrupted that they will fight in the opposite fronts in World War I.

8) 1914: Russia and Turkey sign the Yenikoy Treaty for the Eastern Anatolia. Two-zoned and autonomous government is not left to Russia’s control. As a general inspector, a Norwegian, Nicolas Hoff and a Dutch, Westenenk are appointed. When World War I begins, the inspectors are sent to their country and so the hopes of Russia and the Armenians of Anatolia are destroyed.

Turkey’s Traumas Caused by the Britain

1) 1827: One of the important decisions of the Vienna Congress is to suppress jointly the movements that would undermine security on the European soil. But when the Greek uprising of 1821 began, Britain recognized the rebels as “*warriors*”. In 1827, Britain, by taking along France and Russia, burned the Turkish Navy in Navarino.

2) 1833: When the Governor of Egypt, Mehmet Ali Pasha, rose against his state to seize the administration in his province, Britain remained indifferent to Turkey’s call for help. In response, Turkey wanted assistance from Russia. Thereupon, the second Turkish-Russian Friendship Treaty in history, the Hünkâr İskelesi (the Sultan’s Pier) was signed. In order to prevent this; Britain, taking along France, Austria and Prussia made the Treaty of Münchengraetz happen.

3) 1856: In 1853, the most powerful state of Europe was Russia. Therefore, Russia offered Britain to share Turkey. When it was not accepted, Russia acted alone.

3-a) Britain, firstly by giving assurance to Turkey, prepares the environment for the Crimean War.

3-b) Britain gave cause for the Turkish Navy, which was set sail to the Black Sea with tender ships, to get burned in Sinop.

3-c) Britain joined the Crimean War a year and a half later than Russia.

3-d) Britain brought about the Turkey's "*social fabric*" decompose by the Reform Edict of 1856 (*Islahat Fermani*).

3-e) Britain imposed limits to Turkey about the Black Sea, as if it was defeated.

3-f) During the war, Britain lends money to Turkey, which opened the door for the "*economic collapse*" in 20 years later.

4) 1878: Russia deals first major blow to Turkey in 1774 alone. Then, it makes the second major blow in 1877, in the name of "*Europe*". Thus, Turkey becomes no longer an "*empire*".

4-a) Britain, prepares the environment for Russia in order to make it fight alone against Turkey.

4-b) Britain settled in Cyprus, as if it would defend Turkey in Berlin.

4-c) By giving Macedonia back, causes Turkey 35-years long, multi-faceted losses.

4-d) While withdrawing from Anatolia, Britain moves towards Palestine and the Petroleum Gulf and leaves its place to the US.

5) 1897: While Greece were almost defeated in the war, which it was launched against Turkey, Britain made a peace happen at the measures of the initial conditions of the war.

6) 1913: Turkey's victory was expected as the level of certainty in the Balkan War. Thus, as it was before, peace considerations have been made in the initial conditions. However, when Turkey was defeated, peace has applied as how was the case.

Conclusion

The dialogue in empire scale between Russia and Turkey, extends to 420 years between 1497-1917. In this context, it is necessary to say a lot about the subject. But we want to finish the speech with two aphorisms, one from the outside and the other from the inside.

The Indian proverb says: *"If two fish fight in a river, that means a long-legged English man has just passed from there"*.

And I say: *"Being a neighbor is a privilege. If there are cold winds blowing constantly between the two neighbors, either one is cheating the other or both are themselves."*

XIX. YÜZYILDA RUS ŞARKİYATÇILIĞIN BİR DALI OLARAK TÜRKOLJİNİN GELİŞİMİ

Namık Sinan Turan*

Toplumların birbirini algılamalarında kurulan karşılıklı ilişkilerinin, kültürel etkileşim, politik ve ekonomik alışverişlerinin, hatta zaman zaman sıcak çatışmalara kadar uzanan ihtilafların etkisi büyüktür. Coğrafi ve jeopolitik mesafeler, yalnızca devletlerin değil toplumların da birbiriyle olan diyaloglarında belirleyicidir. Ruslar ve Türkler tarihsel olarak birliktelikleri çok gerileri giden halklar olarak etkileşim içinde olmuş, ticaret yapmış, diplomatik ilişkiler kurmuş, travmatik sonuçlar doğuran çatışmaların tarafları olmuşlardır. Türkler ve Ruslar arasındaki ilişkilerin izlerine ilk Rus yıllıklarında rastlanmaktadır. IV. ve XVIII. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda yaşayan Hazar, Peçenek, Uz, Berendi, Kara-Kalpak gibi kavimler IX. ve XIII. yüzyıllarda Ruslarla yoğun temaslarda bulunmuşlardır. Rusların sonraki dönemde bu bölgenin daimî sahibi olmalarıyla Türk kavimleriyle çekişme içine girdikleri ve bunun da yıllıklara yansıdığı görülmektedir. Bu kaynaklardan aradaki tüm mücadeleye rağmen kültürel bir etkileşimin olduğu da anlaşılmaktadır. Eldeki veriler Rusların Hazarların kültürel etkisi altında olduklarını doğrulamaktadır. İdari unvanlardan giyim kuşama kadar etkileşimin izleri tespit edilebilmektedir. Svyatoslav örneğinde olduğu gibi Knezlerin kıyafetleriyle Hazarların giydikleri büyük benzerlik gösteriyordu. Ayrıca ziynet eşyalarının kullanımı, ceza sisteminde para cezalarının Türklerinki gibi “*kırklı sisteme*” göre kurulmuş olması ortak hususlardı. Ruslar üzerindeki Türk etkisi Çernigov, Belaveja, Kazar, Bakmach ve Pereyaslavl gibi yer adlarında da gayet açıklıkla hissediliyordu.

Moğol öncesi dönemde Rus kültüründeki Türk tesiri yalnızca

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

idari, ordu ve kanunlarında gördüğümüz Hazar gelenekleriyle benzerlikten ibaret değildi. Aynı zamanda din, tarım, zanaat ve sanatta da Hazarlardan etkiler olduğu söylenebilir. Yıllıklardan Uzlar'ın, Kumanlar'a karşı mücadelelerinde, Rus Knezlerinin yanında yer aldıklarını ve Knezler arasındaki kavgalarda bir tarafı tutarak onlara silah yardımı yaptıklarına dair bilgilere rastlanmaktadır. Bununla birlikte Türk kavimlerinin kendi aralarındaki ihtilaflarında da Rusya taraf tutarak bir denge oluşturuyordu. Örneğin Rusya'nın güney bozkırlarında yaşayan Kara-Kalpakistan askeri bir güç olarak buradaki sınırı Kuman akınlarına karşı korurken kendileri de bağımsız bir topluluk olarak yaşama hakkına sahip oluyorlardı. Kara-Kalpakistanla Kumanlar arasındaki çekişme Rusların işine yarıyordu.¹ Bununla birlikte Kuman-Kıpçaklar da Ruslar için son derece önemliydi. Tahtı ele geçirmek isteyen Rus prensleri Kumanlardan yardım istiyor ve daha kolay ilerleyebiliyorlardı. Dostluklarını artırmak ve itibar kazanmak amacıyla Rus Knezleri birçok defa Kumanlarla aile ilişkisi kuruyorlardı.²

XIV. ve XV. yüzyıllarda Osmanlıların siyasi ve ekonomik anlamda güçlenişi ve Doğu Roma'nın varisi haline dönüşümü sırasında Moskova da Rus siyasi tarihinin merkezi olma yolunda şekilleniyordu. I. İvan Daniloviç (1325-1341) "büyük knez" unvanını kullanmaya başlarken diğer Rus knezleri de Moskova'yla

1 Kara-Kalpakistan ve Rusların Kumanlar üzerine sık sık akınlar düzenlemelerinin sebebi maddi menfaat temin etmektir. Seferlerin başarılı olması durumunda birçok hayvan, altın, gümüş ve değerli kumaş gibi zengin ganimetlere sahip olunuyordu. Bu nedenle Rus Knezleri böyle değerli bir askeri gücü ve sınır muhafızlarını elde tutmak için büyük gayret sarfediyorlardı. Kiev'de hâkim güç haline geldikleri anlaşılan Kara-Kalpakistan daima Volin ve Smolensk Knezleri Monomahoviçler'in müttefiki oluyorlardı. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mualla Uydı Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

2 Gerek Kara-Kalpakistan gerekse Kumanlarla olan ilişkiler sayesinde Ruslar askeri usuller yani savaş kültürü ve teknik yönden mesela at takımları, hafif süvari birlikleri oluşturma adetleri almışlardır. Hazarca ve Kumanca'dan Rusya'ya birçok kelime geçmiş olması etkileşimin boyutlarına işaret etmektedir. Buna karşılık Ruslar da Türk kavimleri arasında Hristiyanlığın yayılmasında etkili olmuşlardır. Bu şekilde birçok Türk ve Kuman'ın Rus boyarları arasına katıldığı da bilinmektedir. Yücel, *age.*, s. 512-513.

yakınlaşacaklardı. 1299'da Tatarların eline geçen Kiyef'den kaçmak durumunda kalan metropolitliğin 1325'te Moskova'yı merkez olarak seçmesi burayı siyasi kimliğinin yanı sıra dini bir merkez olarak da güçlendirdi. Doğu Roma'nın Osmanlılarca alınışı, Altın Orda Devleti'nin çöküşünün ardından bölgede nüfuz alanı oluşturan Kazan ve Kırım'ın yarattığı tehdit algısı Ortodokslar için Moskova'nın önemini artırmıştı. III. İvan'ın son Paleolog ailesinden prenses Sophia ile yaptığı siyasi evlilik Rusya için Bizans'ın varisi olma konusundaki iddiaya altyapı sağlayacaktı. Moskova'nın fiziki genişlemesi, XV. yüzyılın ikinci yarısında Tver ve Rjazan, Büyük Novgorod gibi knezlikleri kendisine bağlaması da bu iddiayı güçlendiriyordu. Tüm bu genişleme iki yüz-üç yüz yıl gibi bir zaman sonra Tatarlar içinde kimliklerini kaybeden Kıpçakları ve diğer bozkır halklarını kendisine tabii kılmalarıyla devam etmişti. Bu dönemde Moskova'nın Osmanlılar ile ilişkisi sınırlı olsa da Osmanlıların politik gelişimi Rusya'nın politik söylemini güçlendirecek bir paradigmanın inşasına olanak sağlıyordu.³ Örneğin 1453'te İstanbul'un alınışı Moskova Knezliği'nin Avrupa'nın güçlü devletlerinden birisi olması gerektiğinin düşünsel temellerini atmıştı. Buna göre Moskova Rusya'sı Roma ve İstanbul'dan sonra dünya Hristiyanlığının merkezi olmalı, Ortodoksluğu Katoliklik ve Müslümanlıktan korumalıydı.⁴ Rusya'nın üçüncü

3 Bizans tarihi konusundaki çalışmalarıyla tanınan Michael Angold İstanbul'un alınmasının yarattığı radikal değişimlerin izini sürerken Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışıyla doğan boşluğun çeşitli aktörlerce ne şekilde doldurulduğuna da işaret eder. İstanbul'un Türklerce alınışıyla antikçağ koruyuculuğu Batı'ya geçerken, emperyal kaderi Osmanlılar devralır. Bizans'ın siyasal ideolojisi-ni yeniden biçimlendirmek ise Ruslara kalır. Michael Angold, *Konstantiniyye 1453: Fetih/Düşüş*, çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

4 Rus devletinin 988'de Hristiyanlığa geçişinde dini ve kültürel anlamda önemli sonuçlar doğuran gelişmeler etkili olmuştur. Bu süreçte Doğu Roma'nın yadsınamaz bir rolü bulunuyordu. İlk kitaplar Bizans'tan geldiği gibi dini mimarinin şekillenişinde bile Doğu Hristiyanlığının, Bizans'ın etkisi açıkça hissediliyordu. Prens Yaroslav'ın 1037'de Kiev'de yaptırdığı Sofya Katedrali bunun bir örneğiydi. Dahası 988'den 1448'e kadar yani Aziz Jonas'ın tüm Moskova ve Rusya metropoliti seçilişine kadar olan süreçte Kiev'de görev yapan metropolitlerin çoğu Yunan'dı. Kiev metropoliti daima Konstantinopo-

Roma olma iddiasının zemini İstanbul'daki son Paleolog rejimin çöküşüne dayandırılıyordu.⁵ Bu dönemdeki Rus vakayinamelerinde İstanbul'un düşüşü söz konusu gerekçeden dolayı büyük bir yer bulmuştu. İstanbul'un fethiyle ilgili en eski Rusça yazılı eser kabul edilen, Osmanlı tarafında kuşatmaya bizzat katılan Rus asıllı Nestor İskender tarafından yazıldığı düşünülen *Çar Şehrinin Hikâyesi* adlı eserde yazar, Türklerle ilgili oldukça olumsuz bir tavır sergiliyordu.⁶ Ona göre İstanbul'un düşüşüne neden olan Hristiyanların günahkâr yaşamlarıydı. Bundan vazgeçtiklerinde şehre yeniden hâkim olabileceklerdi.⁷ Nestor'un aksine sonraki

lis'ten seçilir ya da hiç olmazsa tasdik edilirdi. Rus Kilisesi'nin Konstantinopolis'e idari bakımdan bağımlı oluşu Bizans'ın Rusya üzerindeki dini ve kültürel etkisini güçlendiriyordu. Bizans'ın düşüşü ile bu süreç bağımsızlaşma yolunda dönüşüm yaşadı. Pskovlu bir rahip olan Philotheos'un Moskova'nın üçüncü Roma olduğuna ve bir dördüncüsünün de asla olmayacağına dair görüşü yeni bir liderlik anlayışının ürünüydü. Bu konuda ayrıntı için bkz. Yaroslav Shchapov, "The Assimilation by Kievan Rus of the Classical Heritage: the Role of Christianization", *The Christianization of Ancient Russia*, Ed. Yves Hamant, Unesco, Paris 1992, s. 55-63.

- 5 Ortaylı'ya göre İstanbul'un Müslümanların eline geçmesi nedeniyle tarihî üstünlüğünün ve misyonunun sona erdiğini ileri süren 'Üçüncü Roma' iddiasını aslında ne Hristiyan ne de Slav dünyası benimsemiştir. Bu iddia sadece 'Veliko-Rus' (Büyük Rusya) kültürüne hâkim bir unsur olmuştur. İlber Ortaylı, "İstanbul'un Fethi ve Üçüncü Roma Nazariyesi". *I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu*, 24-25 Mayıs 1996. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 190.
- 6 Bu eserin yazarının kimliği Rus araştırmacılarca halen tartışılmaktadır. Eserin mevcut birçok yazma nüshası içinde bilinen en eski metni olarak kabul edileni ilk defa 1713 yılında yayınlanmıştır. Burada kitabın kime ait olduğu konusunda bir açıklama bulunmamaktadır. 1886 yılında Arşimandrit Leonid tarafından yayınlanan Troitse-Sergiyeva manastırında tespit edilen nüshanın son sözünde eserin Türklerle esir düşmüş Rus asıllı Nestor İskender tarafından yazıldığı belirtilmiştir. K. K. Mamayev ve M. N. Sprenskiy gibi bazı araştırmacılar eserin yazılış tarihini XVI. yüzyılın başı olarak gösterirken M. O. Skripil ise eseri XV. yüzyıla kadar dayandırmaktadır. G. P. Belçenko'ya göre bu kitap Türk ve Bizans kaynaklarından derlenerek hazırlanmıştır. Gamze Öksüz/ Fatih Yapıcı, "Nestor İskender ve İstanbul'un Türkler Tarafından Alınış Hikâyesi", *Bilig*, Kış 2016, sayı 76, s. 33-57.
- 7 XI. yüzyılda Rus edebiyatına hâkim olan kilisenin etkisi yazarın satırlarında açıkça görülür. Eserin bütününe dini motifler hâkimdir. Kitap tarihsel amaçla yazılmış olsa da çeşitli efsaneler ve kehanetlerle biçimlendirilmiş, İncil'den hikâyelerle işlenmiştir. İstanbul'un düşüşü Tanrı'nın doğru yoldan sapan Hristiyanlara bir cezasıdır. Yazar, II. Mehmed hakkında da son derece olum-

dönemde kaleme alınan çalışmalardaki yaklaşım bu kadar olumsuz yargılar içermemekteydi. *Povest o Vzvyatii Tsar'grada Turkami/Istanbul'un Türkler Hakkında Fethi Hakkında Hikâyesinin* XV. yüzyıla ait ilk baskısında olayın taraflarına yer verilmekte, Bizans İmparatoru Konstantin ve Osmanlı Sultanı II. Mehmed Moskova Çarlarına “örnek çar tipi” olarak sunulmaktaydı. XVI. yüzyılın ünlü Rus yazarı ve Büyük İvan'ın tutkulu taraftarı İvan Peresvetov'un bu konudaki menkıbeleri de büyük önem taşıyordu. Peresvetov'un eserlerinin Kazan'a yapılan seferlerin tam öncesine rastladığı 1549-1550 arasında yazıldığı tahmin edilmektedir. *Kazanskaya İstoriya/Kazan Tarihi* adlı eserinde yazar ideal knez, başarılı siyasetçi ve kumandan, müşfik ve dindar, cesur asker Büyük İvan'ın portresini çizmeye çalışmıştır. Aynı dönemde Rusya'nın siyasi ve ekonomik gücünün genişlemesi Rus literatürünün ilgisinin o ana kadar bilinmeyen ülke ve halklara karşı genişlemesine neden oldu. Artık yeni dönemde Rus zevvarlarının (hacılarının) dini önyargıları dikkate alınmazsa Rus yazarlarının diğer halklara karşı düşmanca ve aşağılayıcı bir hakarete rastlanmadığı görülmüyordu.⁸ Aksine Çar Büyük İvan'ın Kazan ve çevresine yaptığı akınlar II. Mehmed'in başarılarıyla özdeşleştiriliyor ideal bir hükümdar portresinin inşasında araçsallaştırılıyordu.⁹ Osmanlı rejiminin merkeziyetçi yapısı Rusya için bir örnek olarak sunuluyordu.¹⁰

suz ifadelerle yer verirken onu sonraki yazarların aksine “korkak, lanet, Tanrı tanımaz, kanun tanımaz Türk” gibi sıfatlarla anar. Nestor İskender, *İstanbul: Çar Şehrinin Hikâyesi*, çev. Gamze Öksüz/Fatih Yapıcı, Heyemola Yayınları, İstanbul 2014.

8 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Telman Caferov, *XV.-XVII. Yüzyıllar Rus Edebiyatında Türkler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 4-5.

9 Peresvetov'a göre Fatih Mehmed yalnızca bilgeliği ve adaleti ile değil idare anlayışıyla da mutlak çarlık için ideal bir hükümdardır. II. Mehmed imgesinin Rus edebiyatında yer edinişi hakkında şu iki çalışmaya bakılabilir. Altan Aykut, “İvan Peresvetov ve Sultan Mehmed Menkıbesi”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981, c. 46, sayı 184, s. 861-873 ayrıca bkz. Gamze Öksüz, “XVI. Yüzyıl Rus Edebiyatında Fatih Sultan Mehmed Menkıbesi”, *Akademik Bakış*, Yaz 2013, c. 6, sayı 12, s. 333-346.

10 Bu dönemde Rusya'da boyarlar arasındaki rekabet ve çatışmalar merkeziyetçi bir rejimi gereklilik haline getiriyordu. Bu nedenle Peresvetov Osmanlı uygu-
lamasını birçok yönden ideal olarak IV. İvan'a göstermişti. Osmanlı ordusu,

XVII. yüzyılda Rusça’da Türk imgesini inşa eden metinler içinde bizzat Türkler arasında yaşamış Rusların yazdıkları belirleyicidir. Ünlü Rus Şarkiyatçı B. M. Dantsing, Rusların XV. yüzyılın sonundan itibaren Doğu’daki birçok ülkeyi ziyaret ettiklerini ve bu ülkeler hakkında önemli bilgiler topladıklarını belirtir. Ona göre bu dönemin yazarları yalnızca İstanbul, Kutsal Topraklar ve Filistin’i değil aynı zamanda Anadolu, Mısır’ın bir kısmı ve Suriye’yi de oldukça iyi biliyorlardı.¹¹ Bunlardan biri de Dantsing’in yazarının Türklere esir düşmüş ve onlar arasında bir esir olarak altmış iki ay yirmi gün yaşadktan 1674’te Rusya’ya dönmüş olan boyar oğlu Fedor Dorokin olabileceğini belirttiği metindir. *XVII. Yüzyıl Türk İmparatorluğunun Tasviri* adlı bu eserde Türklerin elindeki şehirler ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Kitabın ayırt edici özelliği dini taassuptan uzak biçimde daha çok askeri, coğrafi, kısmen de etnografiyle ilgili bilgiler içermesidir. Yazar, tasvirine Kudüs’ten başlamakta, ardından Beytullahim, El Halil, Kahire, Dimyat, Reşid, İskenderiye, Abukir, Trablusşam ve Tunus’u anlatmaktadır; sonra yeniden Kahire ve Filistin, Şam, Beyrut, Trablusşam, Halep, İskenderiye, Diyarbakır, Mardin, Musul, Kerkük, Bağdat’ı konu etmekte, Tokat, Amasya, Ankara, İstanbul, Mudanya, Bursa, İzmir ve Yunan Adaları, Edirne, Filibe, Sofya, Belgrad ve Budapeşte ile devam etmektedir. Zamanın Avrupalı yazarlarının çalışmalarından farklı olarak Rus yazar, onların gezmedikleri kadar geniş bir alanı görmüş ve Türklerin yönetimi altındaki coğrafyada birçok özelliği

Fatih’in mali ve ticari siyaseti, toplumsal sınıflar üzerindeki tutumu Rus yazara göre Çarlık yöneticilerin dikkate alarak uygulaması gereken politikaları. M. Kaya Bilgegil, *Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkârlığı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1973, s. 197-209.

- 11 Bütün bu kültürel ve toplumsal ilişkiler belli bir düzeyde o toplumun dilini bilmeyi ya da dil bilen tercümanlara sahip olmayı zorunlu kılıyordu. Tarihçi Richard N. Frye, bazı Rusların bu konuda hizmet gördüğü gibi Kiev’de, Vladimir’de ya da başka yerlerdeki Şarklı tüccarların da bu irtibatla etkili olduklarını kaydeder. Richard N. Frye, “Oriental Studies in Russia”, *Russia and Asia: Essays on the Influence of Russia on the Asian Peoples*, Ed. Wayne S. Vucinich, Hoover Institution Press, Stanford 1972, s. 31.

kaydetmiştir.¹² XVII. yüzyılda Rusya'nın politik bir güç olarak yükselişi 1667 yılı yaz aylarında gerçekleşen ilk Rus-Osmanlı savaşı Çarlık idaresinin ve bürokratlarının güneydeki devasa komşuya bakışını da etkileyecektir. Aynı dönemde Osmanlı dünyası üzerine birçok çalışma, gezi notu, hacıların hatıraları ortaya çıkacaktır. Bu kişiler yazdıkları günlük ve notlarında kendi görüşlerini açıkça yansıtmasa bile ziyaret ettikleri yerlerde tanık olduklarını farklı kurgular içinde okura sunabilmişlerdir. Emine İnanır'ın işaret ettiği gibi bu yüzyılda “seyahatnamelerdeki o kayıtsız ve tepkisiz ‘Kudüs yolcusunun’ yerini yüksek vazifelerle görevlendirilen devlet adamları alır; bazen de tüccar Vasiliy Gagara gibileri, hayatındaki talihsizliklerden kurtulmak için, Kutsal Topraklarda ve uzun yolculuklarda teselli arar.” Gagara'nın 1634'te Moskova'dan yola çıkışıyla başlayan ve üç yıl süren yolculukta gösterdiği cesaret ve Doğu ülkeleri hakkında getirdiği “çok önemli haberler” Çar tarafından kendisine “Moskova Onur konluğu” nişanı verilmesini sağlar.¹³ Aynı yüzyılda yaşayan, 1649-1650 arasında ve 1651-1653 arasında olmak üzere iki defa Doğu ülkelerini ve Türkiye'yi ziyaret eden Başrahip Arseniy Suhanov'un 1655 yılında basılan *Hacca Giden (Proskintariy)* adlı eseri İstanbul, Mısır, Kudüs, Suriye hakkında bilgiler içerir. Bir din adamı olmasına rağmen İstanbul hakkındaki ilk izlenimleri kilise ve manastırlardan daha çok Boğaz ve Marmara kıyılarında gördüğü değişik tarzlara

12 XV. yüzyılın sonundan XVII. yüzyıl sonuna kadar din adamlarının seyahatlerinin yanı sıra resmi diplomatik elçilerin de seyahatleri başlamıştır. Dantsing bu iki yüzyıl boyunca Osmanlı sarayına yaklaşık otuz elçi gönderildiğini bildirmektedir. Bu elçilerin raporları arasında Gennadi'nin elçilik heyetinde (1559) yer alan Vasili Poznyakov'un ve IV. İvan tarafından II. Selim'e gönderilen elçi Novosiltsev'in ve daha pek çoklarının anlattıkları ilginç bilgiler içermektedir. İlsever Rami, *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türk İmgesi*, Çeviri Bilim Yayınları, İstanbul 2016, s. 30-34.

13 Gagara'nın gezi notlarının özelliği, geleneksel seyahatnamelerden farklı olarak kişisel sorunları esere taşımak ve yorumlamak, olağandışı durumları yalnızca hayranlık ve korku içinde gözlemlemek yerine, kuşku duymak, gerekirse tartışmaktır. Bunlar söz konusu edebi türün XVII. yüzyılda yaşadığı değişimi gözler önüne sermektedir. Emine İnanır, *Rusların Gözüyle İstanbul*, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 105-106.

aittir. İstanbul camilerini anlatırken sergilediği üslup yalnızca Rus edebiyatında değil Batı edebiyatında da az rastlanacak türdendir.¹⁴

XVIII. yüzyıl Avrupa’da eski düzenin değiştiği, eski devlet düzenlerinin yerini merkezîyetçi hükümetlere bıraktığı, milliyetçi ideolojinin yükselişe geçtiği tüm bunlara bağlı olarak da Avrupa’nın kesin bir üstünlük duygusuna (*eurocentrisme*) kapıldığı bir dönemdir. Osmanlı-Rus ilişkileri bu dönemde ticaret ve savaş ekseninde yoğunlaşacaktır. Rus ve Türk imparatorluklarının ortak yazgısı Batılılaşma olgusuyla tanışmış olmalarıdır. Ancak her iki sistem de Avrupa’nın dışında görülmekte ve dışlanmaktadır. Örneğin Fransa Kralı IV. Henri’nin bakanlarından Duc de Sully, “*Memories*” adlı eserinde Avrupa devletlerinin birlik düzeni için bir Avrupa genel meclisi toplanmasını önerirken Rusya ve Osmanlı devletini bunun dışında tutuyordu. XVIII. yüzyıl Avusturya halk sanatında Avrupa milletleri arasında Türk olumsuz olarak tasvir edilirken, Rus daha da aşağı konumda değerlendiriliyordu. Burada “Türk’ün dini şeytani, Rus’unki ise ondan da beterdir” yorumuna yer veriliyordu.¹⁵ Nitekim aydınlanma dönemi yazarı Voltaire,

14 Bunlarla birlikte Moskova Patriği tarafından görevlendirilen Doğu’daki Ortodoks kiliselerde yapılan ayinleri incelemek durumunda olan Suhanov, söz konusu vazifesinin yanında Osmanlı dünyası hakkındaki yazdıklarıyla Rus kaynaklarının da belirttiği gibi yakın gelecekte Sultanın ordusu ile savaşa hazırlanan Rusya için gözlemler yaptığı izlenimi de sergilemektedir. Emine İnanır, “XIII.-XVIII. Yüzyıl Rus Seyyahlarının Hatıralarında Doğu’ya ve Osmanlı’ya Dair İzlenimler”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ocak 2008, sayı 13, s. 8.

15 İlber Ortaylı bu yüzyılda bir çelişkiye dikkat çeker. Buna göre aynı dönemde Avrupa karşında hem direnmek hem de o dünyayla bütünleşmek zorunda olan iki geleneksel Avrasya İmparatorluğu vardır. Arnold Toynbee’nin konuyla ilgili teşhisi dikkat çekicidir. İngiliz tarihçiye göre Rusya Avrupalılaşa bile Avrupa’ya güvenemez ve Avrupalılar Avrupa kültürüne hizmet etse de Rusya’yı benimseyemez. Aynı şey Batılılaşan Türk İmparatorluğu için de geçerlidir. Her iki imparatorluğun köklerinde benzer taraflar bulunmaktadır. Bunlar, İran medeniyetinin, Bizans medeniyetinin, Moğol-Tatar hâkimiyetinin unsurlarını bünyelerine almışlardır. Ortodoks Rusya ve Müslüman Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’nın dışında ve karşısındadırlar. Batılılaşmaya rağmen kaderleri benzerdir Avrupa onlar için güvenilemeyen bir kültürel ortak ve bu iki dünyanın ısınamadığı bir çevredir. İlber Ortaylı, “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Turhan Yayınları, Ankara 2004, s. 377-378.

Türkler ve Müslümanlar hakkında yazdığı yazılarda Türkler ve Ruslar arasındaki çatışmalara değinirken Büyük Petro'nun Rusların kaderinin değişimindeki rolüne işaret etse de Ruslara karşı Türklerden daha fazla sempati duyduğuna dair bir izlenim uyandırmıyordu.¹⁶

XVIII. yüzyıl Rus ve Osmanlı seçkinlerinin birbirlerini daha yakından tanımaya başladıkları bir dönemdir. Söz konusu süreçte Rusya'nın Osmanlı toplumu ve kültürü hakkında bilgi edinmesinde seyyah, tüccar, hacı, asker ve esirlerin öncelikli bir rolü bulunuyordu. Böylelikle Çar I. Petro'dan itibaren Türkler hakkında daha ayrıntılı bir literatürün ortaya çıktığı görülecektir. F. Engels'in belirttiği gibi Rusya, daha önceleri *terra incognita* (bilinmeyen topraklar) konumundaki Türkiye'nin karakteri ve hakiki durumu üzerine ciddi bir birikim oluşturacak, gerçek manada bilgi sahibi olmayı başaracaktır.¹⁷ XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde Rus tüccarların mektuplarından, esir ve hacıların yazılarından ibaret olan Oryantalist yazının ilk örnekleri kütüphanelerde geniş bir yere sahip olacaktır. 1692 yılında A.İ. Lizlov'un kaleme aldığı, *Skifskaya İstoriya* adlı eser Rusya'da Doğu hakkındaki ilk çalışmadır. Burada daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi yapısı ve askeri durumu üzerinde durulmuştur. Aynı dönemde Avrupa'da yapılmış çalışmalar da Rusçaya tercüme edilmiştir. Örneğin 1678 yılında Çar Fyodor Alexseyeviç için, Simon Strovolski'nin 1649'da Krakow'da basılmış Lehçe *Dvor Çesarya Tureçkogo* (Türk Sultanının Sarayı)

16 Voltaire'in Ruslarla ilgili görüşleri oldukça olumsuzdur. Gerçi Petro'nun reformlarını olumlu bir izlenim ortaya koysa da Rus kimliğine dair aşağılayıcı ifadeler kullanmaktan geri durmaz. Ona göre "Rusların örf ve adetleri, hayvanlardan farksızdır. Kendilerini Ortodoks kilisesine bağlı sayarlardı ama bu kilisenin niteliği hakkında olgun bir fikirleri yoktur." Ancak Petro'nun Batılılaşma çabaları onun gözünde saygındı. Petro, Voltaire için "yurttaşlarını aydınlatmak ve canlandırmak amacıyla memleketinden çıkıp kutsal alevi yabancı ülkelerde aramaya karar veren... kültürünü artırmak isteyen bir adamdı." Voltaire, *Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler*, Haz. Osman Yenseni, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1969, s. 99-101.

17 F. Engels, "Tureçkiy Vopros", *Soçineniya*, II, Haz. K. Marks- F. Engels, s. 20-21.

adlı kitap çevrilmiştir. Ayrıca bunun yanı sıra Petro'nun reformlarıyla öne çıkan elçiler dairesinde (*posolyskiy prikaz*) Türklerin soyları, örfleri ve dinsel inanışlarının anlatıldığı *Povesty o Türkah* (Türkler Hakkında Hikâye) ve *Skazaniye Brani Veneçian Protiv Tureçkogo Çarya* adlı eserler ve Türk Sultanının Avrupalı hükümdarlarla yazışmaları tercüme edilmiştir.¹⁸ Bu yüzyılın bir özelliği de Doğu'ya ve Osmanlı dünyasına dair bilgi edinme kaynakları arasına elçilerin de katılmış olmasıydı.¹⁹ Daha önce muvakkat olarak zaman zaman Osmanlı başkentinde bulunan Rus elçileri bu dönemde yerini daimi elçilik vazifesiyle İstanbul'a gelenlere bırakacaklardı.²⁰ XVII. yüzyılın sonlarından itibaren elçilerin hazırladıkları raporlar hem derinlik hem de miktar açısından büyümeye başlamıştı. 1699'da İstanbul'da kalan Rus sefir Emelian Ignatievich Ukraintsev'in başkanlığındaki elçilik heyetinin raporları hayli ayrıntılıydı. 1699'da büyük bir krizle sona eren savaşlar döneminin ardından Rusya ile imzalanan 1700 İstanbul Antlaşması ile Rusya Babiâli nezdinde daimi elçi bulundurma hakkını elde etmişti.²¹ 1702-1709

- 18 Aynı dönemde elçiler dairesinde ve bazı özel kütüphanelerde Osmanlılar hakkında kitaplar ve yazma eserler de toplanmaya başlamıştı. Bunların bir kısmı Rus ve batılı yazarlara ait olduğu gibi bir bölümü de Osmanlı ve doğulu yazarlara ait çalışmalardı. Doğuya seyahatler bu gibi değerli eserlerin naklini kolaylaştırıyordu. Örneğin 1651 ve 1654 yıllarında Kudüs ve İstanbul'a seyahat eden ve daha sonra Moskova matbaa dairesine yönetici tayin edilen Arseniy Suhanov, bu ziyaretlerde edindiği 500 kadar yazma ve kitabı Moskova'ya getirmişti. M. R. Arunova-F. S. Oreškova'nın önsözü (Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu), s. VIII-X.
- 19 II. Bayezid'den itibaren Osmanlı başkentine gelen Rus elçileri görevleriyle ilgili hazırladıkları raporları dönüşlerinde hükümetlerine sunmuşlardır. State-inye spiski (performans raporları) denilen bu kaynaklar Osmanlı tarihçiliği için büyük önem taşımaktadır. Rogozhin Nikolaj Mihajlovich, "Rus Diplomatların Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, Ed. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c. I, s. 527-535.
- 20 George P. Majeska, *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, (Dumbarton Oaks Studies) (v. 19), 1984, s. 486, 1724 yılında Çar Petro, Akademi'den dört öğrencinin Osmanlıca çalışmak amacıyla İstanbul'a gönderilmek üzere seçilmesini istemiştir. O tarihten itibaren İstanbul'daki Rus elçiliğinde dil eğitimi alan öğrenciler de bulunacaktır. 1741'de bu öğrencilerin sayısı altıya ulaşmıştır.
- 21 6 Muharrem 1112/ 13 Haziran 1700 tarihli İstanbul Antlaşması'nın 10. maddesinde ticaret durumlarının barışın semeresinden olduğu bildiriliyor ve "ticaret

yılları arasında İstanbul'da ilk daimi elçi olan Pyotr Andreyevich Tolstoy'un yıllık raporları oldukça ilginçti.²² Zamanının en zeki ve eğitilmiş kişileri arasında yer alan ve Rusya'da *Graf* (Kont) unvanı alan ilk isimlerden olan Tolstoy II. Mustafa ve III. Ahmet dönemine dair oldukça canlı enstantaneler ve veriler aktarmıştı.²³

Tolstoy, Büyük Petro'nun sorularına yanıt olarak hazırladığı bu raporlarda olumlu ve olumsuz gelişmeleri aktarırken Osmanlı toplumu hakkında da önemli bilgiler veriyordu. Rus elçi, bir taraftan Türk halkının hürriyet sevdiğini, gururlu olduğunu belirtmekte, diğer taraftan da sultanın üst düzey memurlarının rüşvet ve iltimas gibi yolsuzluklarını kaydetmekteydi. Osmanlı piyadesinin zaaflarına işaret edilen raporlarda 1701 yılında hazırlanan Bahriye Kanunnamesi övülüyor ve Türk donanmasının teşkilat yapısı takdire şayan olarak nitelendiriliyordu. Tolstoy'un hazırladığı raporlar ve aktardıkları birçok açıdan önem taşımaktadır.²⁴ O, Petro'dan başlayarak Rusya'nın Türklere yönelik daha derin ve sürekli ilgi göstermesinde önemli bir aktördür. Ayrıca onun belgeleri Rusya'da Türkoloji'nin doğuşunun da habercisidir. Türklere ve kültürlerine dair gözlemlerini, deneyimlerini yazan bir başka Rus elçi de II.

ahvalinin söylenmesi ve bir surete ifrağ olunması tekid ve teşyid-i sulh ve salah için" mutad-ı kadim üzere Moskova Çarı tarafından der-i devlethaneye bir büyükelçi alıkonmasına ruhsat veriliyordu. Bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 46.

22 Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 272.

23 Tolstoy'un belgelerinin toplamda her biri 500 sayfalık 11 cilt tutmakta olup bunlardan 5 cildi elçilik raporlarıydı. Mihajlovich, *age.*, s. 533.

24 Tolstoy'un raporları bizzat tanık ifadesi olarak kabul edilebileceği gibi sorulara verdiği cevaplar da Osmanlı gündelik yaşamına dair çeşitli alanların araştırılmasına dayanıyordu. A. N. Kononov'un *İstoriya İzucueniya Türksih Yazıkov v Rossiye Dooktyabrskiy Period* (Leningrad 1972, s. 25) adlı eserinde belirttiği gibi XVIII. yüzyılda Rusya'da Türkoloji'nin bir disiplin olarak doğuşunun ilk habercileri arasında bu metinler de özel bir yere sahipti. Tolstoy'un *Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul 2009. Ayrıca bu konuda bkz. İsmet Konak, "Diplomat P. A. Tolstoy'un Elçiliği Ve Osmanlı'ya Dair İzlenimleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX / 2, 2015, 507-524.

Katerina döneminde 1763'te Rusya maslahatgüzarı olarak geldiği İstanbul'da 1771 yılına kadar kalan Pavel Artemyeviç Levaşov'dur. Her ne kadar 1768-1774 krizinin tam içinde İstanbul'da talihi yaver gitmemişse de Çariçenin güvenini kazanmış, 15 Kasım 1771'de devlet konseyi üyeliğine seçilmiştir. 1774'te kaleme aldığı eserinde X. yüzyılın ortalarından başlayarak yaşadığı çağa kadar olan dönemde Tatar ve Türklerin Rusya'ya yönelik saldırıları ve yarattıkları yıkımlar konusunda soydaşlarının dikkatini bu "vahşi" ve "zararlı" dostlara karşı uyarmak amacını güttüğünü belirtmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkler hakkındaki fikirleri pek iç açıcı değildir ama Osmanlı kültürüne dair anlattıkları dikkat çekicidir. Eski ve şimdiki Türkler arasındaki farklılıklar, İstanbul, saray ve harem yaşamı, Türklerin elçi ve diplomatlara davranışları hakkında görüşlerini paylaştığı gibi Türklerin gururlu, kibirli ve asabi tavırları, Türk topraklarındaki kiliselerin durumları ve Patrik seçimleri de Levaşov'un anlattıkları arasındadır. 1787 yılında Osmanlı-Rus Savaşı yeniden başlayıp Levaşov'un eski çalışmalarını güncel hale getirince 1790'da bahsedilen kitabı yeniden gözden geçirilerek yayımlanmıştır.²⁵ Özellikle 1789'da Pötr Bogdanoviç'in matbaasında iki kez yayımlanan *Tsaregradski Pisma* (İstanbul Mektupları) Montesquieu zamanından beri Avrupa'da popüler olan mektuplar üslubuyla kaleme alınmıştı. Doğu'ya yönelik egzotik anlatımların Avrupa edebiyatında moda haline geldiği bir dönemde Levaşov, bir Rus diplomat olarak okura Avrupalı benzerlerinden geri kalmayan bir anlatı sunabilmişti.²⁶

25 Çalışmalarının ilgi görmesi muhtemelen yazarı yeni kitaplar yazmaya sevk etmiştir. Bunlardan biri de 1791'de yayınlanan *Plen i Stradanie Rossiyan u Turok* (Rusların Türkler Tarafından Esir Alınması ve Çektikleri İstiraplar) adlı kitaptı.

26 Bununla birlikte Levaşov'un Türkler hakkındaki görüşleri son derece olumsuzdu. Ona göre Osmanlı, barbar bir devlet olup, medeni halklardaki âdetlere yabancıydı. Avrupalılar arasında Babiâli'nin gücü hakkındaki yaygın görüş tamamen yanlıştır. Rus sefir Osmanlı'nın kil ayaklı bir başak olduğunu ileri sürer. Bu metin için bkz. *Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul, Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, çev. İlyas Kemaolğlu/ Eduard Khusainov, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, 3. Baskı.

Osmanlı-Rus ilişkilerinde XVIII. yüzyıla kadar olan dönem ekonomik ve diplomatik araçlar öncelikliyen bu yüzyılda daha çatışma ve askeri rekabet öne çıkacaktır.²⁷ Büyük Petro ile başlayan ve Çariçe II. Katerina ile son bulan bu yüzyılda Osmanlılar da Rusya'yı farklı bir gözle tanıma koşullarına sahip olacaklardır. Bu konuda Rusya'ya giden Osmanlı elçilerinin yazdıkları büyük önem taşımaktadır.²⁸ Osmanlı elçilerinin gözünden Rus toplumu 18. yüzyılda farklı bir biçimde aktarılmaya başlamışken Rus yazarlar arasında da Türkler hakkında yayınlar artmaya başlayacaktır. Aynı yüzyılın ortalarında Mikhail Lomonosov'un başını çektiği Petersburg Üniversitesi'nde Rusya'nın Doğu ile olan kültürel ve ekonomik ilişkilerine dikkat çekilmektedir. Türklerin yaşam biçimleriyle ilgili olarak Fedor Emin'in yazdığı 1769 yılında yayınlanan çalışma Rusya'da Osmanlılara olan ilgiyi geliştirecek Türk kültürü ve dili hakkında yeni yayınların önünü açılacaktır.²⁹

27 Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 25-27.

28 XVIII. yüzyılda Osmanlı seçkinleri için Rusya'nın tanınmasında ve Rus insanının özelliklerinin öğrenilmesinde sefaretnamelerin rolü büyüktü. III. Ahmet'in sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa döneminde gönderilen elçi Nişli Mehmed Ağa (1722-23) Rusya hakkında ilk günlük biçimindeki sefaretnameyi kaleme almıştı. Rusya'ya dair bir sonraki sefaretname Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa) tarafından (1740-1742) gerçekleşen elçilik görevine bağlı olarak yazıldı. Sultan III. Osman'ın tahta çıkışını bildirmek için Rusya'ya gönderilen (1755) Derviş Mehmed Efendi'nin hazırladığı sefaretname Rusya hakkındaki anlatısı ve aktardıklarıyla Hâkim ve Vâsıf tarihlerine kaynaklık etmişti. Derviş Mehmed Efendi'den iki yıl sonra bu kez III. Mustafa'nın cülusunu bildirmek göreviyle Rusya'ya gönderilen Şehdî Osman Efendi başka bir bakış açısıyla Rusya'yı anlatan bir sefaretname hazırlamıştı. Kesbi Mustafa Efendi'nin *İbretname-i Devlet*'i (1767-1768) savaş öncesi durumu yansıtmak açısından önemlidir. Osmanlı-Rus ilişkileri 1768-1774 arasındaki savaş dönemi sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Muahedesi ile yeni bir aşamaya girdi. Bu dönemde karşılıklı ilişkileri geliştirmek amacıyla Abdülkerim Paşa Rusya'ya gönderildi. Paşa'nın kendisi değil ama yanındakilerden Mehmed Emin Nahîfî Efendi bir sefaretname yazdı. Benzer biçimde 1793'te Rusya'ya giden Mustafa Râsih Paşa adına Petersburg seyahatini işleyen bir seyahatname Seyyid Abdullah Efendi tarafından hazırlandı. Bu konuda bkz. Namık Sinan Turan, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Elçilerinin Rusya Sefaretnameleri ve Rusya'nın Tasviri", *Türk-Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*, Ed. Yeliz Okay, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 23-49.

29 Bu dönemin edebi yapıtlarında "Doğu" ve "Asya" gibi birbirinden ayırmıştı-

1777 yılında Moskova ve Petersburg’da yayınlanan Holdermann’a ait Türkçe gramer bu ilginin bir sonucudur. XVIII. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Osmanlı/Türk kültürü ve tarihine dair birçok çeviri ve özgün eser yayınlanmıştır. İlk Rus gazeteleri olan *Vedomosti* [Haberler] (1702’den itibaren), *Sankt-Peterburgskie vedomosti* (1727’den itibaren) sık sık Osmanlılarla ilgili makalelere yer vermiştir. *Sankt-Peterburgskie vedomosti*’nin eki olan ve aslında ilk Rus dergisi olarak kabul edilen *Primechaniaa*’da [Notlar] Osmanlı tarihi ve coğrafyasına dair (1727-1742 arasında) makaleler çıkmıştır. Rus Doğubilim çalışmalarında en başından beri Türkoloji’nin gelişimi için bir itici gücün bulunduğu ve bu yöndeki faaliyetlerde sağlam bir artış görüldüğünden bahsedilebilir. Rus Şarkiyatçı Kononov’un da belirttiği gibi “İstanbul’da tercümanların yetiştirilmesi, Türkiye üzerine kitapların çevrilmesi, Türk edebiyatına yönelik ilgi buna karşılık verecek insanların mevcut olduğunu da açıkça göstermiştir.”³⁰ Tüm bu veriler XIX. yüzyılda bir meslek olarak kurumsallaşacak olan Doğubilim ve Türkoloji’nin alt yapısını oluşturacaktır.

Rusya’da Şarkiyatçılığın Bir Dalı Olarak Türkoloji’nin Kurumsallaşması

Taraflar arasındaki algılamalar her ne kadar önyargılara ve reelpolitik gelişmelerin neden olduğu çatışmalara dayalı olsa

ılan iki farklı kavram geliştirilmiştir. M. V. Lomonosov’un *Tamira ve Selim*, V. İ. Maykov’un *Femist ve Jerenima* ve V. A. Ozerov’un *Dmitri Donskoy* adlı eserleri öne çıkmaktadır. Edebiyatçılar “Asya” kavramı ile XII.-XV. yüzyılların Moğol-Tatar boyunduruğunun toplumsal hafızasına atıfta bulunmuşlardır. Onların algısında Asya kavramsallaştırması kendi dönemlerinde Tatar ve Türk dünyasıyla bağlantılıdır. Doğu ise İslam ve Müslüman dünyasıyla bağlantılı görülmektedir. Bu yapıtların temel nitelikleri Asya kavramıyla “yabancı” olana, Doğu ile ise “öteki” olana işaret etmiş olmalarıdır. Meşdi İsmayilov, “Rus Entelijansıyasının Doğu Algısı: Başlangıcından Avrasyacılığa Kadar”, *Doğu Batı*, Nisan 2012, sayı 60, s. 242.

30 Bu hususta geniş bir değerlendirme için bkz. Liaisan Şahin, “Geçmişten Bugüne Rusya’da Türkiye Araştırmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, çev. Emre Erşen, İstanbul 2010, c. 8, sayı 15, s. 653.

da Rusya'da, özellikle bilimsel ve kültürel alanda Petro'dan beri yaşanmakta olan gelişmeler ve müesseseseleşmeler Türklerin tarihlerine, dil ve kültürlerine yönelik bir ilginin başlamasına da neden olmuştu.³¹ 1721'de Çar Petro zamanında kökleri atılan Rus Bilimler Akademisi Yelizaveta Petrovna zamanında geniş bir kadro ve kendi nizamnamesine kavuşacaktı (24 Temmuz 1747). Rus tarihinin kaynaklarını toplamakla işe başlayan ve ilk başlarda Alman bilim adamlarının öncülüğünde çalışmalar yapan kurum II. Katerina zamanında gelişme göstermiş ve Çariçenin özel ilgisiyle Orlof gibi yöneticilerin elinde ilk Rus âlimlerin yetişmesine katkı sağlamıştı. Akademi teorik çalışmaların yanında Rusya'nın doğal serveti ve halkları hakkında da ilk araştırmaları bu dönemde gündeme almıştı. 1768-1776 yılları arasında tertip edilen "Akademi ekspedisyonu" sonucu yapılan yayınlar Avrupa dillerine çevrilmiş ve ilgiyle takip edilmişti. Avrupa ve Asya Rusya'sının çeşitli yerlerine yapılan bilimsel yolculuklar neticesinde Rusya'nın kozmopolit yapısını oluşturan halklar hakkında çok önemli malzemeler sağlanmıştı. Bunlardan büyük bir kısmı Türk halklarına ait olmaları bakımından Türk tarihi ve etnografyası için büyük önem taşıyordu.³² Araştırmalar üniversitelerin kurulmasıyla üniversite

31 Petro'dan başlayarak akademik kurumlar altında çalışılmaya başlanan Şark, öncelikle şarki dillerin öğrenilmesini gerekli kılmıştır. Bu durum, şarkiyatçılığın hem pratik ve akademik amaçlarını hem de politik-ekonomik temellerini birleştirmiştir. Rus şarkiyatçılığı da düşmanını ya da ötekini tanıma konusunda bir motivasyona sahiptir ancak bu unsurlar hiçbir zaman soyut bir karakter taşımamıştır. I. P. Minayev, bu gerçekliği coğrafi yakınlıkla açıklamakta, Rusya'nın Şarkla sadece soyut bir biçimde ilgilenmek için çok yakın olduğunu belirterek "Rusya'nın menfaati her zaman Şarkla yakından alakalıdır ve bu nedenle bizdeki şarkiyat çalışmaları pratik yansıması olmaksızın mümkün değildir" yorumunu yapmaktadır. N. A. Smirnov da aynı şekilde "Düşmanlarını öğrenme isteği, Rus yönetimini, Türkler ve Kırım Tatarları hakkında özel olarak bilgi toplamak, bu amaç için onlara elçiler göndermek, Avrupa ülkelerinin Türklerle Tatarların tarihlerini, devlet yapılanmalarını ve dinlerini konu edinen yazılı kaynaklarıyla tanışmak zorunda bıraktı" demektedir. Mustafa Özdağ, "Rus Şarkiyat Çalışmalarının Temelleri Rus Tarihinin Başlangıcından 15. Yüzyıla", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2009, s. 147 ve 149.

32 Irwin'in de işaret ettiği gibi Petro bir yandan tebaasını eğitirken diğer yandan sayıca artırmaya çalışıyordu. Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'da çoğunlukla Müslümanların yaşadığı bir imparatorluğun sahibi olmaktaydı ve bu Müslü-

ve yüksekokulların çatısı altında da kendilerine alan açabildiler. Yelizaveta zamanında eğitim bakanı Kont İ. Şuvalov'un girişimi ve ilk Rus âlimi sayılan M. Lomonosov'un katılımıyla 12 Ocak 1755'de Moskova'da kurulan üniversite bu alanda bir öncüydü.³³ 1802'de kurulan Dorpat Üniversitesi, 1804'te faaliyete başlayan Kazan ve Kharkov Üniversiteleri Rusya'da bilimlerin gelişimine katkı sağladığı gibi Türkoloji ve Şarkiyat sahalarında da önemli merkezlere sahip oldular. Örneğin Kazan Üniversitesi kısa zamanda Şark incelemelerinin merkezi konumuna geldi. Almanya'dan davet edilen Fraehn, önemli araştırmalar yapmak suretiyle Rusya'da Şarkiyat sahasını bilimsel esaslara göre kurdu.³⁴ Ondan sonra bu çalışmaları Berezin adlı Rus oryantalisti sürdürürken 1819'da açılan Petersburg Üniversitesi'nden Rozen ve Barthold gibi oryantalistler yetişecekti. Güney Rusya'daki göçebe Türk kavimleri tarihini araştıran Golubovski ya da Bizantinist Kulakovski gibi isimler ise 1834'de Aziz Vladimir adına açılan Kiyev Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürecektlerdi. Teorik bilgi ile alan araştırmalarının sonuçları birlikte değerlendirilmeye başlandı. Türkistan'ın Ruslar tarafından zaptı sonrasında Rus arkeologlar burada önemli araştırmalar gerçekleştirdiler ve Türk tarihiyle ilgili birçok meselenin halline çalıştılar.

manları daha etkili biçimde yönetebilmek için İslam'ı daha iyi anlamak yararlıydı. 1702'de Doğu dilleri çalışmaları için özel bir okul kurduğu gibi 1716'da Kuran'ı Du Ryer'in Fransızcasından çevirtti. Dimitri Cantemir'e 1722'de yayınlanan *İslam Dininin Sistemi* adlı kitabı yazdırdı. Rusya İslam topraklarında yayıldıkça, Doğu araştırmalarının gelişebilmesi için daha çok malzeme elde etti. Örneğin Kafkasya'da Derbend'in ele geçirilişi (1722), Doğu'ya ait el yazmalarının Petersburg'a akmasına yol açtı. Robert Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 133-134. Ayrıca bkz. Cristina Birsan, *Dimitrie Cantemir and the Islamic World*, ISIS Press, İstanbul 2004.

33 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1948, s. 437-445.

34 Rusya'da Şark incelemelerinin gelişiminde Alman Şarkiyatçıların özelliikle Cl. Fraehn'in etkileri hakkında bkz. Ursula Wokoech, *German Orientalism: The Study of Middle East and Islam from 1800 to 1945*, Routledge, New York 2009, s. 224 ve 294 dn. 7.

Rusya'nın Şark araştırmalarında önemli aşamalar kat ettiği XIX. yüzyılda İngiltere ve Avrupa'nın geri kalanı Said'in tabiriyle "gelişip, serpilen bir bilgi sanayiine sahipti." Yayınlanan metinlerin haddi hesabı olmadığı gibi, bunların yayılmasını ve çoğaltılmasını hedefleyen kurumlar ve aracı kuruluşlar kuruluyordu her tarafta. Bu yüzyılda ortaya çıkan bilim ve bilgi alanı örgütlenmeleri hem katı hem de kuşatıcıydı. Araştırma yapmak düzenli bir etkinlik haline gelmişti. Flaubert "herkesin üniforma giyeceğini" söylerken bu duruma işaret ediyordu. Artık bu dönemin Şarkiyatçısı romantik bir Doğu peşinde olan bir amatör olamazdı, olsa bile ciddiye alınmazdı. Şarkiyatçı olmak demek bu alanda üniversitede eğitim görüp uzmanlaşmak demektir. 1850'lere gelindiğinde hemen her büyük Avrupa üniversitesinde Şarkiyatçı disiplinin oturmuş bir müfredatı vardı. Gerek Şarkiyatçılar loncası çevresinde gerekse kamuda yapılan etkinliklerin tek bir onaylanma biçimi bilim demektir.³⁵ Şüphesiz bu yarışta Rusya da vardı ve rakiplerinden geri kalmaya hiç de niyetli değildi.³⁶

Rusya'da oryantalistik sahanın gelişiminde Kazan'ın öncelikli bir yeri vardı.³⁷ Burada Fraehn'in açtığı yoldan yürüyen Berezin, gibi bilginler Türk tarih kaynakları ve diğer mevzular üzerine dikkate değer incelemeler ortaya koydular. Aynı çabalar 1855'ten sonra Petersburg Üniversitesi bünyesinde Şark Dilleri Fakültesi kurulunca burada devam etti. İlimler Akademisine seçilen ilk Rus oryantalist olan Velyeminov Zernov ve aslen Alman olan Baron v. Rozen gibi

35 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 202-203.

36 Şarkiyatçılığın akademik bir disiplin olarak kurumsallaşması hakkında ayrıca bkz. Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi, Küre Yayıncılık*, İstanbul 2014, s. 102-119.

37 Kazan'da Şarkiyat araştırmaları ve eğitimi veren kurumlar başta Kazan İmparatorluk Üniversitesi (1804-1917) olmak üzere Kazan Dini Akademisi, öncelikle Kazan Jimnazisi Şark dilleri öğreten orta okullardı. 1842'de yeniden faaliyete başlayan Kazan Dini Akademisi Rusya'nın Türkoloji merkezlerinden biri oldu. Burada Arapça, Türkçe, Tatarca, Moğolca, Kalmıkça okutuldu. Alau Adilbayev, "Rus Oryantalizminin Oluşumunda Kazan Ekolü'nün Rolü" *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2002, c. 4, sayı 12, s. 109-112.

âlimler önemli öğrenciler yetiştirmenin yanı sıra kurdukları bilimsel dergilerdeki yayınlarla da Türk tarihi ve Doğulu milletler hakkında bir külliyat oluşturdular. Hiç şüphesiz bu Doğu bilgisinin ve Türkler hakkındaki malzemenin toplanmasında Rusya'nın siyasi yayılışının ve gündeminin payı büyüktü. Türklerin yaşadıkları coğrafya, kültürleri ve o kültürün sözel mirasını oluşturan dilleri konusunda bir ilginin uyanışında bu siyasi durumun etkileri açıkça hissediliyordu. Alman W. Radloff, Türk lehçelerini incelemek için Sibir'de ve Kazak-Kırgızlar arasında uzun süre kalmış, bunu ciltler tutan büyük çalışmalarında bilim dünyasına sunmuştu. Ancak Türk tarihine dair önemli bir başka katkı Rus arkeologlardan Yadrintsev'in 1889'da Moğolistan'daki Göktürk alfabesiyle yazılı Orhon kitabelerini buluşuyla gerçekleşmişti. Kitabelerin Danimarkalı dilbilimci V. Thomsen tarafından çözülmesi Melioranski gibi Rus bilginlerin çalışmaları için yeni imkânlar sağladı. Aristov, Türk toplulukların etnik durumunu çalışırken Kazan Üniversitesi'nden Nikolay F. Katanov Türk lehçeleri üzerine incelemeleriyle isim yaptı.³⁸ Katanov, aslen Türk kökenli olup Güney Sibirya'daki Hakaslar'ın Sagay oymağına mensuptu. Sibirya ve Doğu Türkistan'da St. Petersburg Coğrafya Cemiyeti'nin görevlisi olarak yaptığı geziler sonucu Uygur Kitabelerini kopya etmiş ve bunların sonuçlarını bilim dünyasıyla paylaşmıştı. 1894'te Kazan Üniversitesine atandığında burada Türk dili, tarihi ve edebiyatı (Çağatay ve Osmanlı) üzerine dersler vermiş ve Kazan Tatarlarından Şehabeddin Mercanî ve Kayyum Nasırî'nin ilmi çalışmalarını kamuoyuna tanıtmıştı.³⁹

38 N. F. Katanov, *Türk Kabileleri Arasında*, çev. Attila Bağcı, Kömen Yayınları, Konya 2004, agy, *Sibirya ve Doğu Türkistan'dan Mektuplar*, çev. Burçak Okkalı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

39 Büyük bir bilgin olan Katanov, 200'ün üzerinde yayınlanmış eser ve bugün Rusya'nın çeşitli kütüphanelerinde muhafaza edilen 15.000 sayfayı bulan müsveddeler bırakmıştır. 1914 yılında Çarlık Rusya'sının içinde bulunduğu olumsuz koşullar nedeniyle 9000 ciltten oluşan kütüphanesini satışa çıkarmış bunun üzerine Osmanlı hükümeti bu önemli kütüphanenin 5000 kadarını satın almıştır. Bu eserler İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü kütüphanesinin en zengin koleksiyonunu oluşturmaktadır. Katanov ve eserleri hakkında bkz. İrina Kokova, *Katanov Nikolay Federoviç*, çev. Muvaffak Duranlı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, ayrıca Hasan Eren. *Türklük*

Şarkiyatçı V. Smirnov, Kırım Hanlığı Tarihi (1887), Osmanlı-Türk Edebiyatı üzerine eserler verirken⁴⁰ Samoyloviç, Türk dili incelemeleriyle tanınmıştı. Aslen Kazak Türklerinden olan Çokan Velihanov da Doğu Türkistan'ın tarihi ve coğrafyasına ait önemli çalışmalar yayınlamıştı.⁴¹

Rus Üniversitelerinde Alman akademisyenlerin egemenliği Ortodoks, anti-rasyonel ve Avrupa fobisi olan çevrelerde tepkilere neden olduğundan Şark konusunda uzman başka milletlerden uzmanların Rusya üniversitelerinde kendilerine yer bulmasına da olanak sağlamıştı. Bu sayede birçok İranlı ve Afganlı yanında Türkler de çeşitli kurumlarda dersler verdiler. Örneğin Mirza Kâzım Bey Petersburg'da Farsça profesörü olmadan önce Kazan'da

Bilimi Sözlüğü 1, Yabancı Türkologlar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 186-187, Güllü Yoloğlu, "Ömrü Tarihe Dönmüş Bir Bilim Adamı: N. F. Katanov", çev. Aijira Topalova, *Bilge*, sayı. 15, Ankara 1988, s. 29-32; Ahmet Temir. "Türk (Hakas) Asıllı Rus Türkologu N. F. Katanov 862- 922)", *TDI*, LIV/429 (1987). s. 148-153.

- 40 Rus Şarkiyatçılığı'nda önemli bir yere sahip olan Vasili Dimitriyeviç Smirnov (1846-1922) Türkoloji çalışmaları içinde Osmanlı çalışmalarını ayrı bir disiplin olarak yer bulmasını sağlayan tarihidir. Vasili Grigoryev'in danışmanlığında 1873 yılında yazdığı yüksek lisans tezinde Koçi Bey ve 17. yüzyıl Türk yazarlarının gözünden Osmanlı gerilemesinin nedenlerini incelemişti. Türkçe kaynaklar üzerindeki hâkimiyeti Türkiye ve Rusya arasında paralellikler kurmasına da imkân sağlamıştır. Petersburg Üniversitesi'ndeki 49 yıllık görevi süresince Türk edebiyatı ve tarihi üzerine dersler vermiştir. 1875-1911 arasındaki Türkiye seyahatleri sırasında edindiği yazma kaynaklardan çok değerli bir koleksiyon oluşturan Smirnov, halk edebiyatından etkilenmişti. "Kırk Vezirler Hikayesi" ve "Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını" Rusça yayınladığı gibi Rus okuru Hazerfen Ahmet Çelebi, Kâtip Çelebi ve Selanikî gibi yazarlarla da tanıştırmıştı. Araştırmalarının amacını "Osmanlı'nın iç tarihini anlamak" olarak tarif ediyordu. Osmanlı dönemi Kırım Hanlığı üzerine yaptığı çalışması büyük ilgi görmüştür. Smirnov'un bir başka yönü de Sansür İdaresinde çalışıyor olmasıdır. Bu dönemde Çarlık rejimi sıkı bir azınlık politikası uyguluyordu. Rusya'daki Müslüman veya olmayan azınlıkların faaliyetleri kontrol ediliyordu. Smirnov'un bakışı Çarlık idaresinin bakışıyla uyumluydu. O Rus olmayan azınlıkların asimilasyonunu savunuyordu. Bununla birlikte çalışmalarındaki seviye Rus Türkoloji'sinin yönünü değiştirerek Rusya'da Osmanlılar üzerine bir geleneğin oluşumuna hizmet etmiştir. Yaşamı ve eserleri hakkında bkz. İhsan Çomak, "Vasili Dimitriyeviç Smirnov", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 5, sayı 21, Bahar 2012, s. 278-284.

- 41 Kurat, *age.*, s. 457-459.

Arapça, Farsça ve İslam tarihi derslerini yürütmüştü.⁴² XIX. yüzyılda Rusya’da Şarkiyat ve Türkoloji alanında Kazan’ın rolü büyüktü.⁴³ İmparatorluğun “Doğu kapısı” olan Kazan’da 1804’te bir üniversitenin açılması, doğrudan Rusya’nın sınırlarını genişletme, Orta Asya, Uzak ve Orta Doğu’da konumunu güçlendirme hedefiyle yakından ilgiliydi. Söz konusu bölgelerle ilgili politik hedefler buraların halkları ve coğrafyası hakkında gerekli bilgi ve malzemenin toplanmasını gerekli kılıyordu. Kazan’ın etrafında çeşitli Türk lehçelerini konuşan halkların bulunması ve bölgedeki

42 Asıl adı Muhammed Ali olan Mirza Kâzım Bey (1802-1870), Kafkasya’daki Derbend şehri eşrafından Kadı Hacı Kasım Bey’in oğlu olarak İran’ın Reşt şehrinde doğmuştu. Muhammed Ali 1823 Temmuz’unda Hristiyanlığı kabul etti ve Mirza Aleksandr Kâzım Bey (Kazem- Bek) adını aldı. Mirza Kâzım Bey’in asıl entelektüel gelişmesi Astrahan şehrinde kurduğu bu temaslar neticesinde oldu; misyonerlere Türkçe ve Arapça öğretmesi karşılığında onlardan İngilizce dersleri aldı ve bu dili çok iyi bir şekilde öğrendi. 1826’da Doğu dilleri ve edebiyatları okutmanı olarak görevlendirildi. 1828’de Tatar dili dersleri Türk-Tatar Dili Kürsüsüne dönüştürüldü ve başına Kâzım Bey getirildi. Türk-Tatar dili yanında Arapça ve Farsça derslerinin sorumluluğu kendisine verildi. Bu dillerde yayımlar yapan Kâzım Bey 1844-1849 yılları arasında Dil ve Tarih Fakültesi’nin dekanı oldu. Kazan Üniversitesi onun ilmi çalışmaları için güzel bir ortam hazırlamıştı. Buradaki çalışmaları sayesinde kısa zamanda meslektaşları arasında ve Avrupa’da tanındı. Kazan’da 23 yıl boyunca sürdürdüğü başarılı çalışmaların sonucunda 1849 yılında Petersburg’da Doğu Dilleri Fakültesi’nin kurulması amacıyla görevlendirildi. Mirza Kâzım Bey özellikle Türk dili, Rusya’da yaşayan Türklerin ve Müslümanların tarihi, İslam dini, İslam hukuku ve XIX. yüzyıldaki dini hareketler konusunda önemli eserler vermiştir. *Grammatika turetsko-tatarskogo yazıka* (Türk Tatar dilinin grameri, Kazan 1839), *O vzyatii Astrahani v 1660 godu krımskimi tataramı* (1660’ta Astrahan’ın Kırım Tatarları tarafından zaptı, Kazan 1839), “İsledovaniya ob uygurakh” (Uygurlar hakkında incelemeler, *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosvyasheniya*, XXXI/2 [1841]), *Polnyı konkordans korana* (Kur’an’ın tam fihristi. St. Petersburg 1859) eserlerinden bazılarıdır. Yaşamı ve çalışmaları için bkz. Ahmet Kanlıdere, “Mirza Kâzım Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, c. 30, s. 162-164, ayrıca bkz. Muhit Mert, “Rusya’da Şarkiyat Çalışmalarının Öncüsü, Ünlü Türk Alimi: Mirza Kâzım-Bey”, *TY*, XIX/145 (1999), s. 26-34.

43 Kahire’deki el-Ezher’de Weil, Edward William Lane gibi Arapça öğrenmek isteyen Batılılara dersler vermiş olan Şeyh Muhammed Ayyad et-Tantavi (1810-1861) Petersburg’da Arapça profesörü olarak görev yapmıştı. Sonraki kuşakta Talin’li bir Baltık aristokratının oğlu ve titiz filolog Fleischer’in öğrencisi olan Baron Victor Romanovich Rosen (1849-1908) modern metin çözümleme yöntemlerinin Rusya’daki öncüsü olmuştu. Robert Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 162.

zengin malzeme üniversitenin Şarkiyat kürsüsüne büyük fırsatlar sunuyordu. Burada Alman Şarkiyatçı Fraehn'ın Türkçe elyazmalarının metin tenkidi ilkelerini oluşturması aynı yolu takip eden Alaksandr Kâzım Bey (1802-1870) gibi isimlere ışık tuttu. 1854-1855 yıllarında hükümetin Şarkiyatçılığı taşrada değil de başkentte güçlendirmek isteyişi nedeniyle Kazan Üniversitesi'ndeki kütüphane ve akademik kadro St. Petersburg Üniversitesi'nde açılan Doğu Dilleri Fakültesi'ne nakledildi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında İosif Gotwald gibi Arabistler ve Nikolay Katanov gibi Türkologlar Kazan Üniversitesi'nde Şarkiyatçılığı canlandırmaya çalıştılar. Bu sayede Şarkiyat Bölümü'nün yerini 1878'de faaliyete geçen ve bölge arkeolojisi ve Türkolojiye dair araştırmalar yapan Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti üyeleri doldurdular.⁴⁴ Nikolay İlminskiy'in (1822-1891) başkanlığında hazırlanan Altay dilleri grameri Altaistiğin doğumuna işaret etmekteydi. Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti'nin teşekkülüyle birlikte Rusya'da Şarkiyatçılığın araştırma alanı uzun bir süre İdil-Ural bölgesiyle sınırlı kalacaktı. Bununla birlikte yüzyılın ilk yarısı ve ortasında şekillenen Kazan Şarkiyatçılığı, Tatar bilim adamlarını güçlü biçimde etkileyecektir.⁴⁵ Söz konusu etki sonraki dönemde

44 Büyük Petro 13 Şubat 1718'de çıkardığı bir fermanla "toprakta veya suda bulunan eski eşya" getirene ödül verileceğini duyururken aslında sonraki dönemde popüler bir saha haline gelen arkeolojinin de önünü açıyordu. Bu yolda 1714'de kurulan Kunstakmer çok kısa zaman içinde birçok değerli arkeolojik eşyaya sahip olmuştu. 1722'de Volga boyundaki Kama Bulgarları harabelerini gezerek bunların korunması için önlem alınmasını isteyen Petro gibi II. Katerina zamanında da Alman bilginler Kama Bulgarlarının, Sibir ve Perm eserlerinin izlerini sürmüşlerdi. Kont A. Musin Puşkin gibi aristokrat arkeoloji meraklıları sayesinde Rus arkeolojisi gelişme imkânı yakaladı. 1804 yılında Moskova Üniversitesi'ne bağlı olarak Rus Tarihi ve Eski Eserleri Tetkik Derneği'nin kurulması ve N. A. Rummyantsev gibi isimlerin katkılarıyla arkeoloji gelişme gösterdi. 1859'daki Rus İmparatorluk Arkeologya Derneği 1864'de Moskova'da 1877'de ise Petersburg'da arkeoloji cemiyetlerinin kurulmasına fırsat sunmuştu. Nihayet bunun sonucunda 1894 yılında İstanbul'da da bir Rus Arkeoloji Cemiyeti açıldı ve başına da tanınmış Bizantinist F. Uspenski getirildi (Kurat, s. 454).

45 Kazan ekolü Rus şarkiyatçılığına Kâzım Bey, İ. N. Berezin, A. P. Smirnov, İ. N. Holmogorov, G. S. Sablukov gibi önemli isimler yetiştirmiş olsa bile özellikle İslamiyet ve Kur'an konusunda son derece ön yargılı ve hissi olup, ilmi

Ceditçilik adını alacak olan yenilenme hareketi sürecinde artacaktır. Tatar tarihî düşüncesinin kurucusu Şihâbeddin Mercanî (1818-1889) öğrencisi Hüseyin Feizhanov'un (1828-1866) da katkısıyla Rus-Avrupa bilim kültürünün bazı unsurlarını tarih yazıcılığı geleneğine aktarmayı başaracaktır. Kazan Şarkiyatçılığı Tatarlar arasında Mercanî gibi öncüler edinerek bilimsel sahada seküler ve Rus-Avrupai yöntem unsurlarına yer açmıştır. Böylelikle Rizaeddin Fahreddin (1859-1936) ve Mercanî'nin felsefi geleneğini devam ettiren Musa Carullah Bigiyev gibi düşünür ve araştırmacılar yetişebilmiştir.⁴⁶

XIX. yüzyılda Rusya'da doğu kültürüne vakıf, bölge dilleri bilen, edebî ve tarihî metinleri okuyabilen bir uzmanlar grubunun yetişmiş olduğu görülmektedir. Bunlar yalnızca profesyonel Şarkiyatçılar olarak değil oryantalist temalı eserler veren edebiyatçılar hatta besteciler olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷

metotlardan yoksun biçimde meseleyi ele alan çalışmalar da ortaya koymuştur. Smirnov'un belirttiği gibi "hiçbir ilmi değeri bulunmayan, önyargılı bu eserlerin hepsi, Çarlık hükümetinin Şark halkları arasında yürüttüğü Ruslaştırma politikasının silahı olarak hizmet görmüştü." Kraçkovski, Kazan ekolü temsilcilerinin çalışmalarını değerlendirirken onların bilimsel verilerden yararlanmayıp, daha çok İslam aleyhtarlığında yapılan Batılı oryantalistlerin çalışmalarını kullandıklarını, ilk el kaynaklara ve Şark dillerine yeterince hâkim olmadıklarını belirtiyordu. Sert ideolojik önyargılarla biçimlenen çalışmaları önemsiz hale getirmişti. Büyük Rus Şarkiyatçı, Arabiyat uzmanı V. R. Rozen bu yaklaşımla mücadele etmiş ve onların yaklaşımlarının sıradan bir ilmi araştırmanın ölçülerine bile uymadığını açıklayarak ilim için tehlikeli olduğunu söylemişti. Adilbayev, *age.*, s. 121-122.

46 Rizaeddin Fahreddin yenilik fikri konusunda hocası Mercanî'den daha ileri bir noktayı temsil ediyordu. İslam düşüncesinin birçok önemli ismi yanında dört beş yüzyıllı kapsayan ve Tatar halkının kültürel hayatında önemli yere sahip şahsiyetler hakkında bilgi veren *Âsâr* adlı bio-bibliyografik eseri de kaleme almıştı. Musa Carullah da Arap filolojisi ve İslam araştırmaları sahasında birçok eser yazmıştı. El-Ma'arrî'nin felsefi görüşlerini çalışmıştı. Tüm bu birikim XX. yüzyılın ilk on yılında Hadi Atlasî (1876-1938), Abdulbari Battal (1883-1969), Cemaleddin Velidi (1887-1932) Aziz Gubaydullin (1887-1939), Ali Rahim (1892-1943) gibi yazarların Tatar tarihi, kültürü ve filolojisi üzerine lâ-dînî ilk çalışmaları yapabilmelerine alt yapı oluşturmuştur. Mirkasım Usmanov, *Kazan Şarkiyatçılığı'nın Kaderi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 20-26.

47 Genel olarak Şark mevzuu ve egzotizm romantik dönem bestecilerinde her

Örneğin daha üniversite yıllarında doğu ile ilgilenmeye başlayan Türkçe ve Arapça'nın yanında birçok doğu ve batı dili öğrenen Osip Yulian İvanoviç Senkovskiy (1800-1858) bunlardan biridir. Edebiyat dünyasında oryantalist, eleştirmen olarak tanınan yazar, doğu edebiyatından yaptığı çevirilerle de isim yapmıştır. 1819'da İstanbul'a gelen ve bir süre kaldıktan sonra Suriye'ye geçen Senkovskiy, doğu hakkındaki bilgisini derinleştirmiştir. Akademik olarak Rusya'da Türkoloji'nin gelişime büyük katkı sağlayan Senkovskiy'in *Hun, Türk ve Moğolların Genel Tarihine Eklemler* (1824) adlı bir çalışması vardır. O yazmış olduğu öykülerde de Türkler ve doğu kültürü hakkında oryantalist imgelemelerin oluşmasına yardımcı olmuştur. İlk kez 1835 yılında bir dergide yayınlanan "Türk Çingenesi" adlı öyküsünde Ege'de gördüğü Meimen isimli çingene kızını kendi isteğiyle yanında getiren ve sonra izini kaybeden bir adamın maceralarını anlatır. Burada İstanbul oldukça oryantalist bir sunumla yalnızca dekor olarak aktarılırken Avrupalı-Doğulu karşılaştırmasına başvurulur. Bir Doğulu olarak Türklerin karakteristik özellikleri verilmeye çalışılır. Onun İstanbul'u son derece egzotiktir.⁴⁸

zaman ilgi konusuydu. Rus bestecilerinin Şark'a olan ilgisi daha ilk tecrübelerde kendini gösterebilmişti. Rusya'da saray dönemi bestecilerinden V. A. Paşkeviç'in (1742-1797) librettosu Çariçe II. Katerina'ya ait olan *Pevey* isimli komik operasında oryantalizmin izleri görülüyordu (1786). Eserin ilk temsilinde tüm kahramanların kıyafetleri Çariçenin emriyle Türk kumaşlarında hazırlanmış ve muhteşemliği ile takdir toplamıştı. Bununla birlikte Rus oryantalizmi müzikteki asıl klasik gelişimini Glinka'nın eserlerinde buldu. Bestecinin *Ruslan ve Lyudmila* operasında Rus oryantalizmi fantastik ve egzotik dokuda bir araya geldi. Operada Kafkas ülkelerinin orijinal melodileri canlandırılabilirdi. Fakat XIX. yüzyılda Rus bestecilik ekolünün mensupları Şark'ı orijinal melodi, ritim ve entonasyonuyla da yorumlamayı başardılar. Rus beşlerinin eserlerinde söz konusu durum son derece belirgindi. Borodin (1833-1887) *Çar İgor* operasının uvertüründe ve Poloveç sahnelerinde, Orta Asya steplerinde, Cui (1835-1918) *Kafkas esiri* operasında, Balakirev (1837-1910) *İslamey piyano fantezisi*, Şark romanslarında, Mussorgsky (1839-1881) *Khovancina* operasında Acem kızlarının danslarında, Rimski-Korsakov (1844-1908) ise *Sadko* operasında, *Şehrazad* süitinde ve *Altın horoz* operasında oryantalizm akımının etkisinde temalara yer vermişlerdir. Aynur Sultanova, "Rus Beşlerinin Eserlerinde Oryantalizm Akımı", *İDİL*, 2012, c. 1, sayı 5, s. 189-197.

48 Örneğin öykünün başlarında bir yerde kahramanlardan birisi "*Türkler için hep uyuduyorlar. Bir Türk'ten nasıl doğru bekliyorsun ki?*" derken; öykünün

Osip Senkovskiy, Petersburg Üniversitesi'nde Türkçe öğretiminin başlamasına katkıda bulunan en önemli isimdi. Temel alanı Arapça olsa da Farsça ve Türkçe konusundaki derinliği Türkçe'nin burada kendisine ilmi çalışma alanı olarak yer bulmasına imkân sağladı. Birçok öğrenci yetiştiren Senkovskiy'nin ardından öğrencisi A. O. Muhlisnkiy (1808-1877) sonraki yıllarda Petersburg Üniversitesi Türk dili bölümünde akademisyen olarak çalışmıştır. Senkovskiy, Türkolojiye dair öncü çalışmaların mimarıydı. Baron Meyendorf'un Buhara'daki elçilik görevi sırasında getirdiği Buhara tarihiyle ilgili Farsça eseri notlar ve açıklamalarla birlikte Fransızca'ya çevirmiş "Hunların, Türklerin ve Moğolların Genel Tarihine Ek" ismiyle 1824'te yayınlamıştı. Sefere gidecek Rus askerleri için 1854'te iki cilt olarak yayınlanan *Karmanaya Kniga Dlya Russkih Voinov v Turetskih Pohodah* adlı Türkçe gramer kitabını hazırlamıştı. İkinci cildinde yer alan Türkçe Konuşma Dilinin Temel Kuralları başlıklı bölüm sadece konuşma dilini değil genel Türkçe gramer için de yardımcı bir kaynak niteliği taşıyordu. Petersburg'daki Türkçe bölümünün ilk hocası olan Senkovskiy, dil ile kültür arasındaki bağa dikkat çekmiş, Türk toplumunun kültürünü ve inanç biçimini de doğru algılamanın gerekliliğini vurgulamıştı. O, V. Fomiçeva'ya göre yaşayan Doğu'ya dokunan, onun halklarının hayatlarını, huylarını gören ilk şarkiyatçıydı.⁴⁹

Rusya'da Osmanlıca eğitimi 19. yüzyılın ilk yarısında Rus Üniversitelerindeki Doğu dilleri fakültelerinde yerleşecektir ancak bu konuda devletin daha pratik hedeflerine hizmet eden eğitim kurumları öncülük etmiştir. Osmanlıca eğitim veren ilk kurum 1823'te iki yıllık kurs şeklinde kurulan ve Türkiye ve İran'daki Rus elçiliklerine tercüman yetiştirmeyi amaçlayan St.

sonlarında Türkler ve buna bağlı olarak Doğulular "Şu yazlıklarına baksana. Zenginine de fakirine de burada herkese aynı ferahlık var: güneş ve tembellik" ifadeleriyle tembellikle suçlanmaktadır. Hüseyin Kandemir, *Rus Edebiyatında İstanbul*, Çizgi Yayınları, Konya 2009, s. 32-33.

49 Yaşamı ve eserleri hakkında bkz. Muvaffak Duranlı, "Osip Senkovskiy'in Rus Türkoloji'sinin Gelişimine Katkısı", *Türk Dünyası*, Ankara, Bahar 2018, sayı 45, s. 77-91.

Petersburg'daki Dışişleri Bakanlığı Asya Dairesi'ne bağlı Doğu Dilleri Eğitimi Bölümü'dür. Bu konudaki bir başka önemli girişim de Moskova'da 1820'lerde faaliyete başlayan Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü ve Odessa'daki Rişelyevskiy Yüksekokulu'na bağlı Doğu Enstitüsü'dür.⁵⁰

Lazarev Okulu, Rusya'nın Yakın Doğu ve Kafkasya'daki emperyal mücadelesinin yoğunlaştığı bir dönemde Çarlık otokrasisinin emperyal politikalarının vasıtası ve aynı zamanda Rus şarkiyatçılığının önemli merkezlerinden biri olmuştur. L. E. Lazarev, F. Y. Korş, V. A. Gordlevskiy, V. F. Minorsky, A. Y. Kırımıskiy, B. V. Miller gibi ünlü Rus Türkolog ve Şarkiyatçılar bu okuldan yetişmişler, bu kurumda hocalık yapmışlardır. Çarlık Rusya'sında özellikle bürokratların yetiştiği bir merkez olarak kısa zamanda güçlü bir mevki edinen Lazarev Şark Dilleri Enstitüsü⁵¹, birçok ünlü Rus yazarın da bir biçimde bağ kurduğu ve içinde

50 Lazarev Enstitüsü daha önce İran Şahının hizmetinde bulunan zengin Ermeni ailesi Lazaryanlar tarafından desteklenen özel bir Ermeni okulu olarak 1815'de Moskova'da kurulmuştur. 1828'de okul resmi olarak bir enstitü haline getirilmiş ve Halk Eğitimi Bakanlığı'nın gözetimine girmiştir. Burada Doğu dilleri yanında Doğu halklarının tarihi ve coğrafyası da öğretilmiştir. Odessa'daki Rişelyevskiy Yüksekokulu'na bağlı Doğu Enstitüsü (1828-1854) ise eğitilmiş çevirmenler yetiştirmek için kurulmuştur. Öğrenci sayısı altı olarak sınırlı tutulan okulda Arapça, Farsça ve Türkçe öğretilmiştir. Şahin, *age.*, s. 654-655.

51 Enstitünün şarkiyatçılık ve emperyal siyasete yönelik üstlendiği çifte misyon kuruluş sürecinde başında bulunan isimlerin bürokratik bağlantılarından da görülmekteydi. Enstitünün belli zamanlarda başkanlığını ve aynı zamanda hamiliğini de üstlenen Aleksey Andreyevich Arakçeyev (1769-1834) Aleksandr Hristoforovich Benkendorf (1782-1844) ve Aleksey Fyodorovich Orlov (1787-1862) XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus otokrasisinin muteber simaları ve muteber isimleriydiler. 1870'lerde enstitünün sorumlusu Dmitriy Andreyevich Tolstoy (1823-1889), Halk Maarif Nazırıydı. Bu kurumun kurucusu İvan Yekimoviç Lazarev'den (1876-1858) sonra yerine geçen kardeşi Hristofor Yekimoviç Lazarev (1789-1871) Rusya hariciyesinde, özellikle Asya Dairesinde kritik görevlerde bulunmuş; Hariciye Nazırı Karl Nesselrode'nin emriyle Yakın Doğu'da, Osmanlı ve İran'da hususi ve hassa misyonlar icra etmek üzere Benkendorf'un maiyetinde yer almıştır. Özhan Kapıcı, "Çarlık Otokrasisinin Hizmetinde Bir Şarkiyat ve Türkoloji Mektebi: XIX. Yüzyılda Ermeni Lazarev Şark Dilleri Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *Türkbilgi*, 2016/31, s. 3-4.

bulunduğu bir okuldu. Puşkin, Griboyedov, Jukovskiy gibi yazar ve şairler, hatta Turgenyev 1829'da bu okulda bir süre okumuştur. "XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Rus edebiyatında Kafkasya'ya yönelik uyanan egzotik ve oryantalist merak mektebin popülerliğini de artırdı; Lazarev Enstitüsü, Rus romantizminin oryantalizmle bulunduğu çağda doğdu ve Kafkasya ve Yakın Şark, bu entelektüel birlikteliğin nesnesi haline geldi."⁵²

1870'lerde Maarif Nezareti'ne bağlanan enstitüde üç Şark dili eğitimi ve tarih derslerine ilave olarak etnografya dersleri de konmuş ve böylelikle okul tam anlamıyla uzman yetiştiren bir Şarkiyat müessesesi oldu.⁵³ Şarkiyat öğretiminin tamamlayıcısı olarak hocaların ve öğrencilerin saha araştırmaları yapmaları için Türkiye ve İran'da görevlendirilmeleri yüzyılın son çeyreğinde enstitünün genel bir politikası haline gelmiştir. N. Afanasyev, A. Kırımiskiy, V. Miller ve V. Minorskiy gibi Şarkiyatçılar bu şekilde defalarca İran ve Osmanlı topraklarında araştırmalar yapabildiler. Bu kurumun Çarlığın son günlerinde Türkoloji sahasında yetiştirdiği en önemli isim büyük bir Selçuklu uzmanı olan Vladimir Aleksandraviç Gordlevskiy (1876-1956) idi. 1904 yılında araştırmalar yapmak üzere iki yıllık bir süre için Anadolu'ya gelmişti.⁵⁴

52 Kapıcı, *age.*, s. 5.

53 Bu dönemde Arap edebiyatı hocaları G. A. Marcus ve M. O. Attai, Fars dili ve edebiyatı hocaları Stefan İsayeviç Nazaryan ve Türkoloji hocaları da Lazar Emanueloviç Lazarev'dir. Derslerin öğretilme metodu St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi ve Paris Yaşayan Şark Dilleri Okulu'nun metotlarından mülhem hazırlanmıştır. L. E. Lazarev ve F. Y. Korş'un çalışmaları akademik ve idari olarak enstitüde çığır açmıştır. Korş alanında uzman bir Semitolog ve Türkolog'dur. Lazarev'in ölümünden sonra Türkçe dersleri S. E. Sakov, pratik Türkçe dersleri ise S. G. Tserunyan tarafından yürütülmüştür. Kapıcı, *age.*, s. 24-25.

54 Gordlevskiy, Osmanlı resmi makamlarından Anadolu'da Konya, Hüdâvendigar, Ankara ve Amasya gibi merkezlerde hem Osmanlıcasını pratik biçimde geliştirmek hem de bilimsel araştırmalar yapmak üzere İstanbul'daki Rusya sefaretine aracılığıyla izin talep etmiş ve bu izinler kendisine verilmiştir. Lakin araştırmaların takip edilmesi konusunda Bâbü'lî hassas davranmıştır. Buradaki deneyimi genç şarkiyatçıda iz bırakmış ve dönüşü sonrasında Türkiye'nin sosyokültürel tarihine yoğun biçimde eğilmiştir. Fransa'daki çalışmalarının ardından 1907'de Lazarev Enstitüsü'ne Şark Dilleri Edebiyatı ve Türk Dili hocaları

Gordlevskiy ismi sonraki dönemde Rusya'daki Türkoloji sahası için çok önemli bir yere sahip olacaktı. Kimi zaman olaylara sınıf çatışması temelinde bakışı Togan gibi Türk yazarlarca eleştirilse de (ki o da alanındaki önemini kabul eder), Ernst Werner, Claude Cahen gibi âlimler onun eserlerinin Türkoloji için önemine işaret etmişlerdir. Anadolu Selçuklu dönemi folkloru, etnografyası ve edebiyatı onun çalışmalarında bütünlükçü bir birikim ortaya çıkarabilmişti. Yalnızca Moskova'daki Şarkiyat çevrelerinde değil St. Petersburg'daki genç Türkologlar tarafından da eserleri yakından takip edilmiş bir âlimdi.⁵⁵ Selçuklu Anadolu'su hakkında yazdıkları sonraki dönemdeki araştırmalara ilham kaynağı oluşturmuştu.⁵⁶

olarak davet edilmişti. Gordlevskiy, klasik şarkiyatçıların tipik bir numunesiydi, dolayısıyla filoloji merkezli olmak üzere sosyo-kültürel tarih, edebiyat ve etnografyayı Türkoloji disiplininde birleştirebilmiştir. Kapıcı, *age.*, s. 25-26.

- 55 Tanınmış Rus Arabisti Kratschkovski ondan “değerli Osmanlı uzmanımız” diye söz eder ve kendisinin araştırmalarında Arapça kaynakları çok sistemli biçimde kullandığını, birkaç çalışmasının da doğrudan doğruya Arabiyat alanında olduğunu belirtir. Gordlevskiy'in Türk dili ve edebiyatı sahasında yayınlanmış iki kitabı vardır. *Ocerki po novoj osmanskoj litjeraturje* (yeni Osmanlı edebiyatı üzerine araştırmalar, Moskva 1912), *Grammatika tureckogo jazyka* (Türk dili grameri, Moskva 1928). Bunlardan özellikle ikincisi, Türk grameri alanına olduğu kadar Türk lehçelerinin yazımı alanına da yaptığı katkılar sebebiyle literatürde seçkin bir yere sahiptir. Türkoloji'nin çeşitli dallarında yazdığı ilmi makale ve inceleme yazılarının en önemlileri *Izbranniye socinenija* (seçilmiş eserler) adı altında dört ciltlik bir külliyat halinde yayımlanmıştır. Eserin I. cildi (Moskva -Leningrad 1960) tarih, II. cildi (1961) dil ve edebiyat, III. cildi (1962) kültür tarihi, IV. cildi (1968) etnografya ve müteferrik konular üzerinedir. Yaşamı ve eserleri hakkında bkz. Turgut Akpınar, “Vladimir Aleksandraviç Gordlevskiy”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, c. 14, s. 114-115, ayrıca Y.E. Bertels, “Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy”, *Akademiku V. A. Gordlevskomu k yivo 75 letiyu*, Moskova, 1953, s. 5-9.
- 56 Gordlevski'nin kitap halinde çıkmış önemli araştırmalarının başında Selçuklularla ilgili kaleme aldığı *Gosudortsvo seldzhukidov malo j azii* (Moskva 1941) adlı eseri gelir. Bu eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Küçük Asya'da Selçuklular*, çev. Timurlan Omorov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, ayrıca eser hakkında bir değerlendirme için bkz. I. Melikoff-Sayar, “Gordlevski's The Empire of the Selcuquids of Asia Minor”, *JNES*, sayı. 10 (1951), s. 268-280.

XIX. yüzyılda Rusya’da Şarkiyatçılığın yükselişinde somut ihtiyaçlar ve pragmatik eğilimlerin belirleyiciliği baştan beri Türkoloji sahasının gelişimine de katkı sağlamıştı.⁵⁷ Rus İmparatorluğu’nun Orta Asya, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkileri Türk tarihi, dili ve etnografyası için Şarkiyat çevrelerinde bir ilginin uyanmasında etkiliydi. Ayrıca İmparatorluğun bünyesinde Müslüman halkların bulunması da söz konusu ilgiye faydacı bir çerçeve sağlıyordu.⁵⁸ Bu sayede dil sahasında karşılaştırmalı çalışmalara imkân veren koşullar oluşmuştu. Tatarca’nın ilk gramerini hazırlayan İ. Giganov (ö. 1800) (*Grammatica tatarskogo jazyka. Petersburg 1801*) bu çalışmada Tatar diyalektinin Tobol ağızını işlemiş ve bunu Kırgızca ve Türkçe ile karşılaştırmıştır. İlk orijinal Türk dili klavuzunu hazırlamış olan Senkovskiy’den sonra İstanbul’da Rus büyük elçiliğinde tercüman olan Alexandre Handjéri’nin büyük sözlüğünü (*Dictionnaire François-arabe-persan et turc*, I-III, 1840-1841) Minas Medici’nin Kırım Tatarcasının step ağızının gramerini kapsayan ilk deneme

57 David Schimmelpennick van der Oye, *Russian Orientalism: Asia in the Russian Mind from Peter the Great to the Emigration*, Yale University Press, 2010.

58 Çarlık Rusya’sında 18. ve 19. yüzyıllarda Müslüman halklarla ilgili izlenen siyasette imparatorluk ideolojisinin etkisi açıkça hissedilmekteydi. 1735’te meydana gelen büyük bir Başkurt ayaklanması sonrasında Orenburg Birlikleri Komutanı İvan Krilov, din adamlarının burada öncü bir rol oynadıklarını söyleyerek uyarıcı bir etkiye bulunmuştu. Bunun üzerine Çarlık hükümeti Müslüman tebaa ile iyi ilişkileri olan din adamlarıyla arayı iyi tutmanın yollarını aramıştı. 1756’da Çariçe Elizabet’in fermanı ile Müslüman erkek sayısı 200 ile 300’ü bulan köylerde mescit yapımına izin verdi. 1777’de Çariçe II. Katerina ise şehirlerde taştan mescitlerin yapımına imkân sağladı. 1787’de Kur’an ilk defa Arapça basıldı. I. Pavel döneminde Kazan’da Asya Matbaası kurularak dini eserler yayımlandı. 1789’da ise Ufa’da Müftülük kuruldu. II. Katerina’nın Müslümanlara yönelik ılımlı politikasında kişisel yapısı kadar Osmanlılarla giriştiği savaşların da etkili olduğu görülüyordu. İçeride Müslüman tebaasıyla bir sorun yaşamaktan kaçınıyordu. 1794 yılına gelindiğinde Bahçesaray Müftüsü bölgedeki Müslümanların temsilcisi olarak tanınacaktı. Mustafa Kütükçü, *Rusya’da İslam*, Araştırma Yayınları, Ankara 2015, s. 78-82, ayrıca bkz. N. A. Smirnov, *Sovyet Rusya’da İslam Tarihi İncelemeleri*, çev. Arif Berberoğlu, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013, s. 21-70.

yayınlanmıştır. Türk-Tatar gramerinin yazarı olarak tanınan Kazem Bek'in çalışması (*Grammatika turecko-tatarskogo jazyka*, Kazan 1839, 2. Bas. 1846) Rusya'da olduğu gibi, Batı Avrupa'da da Jean Deny'nin grameri yayınlanıncaya kadar Türkçe öğretiminde kullanılmıştır.

Rus Türkoloji'sinde yeni bir dönemin kurucusu ise Vasili Vasilyeviç Radloff veya Wilhelm Radloff (1837-1918) tanınan ünlü bilim adamıdır. Türkoloji çevrelerinde Türk diyaletlerinin tasnifi sorununa çözüm üreten Radloff'un tasnifi bu yolda yeni bir denemedir.⁵⁹ Radloff büyük bir âlim olarak çağdaş Türkler arasında yapmış olduğu gezilerinden topladığı dil örneklerini de yayınlamıştır. Sibiryâ gezilerden toplamış olduğu bilgiler 1884 yılında *Aus Sibirien. Lose Blätter aus dem Tagebuche eines reisenden Linguisten* adıyla basılmıştır. En büyük eseri Türk diyaletlerinin anıtsal bir sözlüğüdür (*Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*). Bu çalışma 1888-1911 yılları arasında hazırlanmış bu konudaki en büyük sözlüktür. Rusya'da Türk dili üzerine yeni bir ekol oluşturan Radloff, *Kutadgu Bilig* ve *Codex Cumanicus*⁶⁰

59 Radloff'un ünlü çalışması Leipzig'de 1883'te yayınlanan *Vergleichende Grammatik der nördlichen Türkischen Sprachen* adlı eseridir. Burada Türk diyaletlerinin fonetiği üzerinde durmuştur. Aynı çalışmada Türk diyaletlerinin tasnifini de yapmıştır (*Classification der Türk-Dialecte nach der phonetischen Erscheinungen* s. 280-291). Burada diyaletlerin tasnifinde ses özelliklerine dayanan Radloff, coğrafi durumu da göz önünde tutmuştur. Söz konusu tasnifte Çuvaş ve Yakut diyaletlerine yer verilmediği görülmektedir. Onun bu tasnifi sonradan A. N. Samoylovic tarafından tamamlanmıştır (*Nekotorye dopolnenija k klassificacii tureckix jazykov*, Leningrad 1922; *K voprosu o klassificacii tureckix jazykov*, Bakü 1926).

60 Bilim çevrelerinde *Codex Cumanicus* adıyla tanınan bu çalışma XIV. yüzyılın başlarında kaleme alınmış olup Kuman Türklerinin dili üzerine topluca bilgi içermektedir. İtalyan şair Petrarca bu yazmayı 1362 yılında Antonius Finale'den alarak Venedik Cumhuriyeti'ne armağan etmişti. Yazmanın başında 1303-1362 arasında yazıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Petrarca kodeksi denilen ve bugün Venedik'te San Marco Katedrali kitaplığında saklanan bu yazma üzerine Danimarkalı Türkolog Kaare Grønbech tarafından bir çalışma yapılmıştır. K. Grønbech, *Codex Cumanicus in Faksimile*, Monumenta Linguarum Asiæ Maioris I, Copenhagen, 1936, C. Salemann, "Zur Kritik des Codex Cumanicus," *Bulletin de l'Académie Imperiale des Sciences de St. Petersburg*, 6th ser., 4, 1910, s. 943-47.

gibi eserlerin yanı sıra Uygurca yazmalar üzerine de çalışmış, Anadolu Selçuklu şiiri üzerine yazmıştır (*Die Seldschukischen Verse im Rebâbnâmeh. Mélanges Asiatiques* X, I, 1890, s. 17-77). Onun Selçuklu şiiri üzerine yaptığı çalışmalar Rus Türkolog Carl Salemann (1849-1916) (Noch einmal die Seldschukischen Verse. *Mélanges Asiatiques* X, 2, 1892, s. 174-245) ve N. N. Martinoviç (1883-1939) tarafından da sürdürülmüştür (Nov tarafından da sürdürülmüştür (*Novyj sbornik stixov Dzelal-ed-dina i Sultana Veleda. Zapiski* XXIV, s. 205-232, Petrograd 1917). Radloff, uzun ömrünü Türkoloji'nin kurumsallaşmasına vakfederken yazdığı dönemin izlerini de üzerinde taşıyarak kimi yorumlarında Barthold'un da belirttiği gibi ifrata kaçmıştır. Bu durum onu kimi eserlerinin ve yorumlarının tenkit edilmesine neden olurken Alman meslektaşlarıyla giriştiği bilimsel polemikler Petersburg-Berlin bilim çevrelerinin de uzun sürecek bir tartışma sürecinin parçası olmasına yol açmıştır.⁶¹

Türk dili hakkındaki çalışmalar için Radloff'un açtığı yol daha sonra öğrencileri ya da takipçilerince de mesafe kat etmeyi sürdürdü. Öğrencisi Platon M. Melioranskiy (1868-1906) Kazakça'nın gramerini yazdı (*Kratkaja grammatika kazak-kirgizskogo jazyka*. I, Petersburg 1894, II, Petersburg 1897). Kül Tegin anıtı üzerine de önemli bir çalışma kaleme alan Melioranskiy, Sivaslı Ahmet Burhaneddin'in Divanı'ndan örnekler verdiği gibi İbn Mühenna adlı Arap filoloğun Türk dili hakkındaki eserini işledi. S. E. Malov daha sonra aynı eserin İstanbul yazması üzerine bir çalışma yaptı (*İbn Muxanna o tureckom jazyke. Zapiski Kollegii Vostokovedov* V, 1930, s. 507-525). Bu dönemde Rus Türkologları batı Türkçesi ve Anadolu ağızları üzerine önemli bir külliyyatın oluşumuna katkı sağladılar. Örneğin Fedor E. Korş (1843-1915) batı Türk diyalektlerinde şimdiki zaman biçimleri üzerine yazdığı çalışmayla tanındı. Rusça'da kullanılan Türkçe alıntılar konusundaki çalışması

61 Radloff'un hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bkz. Ahmet Temir, *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

da Türk dilinin etkilerine dikkat çekiyordu. V. A. Maksimov (1836-1900) ise ilgisini Anadolu'ya yöneltmiş, Hüdavendigâr ve Karaman ağızları üzerinde çalışmıştı (*Opty issledovanija tjurkskix dialektov v Hudavendgjare i Karamanii*, Petersburg 1967. 2, 99 s.).⁶²

Şarkiyatçılığın bir kolu olarak doğan Türkoloji'de ilk önceleri filolojik tetkiklerin, dil konusundaki saha araştırmalarının, gramer ve sözlük çalışmalarının öncelikli bir yeri olsa da tarih alanında da önemli bir literatürün oluşumuna hizmet edildiği görülecektir.⁶³ Arap ve İran tarihçiliğinin yanında Türk tarihinin farklı dönemlerine eğilen bir uzmanlar grubu yetişecektir. Bu isimlerin en başında ise Rus Şarkiyatçılığının tarih sahasında yetiştirdiği en önemli âlim olduğu üzerinde birleşilen Vasilij Viladimiroviç Barthold (1869-1930) gelmektedir. St. Petersburg Üniversitesi'ndeki öğrenciliği döneminde Doğu Dilleri Fakültesi'nde (1887-1891) ünlü Arabiyatçı Baron Viktor Romanoviç Rosen'in öğrencisi olan Barthold, Almanya'da Halle Üniversitesi'nde Prof. A. Müller ile E. Meyer, Strassburg Üniversitesi'nde de Prof. Th. Nöldeke'nin derslerinden yararlandı.⁶⁴ 1892 yılında Rusya'ya döndükten sonra Türkistan'a gitmiş ve bölge hakkında detaylı incelemelerde

62 Rus Türkologların XIX. ve XX. yüzyıldaki mesainin genel bir değerlendirmesi için bkz. Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü: Yabancı Türkologlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 83-90.

63 Rus Türkoloji'sinde gramer çalışmaları Bobrovnikov'un öncülüğünde başlamıştır. Sonraki gramer yazarları ondan etkilenmişlerdir. Lazar Budagov'un (1812-1878) Türk-Tatar diyalektlerinin sözlüğü önemini hala korumaktadır. Radloff'un da çok yararlandığı bu sözlük eski edebi eserlerin, özellikle Çağatayca eserlerin okunup anlaşılması için değerli bir çalışmadır. V. V. Vel'yaminov-Zernov (1830-1904) Ali Şir Nevai'nin eserlerine dayalı anonim bir Çağatayca sözlük hazırlamıştır. Radloff'un öğrencisi N. F. Katanov Uryanhay diyalektiği üzerine çalışmıştır. Onların oluşturduğu filolojik araştırmalar zeminini 1917 sonrasında hızlı biçimde ilerlemiştir. Eren, *age.*, s. 91-94.

64 Daha önce de belirtildiği gibi Rus Şarkiyatçılığının ve Türkoloji'sinin gelişiminde Alman müşteşriklerin rolü büyüktü. Birçok Rus uzmanın yetişmesinde dönemin önemli Alman hocalarının katkısı vardı. Rus Türkoloji'si başından itibaren Batı Avrupa olmak üzere Alman asıllı Türkologların çalışma ve yayınlarını takip ediyordu. Radloff ve Böhlingk gibi pek çok araştırmacı her iki dilde de araştırmalar yapmıştı. Mehmet Kutalmış, "İlk Dönem (1700-1917) Rus Türkoloji'sinin Temel Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 7, sayı 31, s. 196.

bulunmuştu. Barthold'un doktora tezi Moğol istilasına kadar olan dönemde Türkistan'ı ele almakta olup, sağlam metodu ve sağlıklı hükümleriyle ilim çevrelerinde takdir toplamıştı.⁶⁵ Bu eser yazarın kendinden önce yapılmış çalışmaların ileri bir noktaya taşınması anlamına geliyordu.⁶⁶ Barthold'un Petersburg Üniversitesi'nde geçen akademik yaşamı Orta Asya tarihinin birçok karanlık yönünün aydınlatılması konusunda verimli bir döneme işaret ettiği gibi yayınladığı dergiler ve bilim kurullarında üye olarak yer aldığı önemli araştırma merkezlerinde Türkoloji konusunda bilimsel araştırmaların düzeyinin yükselmesine doğrudan katkı sağladı.⁶⁷ Türk tarihinin Ortaçağ'ına dair belge ve malzemelerin

65 Barthold'un *Turkestan V epokhu mongol'skogo nasestvija* (1-11. St. Petersburg 1898- 1900) başlıklı tezi kısa zamanda başka dillere çevrilmiştir. *Turkestan: Down to the Mongol Invasion*, Oxford University Press, 1928, eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990. Ayrıca Fatih Kerimof tarafından Özbek Türkçesi'ne çevrilen eser (*Monquilar daurida Turkistan*, Moskova-Semerikand 1931) Kerim Kişaverz tarafından Farsça'ya (*Türkistanname*, Tahran 1349), Selahaddin Osman Haşim tarafından Arapça'ya çevrilmiştir.

66 Vasilij Viladimiroviç Barthold'un ilmi ilgilerinin ve çalışmalarının şekillenmesinde üniversitedeki hocaları kadar, şahsi ilişkileri de etkiliydi. Onun klasikleşen çalışması *Turkestan V epokhu mongol'skogo nasestvija*, V. A. Jukovskiy'in meşhur eseri *Drevnsti Zakaspiyskogo kraya. Razvalini starogo Merva* [Hazar Kıyıları Âsâr-ı Atikleri, Eski Merv Harabeleri] ve Müslüman müelliflerin, Arap, Fars ve Türk seyyahların, coğrafyacıların, kozmografların ve tarihçilerin el yazmalarına dayandırılarak Merv hakkında yazılmış olan mükemmel tarihi denemelerin etkisi altında meydana gelmişti. B. V. Lunin, *V. V. Barthold ve Rus Oryantalizminde Orta Asya*, çev. Cengiz Buyar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 13.

67 1910'da Petrograd İlimler Akademisi'ne muhabir üye, 1913'te de asli üye seçildi. Daha sonra Rus İlimler Akademisi'ne üye oldu. Rus Arkeoloji Kurumu Doğu Bölümü'nün sekreterliği (1905-1913), sonra başkanlığı (1918-1922). Orta ve Doğu Asya Araştırmaları Rus Komitesi sekreterliği (1903-1921). Asiatic Museum'a bağlı Müsteşrikler Komitesi'nin başkanlığı (1921-1930) ve 1925-1930 yılları arasında bu kurumun yıllık (Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Aziatskom muzee Rossiiskol Akademii nauk) ile ayrıca İran adlı derginin editörlüğü (1927-1929) gibi görevler üstlendi. Yaşamı ve eserleri konusunda bkz. Semavi Eyice, "Vasilij Viladimiroviç Barthold", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, c. 5, s. 85-87, Milius Dostojevskij. "W. Barthold", *World Islam*, XII / 3 (1930-31), s. 89-135, İnayatullah. "V. V. Barthold, His Life and Works (1869-1930)", *JPHS*, IX / 2 (1961). s. 81-86; Yuri Bregel, "Barthold and Modern Oriental Studies", *IJMES*, XII / 4 (1980), s. 385-403.

değerlendirilmesi, Arap ve İslam kültürünün analitik yorumlarına dayalı eserlerindeki orijinal tespitler Barthold'un Şarkiyatçılar arasındaki mevkiini güçlendirmiştir.⁶⁸ Erken devirlerden itibaren çalışmaları Türkiye'deki tarihçi çevrelerde de takip edilmiş ve Türkçeye çevrilmiştir.⁶⁹ 1912 yılında yayınlanan Halife ve Sultan başlıklı makalesinde Osmanlı hilafetinin politik ve tarihî temellerine dair var olan bilgiyi sorgulamaya açmış ve bu konuda yepyeni bir ilmi bakış getirmiştir.⁷⁰ Halil İnalıcık'a göre Barthold Orta Asya Türk kavimleri üzerinde en yetkili çalışmalara imza atan oryantalizm okulundan yetişmiş bir bilim adamıdır.⁷¹

Barthold'a göre Rus Şarkiyatçısını diğer Doğu ülkelerine nazaran coğrafi ve tarihî yönden Rusya'ya daha yakın bölgelerin ilgilendirmesi gayet tabiidir. Çünkü Rus bilgini Batı Avrupalının kolayca ulaşamayacağı malzemelere sahiptir. A. Y. Yakubovskiy'in dediği gibi Barthold, hocası Rozen'den Doğu tarihi öğrenilmediği sürece dünya tarihinin tam olarak yazılamayacağı, insanlığın gelişim kaidelerinin tamamen belirlenemeyeceğini ileri süren bir ilmi bakışı edinmişti. Rozen'in diğer öğrencileri gibi Barthold

68 Özellikle İslam medeniyeti hakkında yazmış olduğu kitabı *Kultura Muslimanstva* (Petrograd 1918) kozmopolit bir kültürel dairenin önyargısız ve kompleksiz biçimde analizine dayanıyordu. Bu kitap geniş bir değerlendirme ve eklerle birlikte Mehmed Fuad Köprülü tarafından Türkçeye çevrilmiştir. *İslam Medeniyeti Tarihi*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1940, İslam kültürünün zengin mirasının değerlendirildiği bir başka çalışma için bkz. *Müslüman Kültürü*, çev. M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

69 1926 yılında Türkiye Enstitüsü'nün davetlisi olarak geldiği İstanbul'da verdiği Orta Asya Türk tarihine dair on iki konferans büyük yankı uyandırmış ve Türkçe olarak yayınının ardından Arapça, Almanca ve Fransızca'ya çevrilmiştir. *Orta Asya Türk Tarihi*, Türkiye Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1927.

70 Barthold'un 1912'de neşredilen "Chalif i Sultan" (*Mir İslama*, 1, 203-226, 345-400) başlıklı hacimli makalesi bilim dünyasında dikkate değer bulunmuş ve C. H. Becker tarafından biraz kısaltılarak *Der İslam* dergisinde (V, 1914, s. 350-412) Almanca olarak tekrar basılmıştır. Barthold, *Christianskij Vostok* dergisinde (VI, 1912, s. 203-204). Bu çalışmanın Türkçe çevirisi için bkz. *İslam'ın İktidar Serüveni Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1912.

71 Halil İnalıcık, "Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji", *Doğu Batı, Makaleler I*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006, s. 55.

da Doğu milletlerinin kültürel yetkinliklerine büyük ehemmiyet veriyordu. Onların eski ve orta çağdaki Avrupa kültürüne etkilerini itiraf ediyordu. Bu yalnızca tarihin vakıalarıyla değil tasvir sanatının, mimarlığın ve kültürel hayatın diğer unsurlarıyla da göstermeye çalışıyordu.⁷² Bununla birlikte Barthold'un eleştirdiği durumlar da mevcuttu Rus Şarkiyatçılığında. O, Avrupa'da ve Rusya'da Şark tetkiklerini ele aldığı kitabında⁷³ Ön Asya, İran ve İslam ülkeleriyle ilgili literatürün yetersizliğinden şikâyet ediyor, Asya Türkiye'sine ilişkin çalışmaların daha da yetersiz olduğuna işaret ediyordu. Ona göre Anadolu'nun Rusçadaki en iyi tasviri 1830'lu yıllarda yayınlanmıştı. Mehmed Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Sultanına destek veren Çar'ın subaylarından biri olan Kaptan Vrontchenko'nun *Günümüz Anadolusuna Genel Bir Bakış* adlı iki ciltlik çalışması bu yönde önemli bir adımdı. Aslen Altay uzmanı olan Tchikhatchev'in Anadolu'daki yolculuğu (1847-1863) ünlü Rus seyyah Doktor Elisseiev ve J. I. Simirnov'un seyahat notları Anadolu'ya dair önemli bilgiler aktarıyordu. Bunun dışında 1895 yılında İstanbul'da kurulan *Rus Arkeoloji Enstitüsü*'nün inisiyatifıyla birkaç önemli çalışma da yapılmıştı. Barthold, yetersiz olduğunu düşünse bile Türk lehçelerinin incelenmesini amaçlayan malzemeler, Maksimov, Pissarev ve Martinovitch tarafından Anadolu'da toplanmıştı. Rus şarkiyatçılar İstanbul ve Anadolu ile sınırı olan bölgelere Türk elyazmalarını incelemek ve elde etmek için seyahatler gerçekleştirmişlerdi. Osmanlı Levant'ı ile hakkındaki ilgi de yine bu dönemde başlamıştı. Filistin'e kutsal

72 Rus Şarkiyatçılığının bu büyük isminin hayatı, ilmi çalışmaları ve eserlerinin Şarkiyatçı gelenek açısından taşıdığı önemin analizi hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. B. V. Lunin, *V. V. Barthold ve Rus Oryantalizminde Orta Asya*, çev. Cengiz Buyar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 11.

73 *Istorija iucenija Vostoka v Evrope i Rossii* (St. Petersburg 1911; Leningrad 1925). Avrupa ve Rusya'da Doğu araştırmalarının tarihiyle ilgili olan bu eser Almanca (*Die geographische und historische Erforschung des Orients mit besonderer Berücksichtigung der russischen Arbeiten*, çev. E. Ramberg-Figulla, Leipzig 1913) ve Fransızca'ya tercüme edilmiştir (*La Decouverte de l'Asie, Histoire de l'Orientalisme en Europe et en Russie*, çev. B. Nikitine, Paris 1947).

mekânların ziyaretiyle ilişkili başlayan ve A. N. Mouraviev (1830) ve Norov'un (1835) ziyaretlerinin notlarının yayını belli bir merak uyandırmıştı. Bunun sonucunda 15 yıl boyunca Yafa'da Konsolos olarak bulunan Basily'in Suriye ve Filistin hakkındaki kitabı ortaya çıkmıştı (1842). 1882 yılında kurulan Filistin Ortodoks Derneği'nin faaliyeti bu bölgenin arkeolojik olarak incelenmesi için büyük katkılar sağlamıştı.⁷⁴

Rus bilim adamlarının Osmanlı dünyasındaki arkeolojik etkinlikleri Levant ile sınırlı kalmamıştır. 1894 yılında İstanbul'da Rus elçiliği bünyesinde kurulan ve İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü adını taşıyan kuruluş kısa zamanda bu konuda en önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. Rus hükümeti tarafından 23 Mayıs 1894'te tüzüğü ve kadrosu tasdik edilen ve Çar III. Aleksander'ın doğumunun ellinci yılına denk gelecek biçimde 26 Şubat 1895'te faaliyetlerine başlayan enstitünün amacı Rus ilim adamlarının, Hristiyanlık devri Bizans İmparatorluk sahasına giren Ön Asya, Yunan tarihi ve tarihî eserlerinin yerinde araştırılmalarını yönetmek, bu bölgelerdeki her türlü tarihî kaynaklar üzerinde doğrudan incelemeler yapmaktır.⁷⁵ Enstitü Müdürlüğünü uzun

74 1883'ten itibaren yerli bilim adamları, Antonin ve K. Schick tarafından derneğin talebiyle Mescid'i Aksa'da arkeolojik çalışmalar gerçekleştirildi. 1891'de Suriye ve Filistin'e N. P. Kandokov ve A. A. Olesnikov'un da katıldığı arkeolojik keşif gezileri düzenledi. 1898'de F. I. Ousenpensky, derneğin katkılarıyla bu ülkelerde araştırmalar yapmışlardı. Marr, Mednikov, Tsagareli, Kokovtsov gibi bazı şarkiyatçılar derneğin çalışmalarında aktif rol üstlendiler. Prof. Mednikov, Filistin hakkında Arapların bölgeyi fethetmesinden Haçlı Seferlerine kadar olan döneme ilişkin Arap kaynaklarını topladı. Filistin Ortodoks Derneği, 1904'ten itibaren yılda üç kez çıkan *Soobitshchenia* [Raporlar] adlı dergiyi yayınlıyordu. Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Asya'nın Keşfi: Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. Kaya Bayraktar/Ayşe Meral, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2000, s. 446-447.

75 Tarihî coğrafya ve topografya çalışmaları yapılacak, epigrafik ve nümizmatik incelemelerde bulunulacak, Bizans sahasına giren halkların gelenek ve göreneklerini, hukuk sistemlerini, dil ve sözlü kaynaklarını araştırıcaktı. Enstitü idari ve bilimsel ilişkilerinde doğrudan Rusya Halk Eğitim Bakanlığı'na tabii iken Rusya dışındaki faaliyetlerde İstanbul Rus elçisinin himaye ve sorumluluğu altında bulunacaktı. Rus elçisi aynı zamanda kurumun onursal başkanı idi. Fatih Ünal, *Ruslar Bizans'ın Peşinde: İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü (1894-1914)*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 25-51.

bir dönem yürüten isim Novorossiysk Üniversitesi ordinaryüs profesörlerinden meşhur Uspenski idi. İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü ilmi faaliyetlerinin yanında Çarlık Rusya'sının politik ve ideolojik eğilimleri doğrultusunda da hizmet veriyordu. Enstitünün yapacağı ilmi faaliyetler ve ortaya koyacağı sonuçlarla, Rusya'nın Bizans'ın varisi olduğu işlenecek ve dolayısıyla Osmanlı coğrafyasındaki Slavlar ve Ortodokslar üzerinde Rusya'nın siyasi ve kültürel etkileri güçlendirilecekti.⁷⁶ 1914 yılına kadar olan 20 yıllık dönemde Rus Arkeoloji Enstitüsü Bizans kültür ve uygarlığını tanıma konusunda doğal bir laboratuvar olan Osmanlı coğrafyasının hemen her tarafında yüzey araştırmaları, sondaj ve kazı çalışmaları yaptı. Arkeolojik çalışmaların yanında kültürel varlıklar ve Hristiyanlığın erken devirlerinden itibaren tarihi İncillerin de için yer aldığı yazma eserler alanında önemli keşiflere imza attı. 1896 ila 1912 yılları arasında 16 sayı olarak yayınlanan enstitünün dergisi *İzvestiya*, yapılan araştırma sonuçlarının akademik dünyayla paylaşıldığı saygın yayınlardan biri haline geldi.⁷⁷

76 XIX. yüzyılda Rus aydınları arasında başta dini ve kültürel olmak üzere Rusya'nın siyasi köklerinin de, devletin geçmişinin de Bizans'ta olduğuna yönelik bir vurguyla Slavlar üzerindeki Rus etkisini Bizans'ın varisi olma iddiasıyla ilişkilendirmekte olanlar bulunuyordu. Örneğin bunlardan biri 1863-1873 arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde diplomatlık görevi yapan Rus düşünür Konstantin Nikolayevič Leontyev (1831-1891) idi. Leontyev, görevi süresinde Bizansçılık şeklinde bir siyasi program hazırlamıştı. Bizansçılık, Leontyev'in estetik ve dini kaygılarının etkileşiminden doğmuştu ve gerici denilecek ölçüde otoriter bir yönetim biçimi öngörüüyordu. Leontyev, medeniyetlerin yükseliş ve çöküşlerini açıklamak için geliştirdiği tarih anlayışına bağlı olarak, Rusya'nın kültürel çöküşten kaçabilmek için Bizans'tan devraldığı kültür mirasına sahip çıkması gerektiğini düşünüyordu. Bu bakış açısı, Leontyev'in Şark Meselesine, Osmanlı toplumuna, Balkan politikasına yaklaşımının temelini oluşturdu. Pınar Üre, *Konstantin Nikolayevič Leontyev (1831-1891) – Bizansçılık ve Şark Meselesi*, Libra Yayınları, İstanbul 2015.

77 Bu dergide başta müdür Uspenski olmak üzere enstitü ilmi sekreterleri O. V. Vulf, B. V. Farmakovski, V. A. Pançenko, F. İ. Şmit, R. H. Leper gibi isimlerin yanı sıra L. Petit, J. Thibaut ve daha başka araştırmacıların çalışmaları yer almıştır. Bizans dönemi mimari kalıntıları, anıtlar, epigrafik ve nümismatik eserler, yazmalar, Bizans gündelik yaşamının maddi unsurları, eğitim sistemi, resim ve müzik gibi başlıklarda makaleler ve araştırma raporları *İzvestiya*'nın ilmi değerini artırıyordu. Kariye Camii mimarisi ve mozaikleri, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki Hristiyanlık el yazmaları Bizantoloji sahasında önemli

Rus Şarkiyatçılığı XIX. yüzyılda Türkoloji'nin farklı dallarıyla birlikte gelişimine hizmet ederken, Rus kültürü içinde bir Türk imgesinin oluşumuna da katkı sağladı. Özellikle Rus edebiyatında Rus Şarkiyatçıların ortaya koyduğu çalışmaların entelektüel ve edebi yansımaları gecikmeden görüldü. N. V. Gogol'un (1809-1852) ünlü *Taras Bulba*'sı Rus edebiyatında Türk imgesinin ilk olarak kullanıldığı eserdir. Kazakların tarihiyle ilgili konuların işlendiği bu çalışmada Türkler, Kazakların geleneksel düşmanları olarak sunuluyordu.⁷⁸ Türklere dair gözlemler içeren bir başka çalışma ise 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sürdüğü bir ortamda Rus ordusuyla gözlemci olarak Kafkasya'ya gelen Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837) tarafından kaleme alınan *Erzurum Yolculuğu* adlı çalışmasıydı.⁷⁹ Aslında Puşkin'in Doğu'ya olan ilgisi, 1820'lerdeki Güney sürgünü döneminde başlamıştı.⁸⁰ 1818

bulgular olarak karşılanmıştı. Ünal, *age.*, s. 45-47, ayrıca bkz. Pınar Üre, *Byzantine Heritage, Archaeology, and Politics Between Russia and the Ottoman Empire: Russian Archaeological Institute in Constantinople (1894-1914)*, London School of Economics and Political Science for the degree of Doctor of Philosophy, London, September 2014.

- 78 İlk baskısı 1835 yılında yapılan bu eserde Gogol, güçlü bir Kazak lider olan Taras Bulba'nın Polonyalılara karşı ayaklanışını ve iki oğlunun yargılanışının öyküsünü işlemişti. Ukrayna'nın Kazak gelenekleri ve kültürünün etkisiyle yetişen Gogol için bu roman aynı zamanda Rusya'nın baskıcı ortamından geçmiş sığınışın bir aracıydı. Nikolay Gogol, Taras Bulba, çev. Belkis Korkmaz, Can Yayınları, İstanbul 2013.
- 79 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, Doğu ile tanışma konusunda Rus yazarlara önemli bir fırsat sunmuştu. Rus yazarlardan V.İ. Dal, A.S. Homiyakov, A. N. Muravyov, şair V. İ. Tumanski, V. G. Teplyakov (Balkanlara) ve A. S. Puşkin (Kafkasya'ya) cepheye giderler. Bu sayede Türkler ve Türkiye hakkında ilk elden bilgilerle karşılaşma imkânı bulurlar. Savaşın ardından N.İ. Titov'un *Binbaşı*, A.N. Muravyov'un 1830 yılında *Kutsal Yerlere Seyahat* ve 1829 yılında Puşkin'in *Erzurum Yolculuğu* gibi eserler yayımlanır. Bu tür seyahatler sonucu kaleme alınan eserlerde Rus edebiyatının Batı Avrupa edebiyatından miras aldığı Türk imgesiyle ilgili 'Doğu'nun şatafatı' ve 'Doğu bilgeliği' gibi stereotiplerden hızla uzaklaşılır. Osmanlı Türklerinin gündelik yaşamları hakkındaki imgelerin XIX. yüzyılın sonunda kesin olarak idealleştirilmekten uzaklaştığı söylenebilir. Rami, *age.*, s. 82-83.
- 80 Puşkin, Lermontov, Bestujev gibi şairler Byron romantizminin etkisiyle yeni, renkli ve cezbedici bir Doğu resmetmişlerdir. Ortodoks kilisesi ve Ortaçağ vakanüvislerinin yazdıklarının aksine burada doğu hiç de küçümsenmemektedir. Varlıksal bir erdem olarak Doğu'nun arkaik kültürleri henüz modernitenin

yılında Rusya Bilimler Akademisi bünyesine bağlı olarak Asya Müzesi'nin kurulması, Rus bilim adamlarının Osmanlı kültürünü inceleyen çalışmalarına aynı dönemde hız kazandırdı. Puşkin'in yakın çevresi içinde yer alan Rus şarkiyatçılarından A. Boldiyev ve O. Senkovski'nin yapıtlarının onu etkilememesi kaçınılmazdı.⁸¹ Şairin iki bölümlük “Gavûrlar İstanbul’u Övüyor Şimdi” şiirinde Doğu kültürüne özgü dışsal betimlemeyi aşarak, Türklerin tarihi geçmişine, toplumsal koşullarına ve yaşam anlayışlarına yer vermesinde bu etkinin rolü büyüktü.⁸² Puşkin, *Erzurum Yolculuğu* adlı kitabında savaşın karşı tarafı olarak gözlemci kimliğiyle Türkleri anlatırken hiç de önyargılı ve küçümseyici bir yaklaşım

yapaylığıyla bozulmadığından yüceltilmiştir. Özellikle Puşkin'in Asya uygarlıklarına çok büyük bir sempatisi vardır. Onun algısında Doğu, İslam kültürü bağlamında değer kazanmaktadır. Bu, yüksek kültürel değeri olan orijinal bir dünyadır. Kafkaslara sürgüne gönderildiği dönemlerde ve Kırım seyahati sırasında tanıdığı İslam kültürüne dair görüşlerini *Kafkas Esiri* ve *Bahçesaray Çeşmesi* eserlerinde ortaya koymuştur. İsmayilov'un işaret ettiği gibi “Puşkin bütün içtenliğiyle Avrupa kültürüne bağlıydı, ancak kendisinin de ifade ettiği gibi Avrupalı gözleri Doğu'nun ihtişamının esiri olmuştu.” İsmayilov, *age.*, s. 242-243.

81 Puşkin, eserlerinde yabancı kültürleri dışsal olarak yansıtmakla kalmaz belgesel bir üslubu şiirle buluşturur. Şairin *Kafkas Tutsağı* (1821) ile başlayan ilgisi bir Doğu masalı olan *Bahçesaray Çeşmesi* (1823) ile devam eder. Burada Doğu kültürü romantik biçimde yansıtılmaktan çok nesnel olarak betimlenir. Puşkin'in *Kuran'a Öykünmeler* (1824) başlığı altında topladığı dokuz şiirlik dizisi, tematik ve biçimsel öğelerin güçlü bir sentezidir. P. Tartakovski *Kuran'a Öykünmeler*'i erişilmez bir “Doğu şaheseri” olarak betimlerken bu yapıtın Rus şairlerinde Müslümanların Kutsal Kitabına karşı solmayan bir ilginin temellerini attığına dikkat çeker. Puşkin Doğu'yu Avrupalı yazarlar gibi aşırı derecede tutku ve şehvetli bir dünya olarak sunmaz daha gerçekçidir ve bu dünyanın üzerindeki sır perdesini aralamıştır. Emine İnanır, “Büyük Rus Şairi A. S. Puşkin'in Eserlerinde Türkiye ve İstanbul Teması”, *Rusların Gözüyle İstanbul*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 127-129.

82 Bu şiirin son bölümünde Puşkin Rusya ve Osmanlı tarihlerindeki benzerlikleri dile getirir. Sultan II. Mahmud, dönemin Rusya'sında “Türklerin Büyük Petro'su”, “Osmanlı tahtının batılı hükümdarı” sıfatıyla adlandırılmasına rağmen Puşkin onu Korkunç İvan'a benzetir. Bu benzetmenin ardından tarihsel açıdan önemli bir düşünce ortaya atar. Ona göre bir toplumun doğal akışına müdahale edildiğinde toplumsal sarsıntılara zemin hazırlanır. II. Mahmud'un ani iniş çıkışlarla yürütülen Batılılaşma projesi Yeniçeri ayaklanmasına, iki yıl sonra da Padişahın yenilgiye uğradığı Rus-Türk Harbi'ne yol açmıştır. İnanır, *age.*, s. 133.

sergilemez. Aksine onun tasvirlerinde Türkler ağırbaşlı, sakin ve özgüven sahibi kişilerdir. Hatta Rusların eline esir düşen bir Türk Paşası ile yaşadığı diyalog ve ondan gördüğü muamele kendi vatanında bile hak ettiği sevgi ve saygıyı görmediğini düşünen Puşkin'in yaşamında unutulmaz bir iz bırakmıştır.⁸³

Rus şairin Kafkasya anlatısı aynı yıllarda bölgede araştırma ve keşif gezileri yapan Rus şarkiyatçıları destekler nitelikte olup romantik bir üslupçuluktan çok nesnel bir bakışı yansıtır. Y. Tınyanov, bu eserdeki olağanüstü gerçekçiliğe ve böylelikle kazandığı belgesel niteliğine işaret eder. Bu nedenle olsa gerek sonraki dönemlerde Kafkas doğası betimlemeleri bir başka büyük Rus yazarını, Maksim Gorki'yi (1868-1936), savaş alanı tasvirleri ise, *Sivastopol Öyküleri* ve hatta *Savaş ve Barış*'ta Lev Tolstoy'u derinliğine etkilemiştir. İ. S. Turgenyev (1818-1883) eserlerinde Balkanlardaki insanların Osmanlı boyunduruğu altında yaşam mücadelelerini anlatırken, ilk baskısı 1860'da yapılan *Arefe* adlı romanında Kırım savaşı yıllarındaki bir aşk hikâyesini konu olarak işlemiştir. Dostoyevski'nin (1821-1881) günlüğünde de Şark meselesi ve Türklere göndermelere rastlanır.⁸⁴ Onun için Şark meselesi Ortodoksları Osmanlı boyunduruğundan kurtarma meselesidir.⁸⁵

83 Bu buluşmada Puşkin'in şair olduğunu öğrenen Türk paşası elini göğsüne koyarak eğilmiş ve ona hitaben şairin çok etkilendiği anlatılan şu konuşmayı yapmıştır: "Bir şairle karşılaşmak her zaman hayırlıdır. Şair dervişin kardeşidir. Onun ne vatani vardır ne de dünya nimetlerinde gözü. Biz zavallılar şan, iktidar ve para peşinde koşarken; o yeryüzünün hükümdarlarıyla aynı sırada durur ve herkes onun önünde saygıyla eğilir". Aleksandr Puşkin, *Erzurum Yolculuğu*, çev. Ataol Behramoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s. 69.

84 Fyodor Mihayloviç Dostoyevsky, *Bir Yazarın Günlüğü*, çev. Kayhan Yükseler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, 1. Baskı, C. I-II.

85 Dostoyevski İstanbul'u dünyanın merkezi olarak görürken er geç buranın Rus egemenliğine girmesi gerektiğini düşünür. Onun bu tezi Rusya'nın Üçüncü Roma olması teziyle doğrudan bağlantılıdır. Rusya Bizans'ın çöküşüyle Doğu'nun bayrağını alıp Çargrad'ın çift başlı kartalını kendi geleneksel sembollerinden daha yüksek tutmuştur. Böylelikle Ortodoksluğun yok olma tehlikesi karşısında bu inancın merkezi olmuştur. Dostoyevski'nin Şark hakkındaki görüş ve yorumları günlüğünde çeşitli başlıklar altında karşımıza çıkmaktadır.

Büyük Rus yazar L. N. Tostoy (1828-1910) gençliğinde Kazan Üniversitesi'nde Arap-Türk Edebiyatı Bölümü'nde bir yıl eğitim görmüş, sonraki yıllarda da Türk kültürüne olan ilgisini sürdürmüştür. 1854-1855 yıllarında Fransız ve İngiliz müttefiklerinin desteğiyle Sivastopol'u kuşatan Türk ordularına karşı şehrin savunmasında yer alan Tolstoy, burada Türkleri gözlemleme fırsatı yakalar. Gerek *Savaş ve Barış* adlı eserinde gerekse *Anna Karenina*'da Türkler hakkında değinilere yer verir.⁸⁶ Tolstoy'un Türk kültürüne olan ilgisinde aracı olan ve ona bu kültürün özellikleri konusunda bilgiler aktaran kaynaklar arasında Şarkiyatçı bir çevirmenin olması dikkatlerden kaçmaz. Bu kişi uzun yıllar İstanbul'da yaşamış ve Türk kültürünü yakından tanımış olan Tolstoy ve başka Rus yazarların da eserlerini Türkçeye çeviren aynı zamanda Türklere yönelik önyargıları Rusya'da kaldırmak için çaba gösteren Olga Lebedeva'dır.⁸⁷ Osmanlı ve İslam kültürlerinin

Akdes Nimet Kurat, "Dostoyevski ve Şark Meselesi", *Makaleler*, Haz. Nihat Yazılıtaş/Ahmet Vurgun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, c. I, s. 79-80, ayrıca bkz. Selahattin Çiftçi, "Dostoyevski'nin Eserlerinde Türklere ve İslam'a Bakışı", *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Spring 2010, c. 3, sayı 11, s. 213-222.

86 Tolstoy, *Anna Karanina*'nın son satırlarında savaşa karşı olan yaklaşımını ortaya koyar. Yazar, Slav kardeşlerini Türk boyunduruğundan kurtulmaya ri-yakârca davet eden Rus soyluların (Vronski de dahil) sahte şevkini tasvir eder. İlsever Rami, *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türk İmgesi*, Çeviri Bilim Yayınları, 2016, s. 72-75.

87 Türkiye'de Madam Gülnar ya da Olga de Lebedef adıyla tanınan Kazan valisinin eşi Türkolog Olga Sergeyevna Lebedeva'nın 1890'da Odesa'dan İstanbul'a gelmesi, Türkçeye özellikle düzyazı alanında yeni çevirilerin kazandırılmasını sağlamıştır. Kontes Olga Sergeyevna Lebedeva, 1889 yılında Stockholm'da düzenlenen 8. Uluslararası Doğu Bilimcileri Kongresi'nde tanıştığı Ahmet Mithat'ın daveti üzerine İstanbul'a gelmişti. 1890 yılı Ekim ayında İstanbul'a gelen Olga Lebedeva burada çeviriler yayınlamaya başlamıştır. Olga Lebedeva'nın Türkiye'de yayımlanan ilk çevirisi Puşkin'in *Kar Fırtınası (Metel)* öyküsüdür. 1890'da *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin birkaç sayısında çıkan öykü, bir yıl sonra kitap olarak yayımlanmıştır. Olga Lebedeva, Puşkin'in yanı sıra Lermontov'un *İblis (Demon)* poemasının bazı bölümlerini düzyazı şeklinde çevirmiştir. Olga Lebedeva'nın Rus edebiyatını tanıtmaya konusundaki en önemli çalışması Lev Tolstoy hakkındadır. Onun *Rus Edebiyatı ve Avrupa Yahut Edip Tolstoy'dan bir Mülâhaza* adlı makalesi *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin beş sayısında seri olarak yayımlanmıştır (1890). Bu makalede, Tolstoy'un Avrupa'da çok iyi tanındığı, üç yapıtının Fransızca'ya

Rusya’da sağlıklı biçimde tanınması için yaptığı çabalardan ötürü Sultan II. Abdülhamid tarafından Şefkat Nişanıyla ödüllendirilen Madam Olga, Tolstoy ile yazışmalarında Türk ve Rus kültürlerinin ortak yönlerine dikkat çekiyordu.⁸⁸

Olga Lebedeva’nın Osmanlılar hakkındaki aktarımları Rusya’da Türk imajının oluşumuna katkı sağladığı gibi çevirileri de Türkiye’de Rus kültürünün ve edebiyatının büyük eserlerinin tanınmasına aracı oluyordu. Hatta 1895’te Türk okuyucusuna Rus edebiyatını tanıtmak amacıyla, ilk bölümde Simeon Polotski’den başlayıp 17-18., ikinci bölümde ise 19. yüzyıl yazarlarını tanıttığı 132 sayfalık bir kitap da yazmıştı.⁸⁹ Lebedeva, Tolstoy’a yazdığı bir mektupta Türklerin topraklarının da Ruslar gibi büyük ve geniş olduğunu ancak aynı şekilde her iki toplumda da nizam olmadığını iddia etmişti. Ona göre Türkler iyi kalpli, uysal ve inançlı insanlardır. Hristiyanlara ve bütün canlı varlıklara karşı merhametle yaklaştıkları gibi kadere inanır, ilahi iradeye şikâyet etmeksizin boyun eğerdiler. Olga Lebedeva’nın aktardıkları Avrupa şarkiyatçılığının ortaya koyduğu imajdan oldukça farklıydı. Örneğin Osmanlı kadınları hakkındaki aktarımları tam da bunun bir göstergesiydi. Ona göre yabancıların ileri sürdüğünün aksine kadınlar sanıldığından daha eğitimliydi. Türk kadınının toplumdaki yeri saygın olduğu gibi Avrupalı kadınlardan

çevrildiği belirtildikten sonra, *Eğitimin Meyveleri* oyunu tanıtılmıştır. Bundan başka, Lev Tolstoy’un *Aile Saadeti* romanı önce *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde seri halinde yayımlanmış, sonra aynı yıl kitap olarak basılmıştır (Şubat 1892). Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Altan Aykut, “Türkiye’de Rus Dili ve Edebiyatı Çalışmaları: Rus Edebiyatından Çeviriler (1884-1940) ve Rusça Öğrenimi (1883-2006)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 2 (2006), s. 6-7.

88 Madam Olga Lebedeva, İslam hakkında yazdığı eserlerden ötürü “*müştəşrik-lerin erbâb-ı fâzıl ve kemâlinde*” şeklinde tanımlanmış ve kendisine ikinci rütbeden Şefkat Nişanı verilmişti. BOA., İ. DH. 95893, 22 Nisan 1307, ayrıca bkz. Namık Sinan Turan, “II. Abdülhamid Döneminde Diplomaside Sembolik Dil İnşasında Nişanın Yeri: Toplumsal Anlamda Ötekini Taltif Etmek: Şefkat Nişanı”, *Halil İnalcık Armağanı*, Ed. Ahmet Özcan, Doğu Batı Yayınları, c. 3, Ankara 2017, s. 241.

89 Bu kitap hakkında ayrıca bkz. Gülnar de Lebedeva, *Rus Edebiyatı*, Asadorian Matbaası, İstanbul 1311 [1895]).

daha kapsamlı haklara da sahiplerdi. Fatma Aliye Hanımın dostu olan Olga Lebedeva'nın elbette yaşamlarına yakından tanıklık ettiği kadınlar daha çok yüksek sınıfa mensup kişilerdi. Onun da belirttiği gibi bu kadınlar yabancı mürebbiyelerden ve hocalardan ders alıyorlardı. Aralarında hayli tahsilli yazar ve şairler mevcut olduğu gibi felsefi zihin yapısına sahip olanlar da bulunuyordu.⁹⁰ Madam Olga'nın mektuplarında istibdat rejiminin olumsuz yönlerine yönelik vurgular yer alıyordu. Bununla birlikte Türkler hakkındaki görüşü son derece olumluydu.⁹¹

İlk Rus kadın şarkiyatçı olan ve Osmanlı kamuoyunda Gülnar Hanım olarak tanınan Olga Lebedeva'nın tanınmasında Ahmet Midhat Efendi'nin de rolü vardı. 1889'da Stockholm'deki Sekizinci Şarkiyatçılar Kongresi'ne Osmanlı temsilcisi olarak katılan Ahmet Midhat, burada Grand Hotel'de verilen bir resepsiyonda tanıştığı bu aristokrat Rus hanımıyla diğer iki Rus seyyahattan bir hayli etkilenmişti. Bunu *Avrupa'da Bir Cevelan* adlı çalışmasında “hakikat şu Ruslarda gördüğüm hissiyât-ı insaniyeyi adeta Osmanlılara mahsus bildiğim mürüvvet-i keremkâraneye ancak kıyas edebilirim” diyerek ortaya koymuştu. Hiç şüphesiz yazarın Rusları sunuşu pozitivist bir nesnellikten daha çok didaktik bir oksidentalizm içermekteydi. Gülnar Hanım ve diğer Rus delegeler onun gözünde birçok Avrupalı müsteşrike göre İslam kültürü ve Osmanlı toplumunun değerlerine çok daha vakıf bir portre çiziyordu. Ahmet Midhat'ın seksen yaşında biri olarak tarif ettiği

90 Olga Lebedeva'nın işaret ettiği durum XIX. yüzyılda yüksek zümre için neredeyse sıradan bir hale gelmişti. Servet ve mevki sahibi aileler kız çocuklarına yabancı dil ya da müzik eğitimi aldirmek için yabancı hocalar çağırıyorlardı. Bu durum erkek çocuklar için de söz konusuydu. Örneğin son Mekke Emiri olan Şerif Ali Haydar Paşa'nın çocuklarına ders veren Rus ressam Feldman ve kızı Musbah'a piyano dersi veren hoca daha önce Rus Çarının çocuklarına da hocalık etmiş bir isimdi. Bu konuda bkz. Musbah Haidar, *Arabesque*, Hutchinson (1944).

91 Lebedeva, Türklerden ve Müslümanlardan saygılı bir üslupla ve sevgiyle söz ediyordu. Bir mektubunda “aralarında çok asil ve doğuştan Hristiyan olanlardan çok daha inancı bütün insanlara rastladım” demektedir. Rami, *age.*, s. 77-78.

Rusça, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça ve Türkçeyi çok iyi bilen, öğretmenlikten ayrıldıktan sonra Kazan'da kütüphanecilik yapan Prof. Goldwald [asıl adı Gottwald] tam da böyle biriydi, ancak Tercüman-ı Hakikat muharririni en çok etkileyen Madam Gülnar'dı. Berlin, Paris ve Viyana'da da birlikte seyahat ettiği bu Rus hanımefendi Ahmet Midhat'ın kaleminde “yeni kadın”ın öncüsü olarak resmediliyordu. Müslüman Osmanlıların kadınların sadece “ıffet ve ismetleriyle” değil başarılarıyla da “şeref” kazanmalarına henüz alışmadıkları bir dönemde Madam Gülnar bunun eşsiz bir örneğini teşkil ediyordu.⁹²

Osmanlı yazarlarınca “fazıla-i müsteşrika” ya da “ekmel-i nısvân” gibi sözlerle yüceltilen Gülnar Hanım'ın İstanbul'da edindiği dost çevresi de onun Osmanlı kültürüne olan hakimiyetini artırmış bu durum çalışmalarında açıkça görülmüştür. 1890 yılında ilk gelişinde kısa sürede ortaya koyduğu eserler padişaha takdim edilmişti. Servet-i Fünûn mecmuasının bir nüshasında göğsünde şefkat nişanı olan bir fotoğrafı yer almış ve en başında da övücü bir yazı yayınlanmıştı. Kendisinin Kazan'dan gönderdiği teşekkür mektubu (Haziran 1891) yine aynı dergide basılırken, kendisinin göndereceği yazıların sayfalarında yayınlanmasının dergi için bir şeref olacağı ifade edilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa ve kızı Fatma Aliye Hanımla da yakın bir dostluk kuran Madam Gülnar'ın 1890

92 Ahmet Midhat Efendi Gülnar Hanım'ın Osmanlıcasının ileri düzeyde olmasından bir hayli etkilenmişti. Müze ve kütüphane ziyaretlerinde tanık olduğu yüksek kültürü de hayranlık uyandırmıştı. Gülnar Hanım birçok Avrupa dilini konuşuyor ve Osmanlı'da kullanacak kadar Arapça ve Farsça biliyordu. Osmanlı adetlerine hayran olan Rus şarkiyatçı, evde “alaturka elbise” giyiyor, çocuklarının başına fes takıyor, seyahat ederken otelde Türk kahvesi yapabilmek için gerekli malzemeyi yanında bulunduruyordu. Rusçadan Osmanlıcaya çevirdiği bir kitabı Ahmet Midhat'a göstermiş, Osmanlı yazarı çevirinin hemen hemen hiç düzeltme gerektirmemesine şaşıp kalmıştı. İstanbul'da yayınlamak için bir nüsha istediğinde ise Madam Gülnar elindeki metni vermişti. Ahmet Midhat, Gülnar'ın yazılı Osmanlıcasından başka bir yerde söz ederken, Kırım Tatarlarından Gaspıralı İsmail'in (1851-1914) çıkardığı Tercüman gazetesinden hiç de aşağıda kalmadığını yazmıştı. Carter V. Findley, *Ahmet Midhat Efendi Avrupa'da*, çev. Ayşen Anadol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 22-27, ayrıca bkz. Ahmet Mithat Efendi, *Avrupa'da Bir Cevelan*, Haz. N. Arzu Pala, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 195-198.

yılındaki İstanbul günlerinde Hotel de Bellevue, 1891-1892’de ise Hotel de Londres’daki dairesinde düzenlediği kabul günleri devrin edebiyatçılarının yanında, İstanbul’un seçkin aile ve münevverleriyle de buluşmanın aracı olmuş, şehrin kültürel yaşamına renk katmıştır. Osmanlı ve Türk kültürü hakkındaki tanıtıcı gayretleri sonraki dönemde de takdir toplamış ve II. Meşrutiyet devri basının da hakkında övücü yazılar yer almıştır.⁹³

1886 yılında *Kabusnâme*’nin Rusça tercümesini hazırlayarak adını⁹⁴ şarkiyat çevrelerinde duyuran Gülnar Hanım 1890 yılından itibaren çalışmalarını hızlandırmış 29 Şubat 1890’da Petersburg’da Şarkiyat Cemiyeti’ni (*Obşestva Vostokovedennia*) kurmuş, Batı’da *Société Russe des Etudes Orientales* olarak tanınan kuruluşun fahri başkanlığını üstlenmiştir. 1905 yılında Petersburg’ayerleştikten sonra da burada özellikle Türk dili ve edebiyatı öğretimi için girişimlerde bulunmuştur. Rus kaynaklarında yer aldığına göre 1893’te Tatarca bir gazete çıkarma teşebbüsünden de bahsedilmektedir. Üzerinde ısrarlı biçimde durduğu Tatarca gazete çıkarma ve Tatar çocukları için modern okul açma teşebbüsleri Çarlık rejimi tarafından sürekli biçimde engellenmiştir. Aynı şekilde sansür sistemi de onun Türk edebiyatından Rusçaya yaptığı çevirilerin yayınlanması konusunda sıkıntılar çıkarmıştır. Bu nedenle olsa gerek kurucusu olduğu Şarkiyat Cemiyeti çarlığın kontrolü altından tutulmak

93 Rus müsteşrikin eserlerini gazetede yayınlaması, onu kadın olarak yüceltmesi ve kendisiyle yakın dostluğu Ahmet Midhat Efendi’nin bazı çevrelerde Rus casusu diye jurnallenmesine bile neden olmuştu. Bununla birlikte bu dostluk ve iş birliği Türk ve Rus kültürlerinin birbirini daha nesnel ve önyargısız biçimde tanımaları yolunda önemli katkılar sağlamıştı. Gülnar Hanım çalışmalarını şarkiyat alemine duyurmak isteğiyle 1897 Paris XI., 1899 Roma XII., 1902 Hamburg XIII. ve 1909 Cezayir XIV. milletlerarası müsteşrikler kongrelerine katılmış ve bildiriler sunmuştur. İsmail Karaca, “Ahmet Midhat Efendi ve Madam Gülnar”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2012, c. 46, sayı 46, s. 56-72, ayrıca bkz. Ahmet Rasim, *Muharrir; Şair; Edip*, Haz. Kazım Yetiş, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 196.

94 Bu çalışma Kayyûm Nasırî’nin kısaltılarak Farsça aslından Tatarca’ya yaptığı tercümenin Rusya’ya yapılmış bir çevirisinden ibaret olup 1886 yılında Kazan’da yayınlanmıştır.

istendiğinden önce veliaht Mihail Nikolaeviç'in, sonraları da Çariçe Aleksandra Federovna'nın himayesi altında bulundurulup kendisi sadece fahri başkan konumunda bırakılmıştır. Çalışmalarında İslam tarihi ve kültürüne dair başlıklar olduğu kadar⁹⁵ özellikle Osmanlılar hakkında Batı kamuoyundaki önyargıları sarsmaya yönelik girişimler de dikkat çeker. Bu hususta Osmanlı kadınına yönelik oryantalist paradigmayı tashih edici nitelikte çalışmaları ilk akla gelenlerdir. Fatma Aliye Hanım'ın *Nisvân-ı İslâm* adlı eserini notlar ekleyerek Fransızcaya çevirmekle kalmamış, katıldığı Şarkiyat kongrelerinde Müslüman kadınların dünyasını ele almış ve Batılılara anlatmıştır. 1899'da Roma'daki XII. Müsteşrikler Kongresi'nde verdiği tebliğde İslamiyet'in kadınların eğitimini engellediği ve toplumsal yaşamda yer almalarının önünde bariyerler kurduğu şeklindeki yaygın kanaatin asılsızlığını ortaya koymuştur. Bu tebliğin genişletilmesinden oluşan çalışma 1900 yılında Rusça yayınlandığında misyoner çevrelerden tepkiler almıştı. Ancak Gülnar Hanım 1902 XIII. Hamburg ve 1905 XIV. Cezayir Müsteşrikler kongrelerinde de aynı konu üzerinde tekrar tekrar durmaktan geri kalmamıştı.⁹⁶

Gülnar Hanım, İstanbul'daki günleri süresince burada yakın dostluklar kurmuş ve saygın bir isim edinmiştir. Bunda eserleri

95 Gülnar Hanım'ın tercümelerinde özellikle İslam'a yönelik eleştirel yaklaşımlara karşı savunma içerikli metinler öne çıkar. Ataullah Bayezidof'un *Redd-i Renan: İslamiyet ve Fünûn* adlı çalışmasını Ahmet Cevdet ile birlikte çevirmiş ve yayınlamıştır (İstanbul 1308). Aynı yazarın bir diğer eserini de yine Ahmet Cevdet ile *İslamiyet'in Maarife Tatbiki ve Nazar-ı Muârizinde Tebyîni* başlığıyla tercüme etmiştir (İstanbul 1308). Ömer Faruk Akün, "Gülnar Hanım", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, c. 14, s. 247.

96 Kadın meselesinin yanı sıra Gülnar Hanım'ın çalışmaları arasında Tatar halkının tarihini Volga Bulgarları'ndan başlayarak Kazan Hanlığı ve sonrasıyla geniş biçimde ele aldığı *Abrégé de l'histoire de Kazan* (Rome 1889) çalışması, Volga Bulgarları hakkındaki incelemesi "Metallspiegel von Bulgar" (Globus, nr. 17, 1899, s. 293-294), XVII. yüzyılda yaşamış olan Antakyalı Patrik Makarius'un Rusya ve Gürcistan seyahatinde hakkında anlattıklarının Arapçadan Fransızcaya tercümesi *Récits de voyages d'un arabe*. Traduit de l'arabe par Olga de Lebedew (Paris 1905) gibi tetkikleri de bulunmaktadır. Akün, *age.*, s. 247-248.

kadar Ahmet Midhat Efendi, Fatma Aliye Hanım ve şair Nigar Hanım gibi seçkin isimlerle olan ilişkileri de etkili olmuştur. Ahmet Midhat Efendi “fazıl kızım” olarak hitap ettiği Fatma Aliye Hanım’a yazdığı 16 Ekim 1890 tarihli bir mektubunda Avrupa seyahati sırasında tanıdığı Gülnar Hanım’ı “Müslümanlığın, Osmanlılığın âşıkı, gayet kâmil bir kadın” olarak tanıtmakta ve onu İstanbul’daki muteber bazı ailelerle tanıştırmak isteğinden bahsetmektedir.⁹⁷ 7 Nisan 1891 tarihinde kaleme alınan bir başka mektubunda ise Gülnar Hanım’ın İslâm’ı Batı kamuoyunda savunan yazılarından duyduğu memnuniyeti dile getiriyor şunları ekliyordu: “Şu kadına Avrupa’da tesadüfimde nev’-i nisvân için umûmî olamayacak pek çok etvâr-ı merdânesini! Görüp hakikaten beğenmiş idim. Meğer benim gördüğüm, takdir eylediğim dereceden de pek ziyâde imiş.”⁹⁸ Gülnar Hanım’ın Doğulu yaşam tarzına olan ilgisi ve hayranlığı eserlerine yansıdığı gibi onun çevresiyle olan diyalogunda da belirleyici olur. Örneğin Ahmet Midhat Efendi’nin bir mektubunda belirttiği gibi Gülnar Hanım adeta ev halkından biri olmuş, onlarla çok samimi bir ilişki kurmayı başardığı gibi ev halkı da onu bu şekilde kabul etmiştir.⁹⁹

Osmanlı başkentinde Gülnar Hanım olarak tanınan Olga Lebedova, şüphesiz 19. yüzyılda Rusya’da büyük bir birikime imza

97 Ahmet Midhat Efendi, *Fazıl ve Feylezof Kızım Fatma Aliye’ye Mektuplar*, Haz. F. Samime İnceoğlu-Zeynep Süslü Berktaş, Klasik Yayınları, İstanbul 2011, s. 57.

98 Bütün hayranlığına ve kişiliğine, eserlerine olan saygısına rağmen Ahmet Midhat Efendi ama gerçek duyguları ama Fatma Aliye Hanım’ın gönlünü alma isteğinden olsa gerek mektubunda şunları da demekten geri kalmaz: “*Hem Hristiyan hem Moskof olmasa idi sizin kadar da onu seviyorum der idim ama o yabancılık mani oluyor. Lakin sizden sonra bir sevdiğim kadın daha var ise Gülnar’dır demekle asla tereddütüm yoktur.*” Bununla birlikte usta yazar bu sevgiyi evlat sevdasından, hemşire sevdasından daha pek çok âli olarak tarif eder. Ahmet Midhat Efendi, age., s. 74-75.

99 31 Ekim 1891 tarihli bu mektupta Ahmet Midhat, “*hem artık kardeşliği dahi rütbe-i lâyıkasına vardırduğumuzdan ben salonda bizim alaturka uzun oturmaya yaslanıp uzanmaya da me’zunum. Dahasını ister misiniz? Familya Halkı gürültü, patırtı ettikleri halde uyumak pek zevkim olduğundan Gülnar Hanımefendi dahi hazır olduğu halde masallar söylenir, kahkahalar koparılır iken ben mükemmel uykuya bile varıyorum.*” Age., s. 85.

atan Şarkiyat sahasının en önemli şahsiyetleri arasında anılabilecek bir isim değildi. Bununla birlikte aynı yüzyılda tıpkı Victoryya çağı İngiltere’indeki aristokrat aile kızlarının Şark’a yönelik ilgi ve yönelimlerinin Rusya’daki karşılığı olabilecek bir kişilikti. Lady Hester, Lady Anne Blunt ya da Gertrude Bell gibi benzerlerinden farkı¹⁰⁰ Şarkiyat konusunda daha akademik nitelikli eserler vücuda getirebilmesi bu yolla dikkatleri üzerine çekmesiydi. Bu durum Ahmet Midhat Efendi gibi isimlerce onun İslam ve Osmanlı aleyhine yayın yapan Avrupa’daki bazı çevrelere karşı farklı bir kültürün temsilcisi olarak bir söylem ve savunma literatürü oluşturabileceğine yönelik bir beklenti doğurmuştu. Nitekim bir mektubunda bu durumu ifade etmekten geri kalmamıştı: “Benim ona ehemmiyet verişim şayet müsteşrikler meyânında İslâmiyetçe, Osmanlılıkça menâfi’-i mukaddesemize vasıta-i hizmet olur ümidi idi.” Ancak yine bu mektuptan da anlaşıldığı üzere Sultan Abdülhamid’in bu konularda Ahmet Mithat gibi düşünmemesi yazarın geri adım atmasına, hatta İstanbul’da belli çevrelerde Gülnar Hanıma karşı şüpheci bir tavrın ortaya çıkmasına neden olmuştu.¹⁰¹ Buna rağmen Gülnar Hanım Rus edebiyatından yaptığı çevirilerle, Türkiye’de bu

100 Victorian çağda İngiltere’de Şark’a karşı uyanan entelektüel ilgi yalnızca emperyal siyasetin bir aracı olarak çıkmış değildi. Söz konusu ilginin arkasında romantik bir etkileşimin ve egzotizme dayalı bir merakın izleri hissediliyordu. Lady Hester, Lady Anne Blunt gibi aristokrat ailelerin kız çocuklarının Şark deneyimlerinin arkasında bu güdüler belirleyici olmuştu. Bu konuda bkz. H.V.F. Winstone, *Lady Anne Blunt A Biography*, Barzan Publishing, London 2003, Lisa Lacy, *Lady Anne Blunt in the Middle East: Travel, Politics and the Idea of Empire*, I.B Tauris, London 2018, Lorna Gibb, *Lady Hester Queen of the East*, Faber&Faber, 2005. Ayrıca bu dönemin İngiltere’inde İslam dünyasına dair bakışı işleyen bir çalışma olarak bkz. Shahin Kuli Khan Khattak, *Islam and the Victorians: Nineteenth-Century Perceptions of Muslim Practices and Belief*, Tauris Academic Studies, New York 2008, s. 11-44.

101 Ahmet Mithat Efendi, *Avrupa’da Bir Cevelan* adlı eserinde bir hayli övgüyle söz ettiği Gülnar Hanım’dan sonraki dönemde sitemkâr ifadelerle bahsetmektedir. Bir yerde “pek mükemmel âleme olmadı, pek mükemmel feylezof olmadı gibi siyâsiyât iktidarı hiç de yoktur” derken bir başka yerde ise “zirâ ben onu millet-i İslâmıye lehinde Avrupa için bir vesile-i neşriye itihâz etmek emeliyle yetiştirmek istiyor idim. Bunu uçarak, sevinerek kendisi de kabul etmiş idi, ama sonunu göremedi” şeklinde yorum yapmaktadır. *Age.*, s. 99 ve 157.

dünyanın önemli yazarlarının eserlerinin tanınmasını sağladığı gibi katıldığı Şarkiyatçılar Kongrelerinde sunduğu tebliğlerle de İslam'a ve Müslüman kadın kimliğine dair Batı'daki önyargılı kabulleri sorgulamaya açmaya çalışmıştır.

Sonuç Yerine

Rusya'da şarkiyatçılığın gelişimi Büyük Petro'nun emperyal vizyonuyla gerçekleştirdiği Kafkasya'daki ve Orta Asya içlerindeki girişimleriyle doğrudan ilgiliydi. Rusya'nın doğal yayılma alanını oluşturan halkların dilleri, kültürel kurumlar ve tarihsel geçmişlerine dair bilgi ve veri toplama arayışı entelektüel kaygılarla biçimlenerek modern Şarkiyat araştırmalarının temelinin atılmasını sağladı. XIX. yüzyılda Kazan gibi merkezlerde başlayan Arabiyat ve İranoloji araştırmalarına kısa zaman içinde Osmanlılarla Ruslar arasındaki ilişkilerin de etkisiyle olsa gerek Türkoloji ve Osmanistik sahası da dahil oldu. Petersburg Üniversitesi Şark Dilleri Fakültesi, Rusya İlimler Akademisine seçilen ilk Rus oryantalist olan Velyeminov Zernov ve aslen Alman olan Baron v. Rozen gibi önemli bilginler yetiştirmenin ötesinde bilimsel dergilerdeki yayınlarla Türk tarihi ve Doğulu milletler hakkında geniş bir birikimin ortaya çıkmasına katkı sağladı. Alman W. Radloff, Türk lehçelerini incelemek için Sibir'de ve Kazak-Kırgızlar arasında başlattığı faaliyetleri Yadrintsev gibi Rus bilginlerin Orhon kitabelerini buluşuyla yeni bir aşamaya ulaştı. Nitekim bu sayede Melioranski, Aristov ve Katanov gibi büyük isimlerin çalışmaları orijinal ve katkı sağlayıcı sonuçlar üretebildiler.

Osip Yulian İvanoviç Senkovskiy, Petersburg Üniversitesi'nde Türk dili eğitimin başlamasındaki en önemli adımı atmış ve dil ile kültür arasındaki bağa dikkat çekerek Türk toplumunun kültürünü ve inanç biçimini de algılamının gerekliliğini vurgulamıştı. Özellikle Doğu seyahatinin ardından Doğu'da konuşulan dilleri ve düşünce yapılarını öğrenmeden Doğu'yu anlamanın imkânsız

olduğu inancına sahip olan Senkovskiy'nin, Rusya Şarkiyatçılığına olan katkıları ancak Fransa'nın en ünlü Şarkiyatçısı Silvestre de Sacy'nin hizmetleriyle karşılaştırılabilir. Yetişen uzman isimlerle üniversite kürsülerindeki bilimsel çalışmaların merkezinde yer alan Şarkiyatçılık ve Türkoloji kendisine sosyal bilimler disiplini içinde yer bulurken Rusya hükümetinin pratik amaçları doğrultusunda bir kurumsallaşmaya gidildiği görülür. 1823 yılında bir kurs şeklinde Osmanlıca eğitimi vermeye başlayan St. Petersburg'daki Dışişleri Bakanlığı Asya Dairesi'ne bağlı Doğu Dilleri Eğitimi Bölümü ve Moskova'da 1820'lerde faaliyete başlayan Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü ve Odessa'daki Rişelyevskiy Yüksekokulu'na bağlı Doğu Enstitüsü Çarlık otokrasisinin emperyal politikalarının araçları şeklinde faaliyet gösterirler.

Rus Türkolojisi dil ve gramer çalışmalarının yanı sıra Selçuklu ve Osmanlı tarihçiliği konusunda da uzmanlar yetiştirmiştir. Vasili Dimitriyeviç Smirnov ve Vladimir Aleksandraviç Gordlevskiy'in çalışmaları Selçuklu kültürü ve Osmanlı tarihinin çeşitli noktalarının aydınlatılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Ancak XIX. yüzyılda Çarlık Rusya'sının yetiştirdiği Şarkiyatçılar arasında özellikle Orta Asya üzerine eserleriyle Batı'da da büyük bir otorite olarak tanınan Vasilij Viladimiroviç Barthold'ın ayrıcalıklı bir yeri vardır. Çalışmaları Türkiye'deki Türkoloji çevrelerinde yakından takip edilmiş özellikle Türk milliyetçiliğinin doğuşu evresinde Köprülü gibi tarihçi ve aydınlar üzerinde derin izler bırakmıştır.

Rus Şarkiyatçılığı XIX. yüzyılda Türkoloji'nin farklı dallarıyla birlikte gelişimine hizmet ederken, Rus kültürü içinde bir Türk imgesinin oluşumuna da katkı sağladı. Bu etki Gogol, Puşkin, Tolstoy, gibi edebiyatçılar ve yazarlar üzerinde etkilerini gecikmeden gösterdi. Nitekim yüksek sınıflar arasında Şark'a ve Osmanlı kültürüne yönelik ilgi ve merak Madam Olga Lebedeva örneğinde olduğu gibi bu konularda kalem oynatan ve çalışmaları Türk basın ve edebiyat çevrelerinde takdir toplayan amatör isimlerin yetişmesine de olanak sağlamıştır. Rusya'daki Türkoloji'nin Avrupa'daki

çalışmaların ötesinde anlamlar içerdiği söylenebilir. Her şeyden önce coğrafi konumu ve politik idealleri, Türk tarihinin eski kaynaklarına ulaşmadaki teknik imkanlar geniş bir malzeme yığınına uzmanların hizmetine sunmuştur. Birçok Rus uzman Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde Şarkiyatçılığın ulaştığı seviyeyi yakından görüp, tetkik etme şansına sahip olmuş buradaki edinimlerini kendi araştırma alanlarında kullanabilmişlerdir. Ulaştıkları orijinal sonuçlar Avrupa Şarkiyatçılığına da yepyeni bakış ve kaynaklar kazandırmıştır. Emperyal beklentiler ya da entelektüel kaygılar, hangisi ağır basarsa basın Rusya'daki Türkoloji araştırmaları eski Türkler, Selçuklu ve Osmanlı tarihinin karanlıkta kalan noktalarının aydınlatılmasında başarılı sonuçlar elde etmiş, yeni boyutlar açmıştır. Böylelikle kaynak tenkidi, metin neşri, lingüistik çalışmalar, tarihi ve biyografik monografilerle Türk tarihçiliği için yeni metotlar ve kaynaklar üretebilmiştir.

Kaynakça

Ahmet Midhat Efendi, *Fazıl ve Feylezof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar*, Haz. F. Samime İncoğlu-Zeynep Süslü Berktaş, Klasik Yayınları, İstanbul 2011.

Ahmet Rasim, *Muharir, Şair, Edip*, Haz. Kazım Yetiş, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

Akpınar, Turgut; "Vladimir Aleksandraviç Gordlevskiy", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, c. 14, s. 114-115.

Akün, Ömer Faruk; "Gülzar Hanım", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, c. 14, s. 243-249.

Angold, Michael; *Kostantiniyye 1453: Fetih/Düşüş*, çev. Zeynep Rona,

Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

Artemyevič Levaşov; Pavel; *Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul, Pavel Artemyevič Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, çev. İlyas Kemalolu/ Eduard Khusainov, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, 3. Baskı.

Arunova, M. R./Oreškova, F. S.; Önsözü (Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu), s. VIII-X.

Aykut, Altan; "Türkiye'de Rus Dili ve Edebiyatı Çalışmaları: Rus Edebiyatından Çeviriler (1884-1940) ve Rusça Öğrenimi (1883-2006)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 2 (2006), s. 1-27.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç; *Asya'nın Keşfi: Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. Kaya Bayraktar/Ayşe Meral, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2000.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç; *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Mehmed Fuad Köprülü, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1940.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç; *İslam'ın İktidar Serüveni Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1912.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç; *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç; *Müslüman Kültürü*, çev. M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç; *Orta Asya Türk Tarihi*, Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1927.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç; *Turkestan: Down to the Mongol Invasion*, Oxford University Press, 1928.

Bertels, Y.E.; "Vladimir Aleksandroviç Gordlevkiy", *Akademiku V. A. Gordlevskomu k yivo 75 letiyu*, Moskova, 1953, s. 5-9.

Bilgegil, M. Kaya; *Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkarlığı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1973.

Birsan, Cristina; *Dimitrie Cantemir and the Islamic World*, ISIS Press, İstanbul 2004.

Bregel, Yuri; "Barthold and Modern Oriental Studies", *IJMES*, XII / 4 (1980), s. 385-403.

Bulut, Yücel; *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayıncılık, İstanbul 2014.

Caferov, Telman; *XV-XVII. Yüzyıllar Rus Edebiyatında Türkler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

Çiftçi, Selahattin; “Dostoyevski’nin Eserlerinde Türklerle ve İslam’a Bakışı”, *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Spring 2010, c. 3, sayı 11, s. 213-222.

Çomak, İhsan; “Vasili Dimitriyeviç Smirnov”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 5, sayı 21, Bahar 2012, s. 278-284.

Dilbayev, Alau A; “Rus Oryantalizminin Oluşumunda Kazan Ekolü’nün Rolü”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2002, c. 4, sayı 12, s. 109-123.

Dostoyevskij, Milius; “W. Barthold”, *World Islam*, XII / 3 (1930-31), s. 89-135.

Dostoyevsky, Fyodor Mihayloviç; *Bir Yazarın Günlüğü*, çev. Kayhan Yükseler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, 1. Baskı, C. I-II.

Duranlı, Muvaffak; “Osip Senkovskiy’in Rus Türkoloji’sinin Gelişimine Katkısı”, *Türk Dünyası*, Ankara, Bahar 2018, sayı 45, s. 77-91.

Engels, F.; “Tureçkiy Vopros”, *Soçineniya*, II, Haz. K. Marks- F. Engels, s. 20-21.

Eren, Hasan; *Türklük Bilimi Sözlüğü 1, Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Eren, Hasan; *Türklük Bilimi Sözlüğü: Yabancı Türkologlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Erim, Nihat; *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

Eyice, Semavi; “Vasilij Viladimiroviç Barthold”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, c. 5, s. 85-87.

Findley, Carter V.; *Ahmet Midhat Efendi Avrupa’da*, çev. Ayşen Anadol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Frye, Richard N.; “Oriental Studies in Russia”, *Russia and Asia: Essays on the Influence of Russia on the Asian Peoples*, Ed. Wayne S. Vucinich, Hoover Institution Press, Stanford 1972, s. 31.

Gogol, Nikolay; *Taras Bulba*, çev. Belkıs Korkmaz, Can Yayınları, İstanbul 2013.

Gordlevskiy, Vladimir Aleksandraviç; *Küçük Asya’da Selçuklular*, çev. Timurlan Omorov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Grønbech, K.; *Codex Cumanicus in Faksimile*, Monumenta Linguarum Asiæ Maioris 1, Copenhagen, 1936.

Gülner de Lebedeva, *Rus Edebiyatı*, Asadorian Matbaası, İstanbul 1311 [1895].

Irwin, Robert; *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

İnanır, Emine; “Büyük Rus Şairi A. S. Puşkin’in Eserlerinde Türkiye ve İstanbul Teması”, *Rusların Gözüyle İstanbul*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 127-129.

İnanır, Emine; “XIII.-XVIII. Yüzyıl Rus Seyyahlarının Hatıralarında Doğu’ya ve Osmanlı’ya Dair İzlenimler”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ocak 2008, sayı 13, s. 1-12.

İnanır, Emine; *Rusların Gözüyle İstanbul*, Kitabevi, İstanbul 2013.

İrtem, Süleyman Kani; “Derviş Mehmed Efendi Petersburg’da”, *Akşam*, 15 Haziran 1942.

İsmayılov, Meşdi; “Rus Entelijansiyasının Doğu Algısı: Başlangıcından Avrasyacılığa Kadar”, *Doğu Batı*, Nisan 2012, sayı 60, s. 237-352.

Kandemir, Hüseyin; *Rus Edebiyatında İstanbul*, Çizgi Yayınları, Konya 2009.

Kanlıdere, Ahmet; “Mirza Kâzım Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, c. 30, s. 162-164.

Kapıcı, Özhan; “Çarlık Otokrasisinin Hizmetinde Bir Şarkiyat ve Türkoloji Mektebi: XIX. Yüzyılda Ermeni Lazarev Şark Dilleri Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, *Türkbilgi*, 2016/31, s. 1-32.

Karaca, İsmail; “Ahmet Midhat Efendi ve Madam Gülner”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2012, c. 46, sayı 46, s. 56-72.

Katanov, N. F.; *Türk Kabileleri Arasında*, çev. Attila Bağcı, Kömen Yayınları, Konya 2004.

Katanov, N. F.; *Sibiry ve Doğu Türkistan’dan Mektuplar*, çev. Burçak Okkalı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Khattak, Shahin Kuli Khan; *Islam and the Victorians: Nineteenth-Century Perceptions of Muslim Practices and Belief*, Tauris Academic Studies, New York 2008.

Kokova, İrina; *Katanov Nikolay Federoviç*, çev. Muvaffak Duranlı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Konak, İsmet; “Diplomat P. A. Tolstoy’un Elçiliği Ve Osmanlı’ya Dair İzlenimleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX / 2, 2015, 507-524.

Kurat, Akdes Nimet; “Dostoyevski ve Şark Meselesi”, *Makaleler*, Haz. Nihat Yazılıtaş/Ahmet Vurgun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, c. I, s. 79-80

Kurat, Akdes Nimet; *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1948.

Kutalmış, Mehmet; “İlk Dönem (1700-1917) Rus Türkoloji’sinin Temel Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 7, sayı 31, s. 193-198.

Kütükçü, Mustafa; *Rusya’da İslam*, Araştırma Yayınları, Ankara 2015.

Lnayatullah; “V. V. Barthold, His Life and Works (1869-1930)”, *JPHS*, IX/ 2 (1961), s. 81-86.

İnalcık, Halil; “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 25-27.

İnalcık, Halil; “Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji”, *Doğu Batı, Makaleler I*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006, s. 37-67.

Lacy, Lisa; *Lady Anne Blunt in the Middle East: Travel, Politics and the Idea of Empire*, I. B Tauris, London 2018.

Lunin, B. V.; *V. V. Barthold ve Rus Oryantalizminde Orta Asya*, çev. Cengiz Buyar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Majeska, George P.; *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, (Dumbarton Oaks Studies) (v. 19), 1984.

Mehmed Ârif Bey, *Başımıza Gelenler: 93 Harbinde Anadolu Cephesi-Ruslarla Savaş*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, 3. Baskı.

Mehmed Emin Nahiff; *Sefaretnâme-i Abdülkerim Paşa 1188 Senesinde Rusya’ya İzam Buyurulmuş Olan Heyet-i Sefaretin Müşahedâtına Dairdir*: İstanbul 1899, İkdâm Matbaası, Ahmet Cevad.

Melikoff-Sayar, Irene; “Gordlevski’s The Empire of the Selcuqids of Asia Minor”, *JNES*, sayı 10 (1951), s. 268-280.

Mert, Muhit; “Rusya’da Şarkiyat Çalışmalarının Öncüsü, Ünlü Türk Alimi: Mirza Kâzım-Bey”, *TY*, XIX/145 (1999), s. 26-34.

Mertayak, Aydın; *Nişli Mehmed Ağa’nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi (1722-1723)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2005.

Mihajlovich, Rogozhin Nikolaj; “Rus Diplomatların Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX. Yüzyıllar)”, *Osmanlı*, Ed. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c. I, s. 527-535.

Musbah Haidar, *Arabesque*, Hutchinson (1944).

Nestor İskender; *İstanbul: Çar Şehrinin Hikâyesi*, çev. Gamze Öksüz/ Fatih Yapıcı, Heyemola Yayınları, İstanbul 2014.

Ortaylı, İlber; “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Turhan Yayınları, Ankara 2004, s. 377-387.

Ortaylı, İlber; “İstanbul’un Fethi ve Üçüncü Roma Nazariyesi”. *I. Uluslararası İstanbul’un Fethi Sempozyumu*, 24-25 Mayıs 1996. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 190.

Oye, David Schimmelpennick van der; *Russian Orientalism: Asia in the Russian Mind from Peter the Great to the Emigration*, Yale University Press, 2010.

Öksüz, Gamze/Yapıcı, Fatih; “Nestor İskender ve İstanbul’un Türkler Tarafından Alınış Hikâyesi”, *Bilig*, Kış 2016, sayı 76, s. 33-57.

Öksüz, Gamze; “XVI. Yüzyıl Rus Edebiyatında Fatih Sultan Mehmed Menkıbesi”, *Akademik Bakış*, Yaz 2013, c. 6, sayı 12, s. 333-346.

Özdağ, Mustafa; “Rus Şarkiyat Çalışmalarının Temelleri Rus Tarihinin Başlangıcından 15. Yüzyıla”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2009, s. 147-153.

Puşkin, Aleksandr; *Pugaçev İsyanının Tarihi*, çev. Rana Çakırgöz, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1949.

Puşkin, Aleksandr; *Erzurum Yolculuğu*, çev. Ataol Behramoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

Rami, İlsever; *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türk İmgesi*, Çeviri Bilim Yayınları, İstanbul 2016.

Said, Edward W.; *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul 2016.

Salemann, C.; “Zur Kritik des Codex Cumanicus,” *Bulletin de l'Académie Imperiale des Sciences de St. Petersbourg*, 6th ser., 4, 1910, s. 943-47.

Shchapow, Yaroslav; “The Assimilation by Kievan Rus” of the Classical Heritage: the Role of Christianization”, *The Christianization of Ancient Russia*, Ed. Yves Hamant, Unesco, Paris 1992, s. 55-63.

Smirnov, N. A.; *Sovyet Rusya’da İslam Tarihi İncelemeleri*, çev. Arif Berberoğlu, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013

Sultanova, Aynur; “Rus Beşlerinin Eserlerinde Oryantalizm Akımı”, *İDİL*, 2012, c. 1, sayı 5, s. 189-197.

Süleyman Nazif, ‘Rus Kimdir, Moskof Nedir?’, *Batarya ile Ateş*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1919.

Şahin, Liaisan; “Geçmişten Bugüne Rusya’da Türkiye Araştırmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, çev. Emre Erşen, İstanbul 2010, c. 8, sayı 15, s. 645-696.

Temir, Ahmet; “Türk (Hakas) Asıllı Rus Türkologu N. F. Katanov (1862-1922)”, *TDI*, LIV/429 (1987). s. 148-153.

Temir, Ahmet; *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Tolstoy, Pyotr Andreyevich; *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul 2009.

Turan, Namık Sinan; “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Elçilerinin Rusya Sefaretnameleri ve Rusya’nın Tasviri”, *Türk-Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*, Ed. Yeliz Okay, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 23-49.

Turan, Namık Sinan; “II. Abdülhamid Döneminde Diplomaside Sembolik Dil İnşasında Nişanın Yeri: Toplumsal Anlamda Ötekini Taltif Etmek: Şefkat Nişanı”, Halil İnalçık Armağanı, Doğu Batı Yayınları, c. 3, Ankara 2017, s. 216-245.

Turan, Namık Sinan; *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

Usmanov, Mirkasım; *Kazan Şarkiyatçılığı’nın Kaderi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

Ünal, Fatih; *Ruslar Bizans’ın Peşinde: İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü (1894-1914)*, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Üre, Pınar; *Byzantine Heritage, Archaeology, and Politics Between Russia and the Ottoman Empire: Russian Archaeological Institute in Constantinople (1894-1914)*, London School of Economics and Political Science for the degree of Doctor of Philosophy, London, September 2014.

Üre, Pınar; *Konstantin Nikolayevich Leontyev (1831-1891) – Bizansçılık ve Şark Meselesi*, Libra Yayınları, İstanbul 2015.

Voltaire; *Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler*, Haz. Osman Yenseni, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1969.

Winstone, H.V.F.; *Lady Anne Blunt A Biography*, Barzan Publishing, London 2003.

Wokoech, Ursula; *German Orientalism: The Study of Middle East and Islam from 1800 to 1945*, Routledge, New York 2009.

Yoloğlu, Güllü; “Ömrü Tarihe Dönmüş Bir Bilim Adamı: N. F. Katanov”, çev. Aijira Topalova, *Bilge*, sayı. 15, Ankara 1988, s. 29-32.

Yücel, Mualla Uydu; *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

THE STATEMENTS OF THE WHITE ARMY OFFICERS: TURKEY ON THE ARCHIVE OF FEDERAL SECURITY SERVICE OF THE RUSSIAN FEDERATION

Dr. Mehmet Perinçek

Many White Army officers and many civilians fled to Turkey at the end of 1920 after losing the civil war in Russia. This Russian population of 150-200 thousand people mostly settled around Istanbul and Çanakkale and dispersed to other places all around the world after the Turkish War for Independence ended.

However, many White Army officers returned back to their country when amnesty was granted. These persons had been questioned by Cheka, Soviet Secret Service (prior to KGB). The statements of the officers are kept in the archive of the Russian FSB (Federal Security Service, former KGB): Central Security Service Archive of Russian Federation (TsA FSB RF).

Apart from personal questions, the officers were questioned about the condition of the White Armies, their relations with the Allies and the plans of the White Armies and the Allies. One of the questions was “the situation and power of the Allies in Istanbul and their attitude towards Kemal Pasha.”

“The Turks have hostile feelings for Britain and France”

Lt. General Y.A. Slashov, one of the highest ranked White Army commanders who returned to Russia after the amnesty made the following statements in Moscow on November 10, 1921:

“The Turkish people have hostile feelings for Britain and France, while the Greeks feel sympathy towards them. Italy and the US are acting as mediators. It is difficult to assess the forces; I would say 7 thousand plus the navy personnel on the ships. It could be a total of 20 thousand. The number of tanks and military vehicles are 80. They have 8 machine guns per squad and 16 per battalion. These numbers could change. Each squad has 120 troops. There

are 10 artillery guns for every 1000 troops. They mainly rely on the cannons on the ships and the tanks. It is possible to wipe out the total Allied army from the Asian side by obuses and howitzers.”¹

“They are inciting national slaughter”

General Alexandr Milkovsky answered the questions of Cheka the same day in Moscow. He said the following about the Anatolian Movement:

“I believe that the Allies have the same attitude towards Kemal Pasha all around. Whether intentionally or unintentionally they are switching sides between the Turks and the Greeks and inciting slaughter. Furthermore they are persistently strengthening their effects. There is also a competition and reciprocal distrust between Britain and France. Although it is not very apparent, they usually act opposite one another.”²

Bad treatment from the British police

Col. Mstislav V. Mezernitsky gave his statement on November 10-12, 1921 and stated that the number of Allied troops in Istanbul was 5 thousand. He continued to say:

“The Turkish people feel hatred for the Allies in general. The official attitude of the British and the French towards Mustafa Kemal Pasha is hostile. They do not refrain from selling anything for a good price. The Italian attitude is positive.”

Col. Mezernitsky stated that the White Army officers worked for the counter-intelligence services of the Allies to trail the Russians

1 Slashov’s approved statement is regeistered in the archive (TsA FSB RF) in f. 1, op. 5, d. 144, l. 95-98. Furthermore pls see *Russkaya Voyennaya Emigratsiya 20-kh-40-kh Godov. Dokumenty i Materialy: Tak Nachinalos Izgnanye (1920-1922 gg): Na Chuzjbine*, v. 1, book 2, Izdatelstvo “Geya”, Moscow, 1998, p. 90-94.

2 The approved copy of the statement is registered in the archives TsA FSB RF in f. 1, op. 5 d. 144, l. 100-104. Pls see *Russkaya Voyennaya Emigratsiya 20-kh-40-kh Godov. Dokumenty i Materialy: Tak Nachinalos Izgnanye (1920-1922 gg): Na Chuzjbine*, p. 95-100.

who were sympathizers of the Kemalist regime and the Soviet Russia. For instance former Russian Cavalry officer Lerhe was working for the British police and was running a brothel for them. He also said that the British treated the people they arrested very badly. For instance they had the prisoners up at 6 o'clock every morning in their underwear for sports and forced them to run. Those who ran slowly were whipped. At the end of the sports program they were ordered to run their wards. A British officer stood at the foot of each staircase to whip the passersby.

An incident that involved the White Army officers was that they were instructed to dig up holes in the ground, carry the earth they dug up from one hole to the other and cover the holes.³

“Russians, Germans and Kemal are brothers”

Col. E.P. Gilbiih, former garrison commander of Simferopol, gave his statement on November 12, 1921 after returning to Moscow from Istanbul. He provided information on the British, Italian, French, Greek and US forces in Istanbul. The Russian colonel explained that the attitude towards Kemal Pasha as follows:

“The British have been on the Greek side as they were attaining great financial gain. The French are mostly on Kemal’s side as they want to play a great role in Turkey. There are some rumors that they even have supported Kemal with guns. The Italians have sympathy for Kemal as they do not want Greece to get stronger. Reciprocal relations are full of distrust and are even hostile, especially between the British and the French. They are constantly watching what the other one is doing.

The attitude of the locals toward the Allied powers: There are three tendencies: British, French and German. Even though the Russian influence is rapidly rising, the most popular tendency is

3 For the whole statement pls see TsA FSB RF f. 1, op. 5, d. 144, l. 120-124: *Russkaya Voyennaya Emigratsiya 20-kh-40-kh Godov. Dokumenty i Materialy: Tak Nachinalos Izgnanye (1920-1922 gg): Na Chuzjbine*, p. 101-106.

towards the Germans. One thing one hears often is ‘Russian, German and Kemal are brothers’.⁴

The Greeks/Turkish minority Greeks are on the side of whoever is helping them the most. Now they are on the side of the British. Their final judgment is not much: First they shouted ‘Long Live Venizelos, death to Constantine’ and then they shouted ‘Long Live Constantine’. Last year, when they were more successful, they were getting ready to kick everyone out of Istanbul and erect a cross in St. Sophia and they regarded the Allied powers with hatred.”

Col. Gilbih emphasized that only the Turks treated the Russians very well.⁵

“They are afraid that Kemal will come to Istanbul”

Another White Army officer Boris Nikolayevich Voynahovsky gave his statement on November 13, 1921. He stated while answering a question about the Allies attitude to the White Army, that they feared the Russian sympathy for the Turks and did not want the White Army in Gallipoli to come to Istanbul. They have also forbidden all communication between Gallipoli and Istanbul.

He answered a question about “the situation of the Allies in Istanbul and their attitude towards Kemal Pasha” as follows:

“The Turks and the Russians hate the British and the French. The Greeks and Turkish minority Greeks are supported by them and are acting as if they like them. The Italians and the Americans treat them well but do not get mixed up in anything. The British are in charge. They have perfectly working intelligence and counter intelligence systems, many police and gendarmerie. There are also many Turkish Greek, Turkish and Russian secret agents as well as intelligence agents, some of them women. A lot of money is being

4 The last sentence was written in the Kiril alphabet in Turkish.

5 For the whole statement pls see TsA FSB RF f. 1, op. 5, d. 144, l. 133-138: *Russkaya Voyennaya Emigratsiya 20-kh-40-kh Godov. Dokumenty i Materialy: Tak Nachinalos Izgnanye (1920-1922 gg): Na Chuzjbine*, p. 107-114.

spent for spying. The subjects to be followed: Kemalist Movement, Bolshevism, Russian immigrants and communication with Russia.

The French have their private police. They deem each other dangerous and are following each other. They are also following important persons. Their attitude to Mustafa Kemal Pasha is not understandable. At times they support Greece (organize military ceremonies in Istanbul), and sometimes have meetings with Kemal. They are afraid that he will come to Istanbul and are trying to hinder it. They are also arresting Turks who have sympathy for the Ankara government. It is forbidden to have contact with Ankara and is being watched.”

He said that being arrested by the British meant to be beaten until half dead. He also pointed out to the excessive exploitation of the Greeks in business matters.⁶

Kroecker and Section

One of the White Russians who was a witness to the terror created by the Allies’ police force during the occupation years in Istanbul was A. Slobodskoy. Slobodskoy came to Istanbul from Yalta in February 1920 and returned to Ukraine two years later. His Istanbul memoirs was published in 1925 in Kharkov.⁷ Slobodskoy wrote that the Istanbul was divided into “zones of influence” by the Allies. Istanbul belonged to the French, Pera (Beyoğlu) to the Italians and the British, Heybeliada to the French, Büyükkada to the British, Kınalı and Burgaz to the Italians and the Americans.

The occupation forces had their own police force in each of these regions. The British police was called “Kroecker”⁸ and the French

6 Pls see TsA FSB RF f. 1, op. 5, d. 144, l. 105-119: *Russkaya Voennoye Emigratsiya 20-kh-40-kh Godov. Dokumenty i Materialy: Tak Nachinalos Izgnanye (1920-1922 gg): Na Chuzjbine*, p. 114-131.

7 Pls see A. Slobodskoy, *Sredi Emigratsii. Kiev-Konstantinopol. 1918-1920*, Izdatelstvo “Proletariy”, Kharkov, 1925.

8 Kroecker Hotel in Beyoğlu was used by the British as a court and a prison. Other buildings used by the British for the same aim were Galata Tower, Arapyan

and Italian police “Section”. Slobodskoy wrote that the British police and the French gendarmerie were a menace not only to the Turks but to the Russian immigrants as well. The British and the French excelled in their extreme cruelty and powerful intelligence services. They also had agents of the local people, especially from the Greek minority.⁹ Furthermore, the White Russian counter-intelligence team that arrived from Novorossiysk with their equipment and documents were also working for them.

Medieval Torture

Slobodskoy wrote about the police forces of the occupation powers as follows:

“To be placed in Kroecker or Section was the same as being tortured in a medieval cell. If this had not been repeated by many, many persons, it would have been hard to believe. Kroecker was a building near the American Embassy at Petit Champ Street. It was a dark four storied place. The cells of the prisoners were below the street level, overlooking the inner courtyard. The political prisoners were placed in cells without windows. There was a fat British warden. The city police was attached to him. There were also British prison guards and former Russian officers who spoke perfect English and French.

Screams for help

The French gendarmerie was also working for the Italians. They had a typical small Turkish house with three stories. But their activities were quickly observed through the screams that came from the house. There were other houses near ‘Section’. Their inhabitants were always waking up with screams that were followed by moans.”

Han, Sansaryan Han and Şahin Pasha Hotel. Pls see Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul (1918-1923)*, 8th ed., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, p. 104.

9 This information was given by many sources during the same period. “İstanbul streets were full of Greeks and Armenians in British uniforms. They worked as police for the British to insure public safety and intelligence services” Pls see Bilge Criss, *ibid*, p. 95.

Slobodskoy wrote that the French and the Italian “Sections” were located opposite each other on Margarit Street. The Russians claimed that the Italians were the “best”. They did not meddle in things and walked away if possible. If they caught somebody which was very seldom, they turned them over to the British or the French.

Slobodskoy narrated some of the incidents he had witnessed. The Russian immigrants and the Turks hated the British police deeply. The hatred had grown after meeting them face to face. These encounters were quite frequent as the scope of the foreign police was very wide.

Without discrimination of sex

The health authority in the city was under the command of the British. Every new arrival in the city had to register there and get his passport back from the doctor two weeks later. All documents for arriving and departing were handled here. Consequently, there were many people, Russians, Turks, Greeks, Armenians, etc. waiting in front of the building each day. Whenever the crowd started to murmur, 4-5 well-built British police exited the building and hit everyone on the head with batons without any discrimination of sex.

Those who managed to go in and get a visa were confronted on the way out by 10-12 British police who manhandled the person roughly before kicking him down the stairs. One White Russian officer who encountered this treatment turned back to object and was hit on the head with the hilt of a gun. He was pulled away by a Turk who told him in French that if he did not walk away, he would be beaten and then imprisoned. The officer started crying after walking away and then said:

“I was at the German front for three years. I was awarded a medal. I was a prisoner of war in the hands of the Germans but no one ever treated me like these villains.”

Russians in the police force

Slobodskoy also wrote that Russian aristocrats who came to Istanbul from Russia and who spoke excellent French and English worked for the police of the occupation forces. Among these were princesses and baronets etc. It was not rare that a Russian asking a question the French police was answered in Russian. The Russian immigrants hated the Russians working for the police as much as they hated the normal police of the occupation forces.

Once at Galata Bankalar Street, two Greeks were engaged in a fight and were surrounded by the people on the street. Some passing British patrolmen started hitting the watchers to disperse them and a Russian who was in the crowd hit him back.

The police caught the Russian and beat him up terribly in Slobodskoy's narrative. Then they took his unconscious body to Kroecker. Afterwards the Russian was sent to Crimea. It was later learned that one of the patrolmen was a friend of the Russian from the same unit from back home.

Raid for Das Kapital

Slobodskoy wrote in his book that the British police was keeping a close tab on the White Russians in Istanbul and was run using counter-intelligence to prevent the Bolsheviks from any activities.

One of the Russian officers living in the Prince Islands had told during a conversation that a friend of his possessed Karl Marx' book Das Kapital. The British police arrested him immediately after getting this information and tortured him to get his friend's name. The officer did not give the name of his friend. However the book was found along with a brochure on other works. The owner of the book was a Russian officer who had fought against the Red Army and had been awarded after the war. He explained that he was keeping the book and the brochure as souvenirs but nevertheless was sent to Crimea for being a Bolshevik. Slobodskoy wrote that

many Russians destroyed many valuable historical materials that could pose a threat.

Conclusion

The White Army officers' statements show confrontation after the WW1. There were Allies competing with one another ,on one side, and Turkey with Soviet Russia on the other. Even tough the White Russians were collaborating with Allies power, they were still not acceptable for them. These documents also exposes the inhuman practice of the West occupation forces.

RUSSIAN-TURKISH DIALOGUE FOR THE REGIONAL SECURITY

Alexander Konkov*

Russia and Turkey has a long, complex and intense history of mutual relations, but of no doubt such a background presupposes experienced capabilities for effective negotiating and enduring searching for solving any problems.

The challenges most nations face in the modern world are likely to be of global nature, and solutions for those are usually a subject of international dialogue. At the same time, the role of regional cooperation gets more important due to the character of consequences different global challenges might result in some specific regions and effectiveness of decision making between smaller number of negotiating counterparts.

For these years Russian Federation and Turkish Republic have been demonstrating positive dynamics of both in bilateral relations and in regional and global cooperation. While Middle East is a traditional riddle for the global agenda, where interests of many actors have been overlapping for ages, Russia and Turkey could find out how to build on their policies based on respect to the partner's national interests. That is not an easy way, which used to be dramatic and even tragic, but the state of mutual understanding is an influencing resource by now to be highly appreciated and possibly scaled.

People say that conflicts are not only something negative, but also natural phenomenon of social relations, an opportunity for moving forward. So, conflictability within the history of Russian-Turkish relations has also some inputs for the present day and, more important, for the future. The most relevant, to my mind, is that it is diverse common experience which makes it less likely to base upon

* Moscow State Lomonosov University, School of Public Administration.
E-mail: KonkovAE@spa.msu.ru

aspirations and emotions, which are not always effective in foreign policy, and more likely on rationalism and pragmatic interests. So, what I am going to talk about is also about pragmatism and what options it opens for our countries in this worrisome age.

Pragmatism and clear thinking are of great importance when we deal with issues of security, which are more tangible, if I may say, for Russia and Turkey rather than for their ambitious partners in this sphere. For our people such severe challenges like terrorism and extremism are not something abstract as far as both societies unfortunately know how those look like.

Moreover, most traditional global security challenges for Russia and Turkey are not global in this holistic sense as far as they happen very close to us, in the same region where both countries exist. We are neighbors, and we are neighboring not only each other, but also sensitive geographical zones where interests of many external actors overlap, and most those actors are quite far away from us and from our region. That is very important to my mind and this makes us closer to each other in the actual global reality – that Russia and Turkey both border quite unstable and sometimes even threatening regions while all other key actors are likely to enjoy extraregional involvement, being far away from real events, risks and their consequences.

We could identify some regions of instability to watch:

1. South Caucasus, which has always been quite cross-interested, where many actors are still likely to have some influence.
2. Black Sea area in general, which continues to attract extraregional players and where key routes between West and East are driven.
3. Balkans, where tensions still continue to stay and even new ones appear.
4. Central Asia, which is a region touched by a number of

important challenges – that is crossroads between Europe, China, India, Afghanistan, Iran, Caspian Sea.

5. Middle East – of course, the crossroads of interests from different parts of the world and so close to Turkey, of course.

Even though Russia is not an immediate neighbor of Syria, we all know how many extremists there have Russian origin – either Russian citizenship or citizenship of post-Soviet countries, which mostly have visa-free regime with the Russian Federation. The worst situation could be, if after the defeat of IS and other terrorist groups those would come back to Russia (or infiltrate) and continue their crimes.

Apart identified regions, where Russia and Turkey are interested in better security, I think I should mention Ukraine as well, even though not sure about real perspectives for cooperation between both states here.

These months we can witness a big discussion on religious relations within Ukraine. Even though this issue has roots both in Russia and Turkey, that is not a classic challenge for security and relations between our states, but it might influence their future indeed. There are two factors here which seem to me of importance:

First. Russia as Turkey is of course a secular state. At the same time it is mostly built on Orthodox heritage and values, and most faithful followers are of the Russian Orthodox Church. At the same time there are many Muslims here, in this country, millions of Russian Muslims who have always been living here, and due to them – through Muslim regions of the country, Muslim politicians Russia is getting to play some role, its own role in global Islam world.

Turkish Republic being also a secular state is, on the contrary, mostly a Muslim country in terms of its faithful followers, but also plays its own role in global Orthodoxy as far as Istanbul is

residence of Constantinople patriarch. So, we see: Orthodox Russia is involved into Muslim relations, and Muslim Turkey is involved in Orthodox relations. Seems to me, that is an interesting factor for bilateral relations of the countries. It looks like a mirror where both countries involved into a bit external for both religious traditions.

Second. Although all traditional religions are aimed at humanism and peace, we all know how tragic consequences, which may result misinterpretation in, might be. We saw it in case of Islam, when lots of people were manipulated with false Islamist rhetoric and involved into international terrorism. That is also a lesson to be learnt by other religions as well. Of course, that is not what states should interfere in, but that is what states should care about. And I do believe that responsible states need to support religious peace, stability and continuity.

There are three general types of cooperation our countries develop: bilateral, regional and global.

The global level is formed by the UN and some other new additional institutions. Russia and Turkey are both active in G20, for example, which is one of the most efficient frameworks of the emerging global governance in the economic sphere. The active dialogue on strategic vision of regional security might increase the mutual effects in different global efforts for both countries.

As for bilateral relations, for the latest years Russian Federation and Turkish Republic have been demonstrating positive dynamics of cooperation, which contributes to better coping with security risks in the Middle East, Caucasus, Black Sea area, Eurasia in general.

Since 2010 between Russian Federation and Turkish Republic there is a High-Level Russian-Turkish Cooperation Council which is a special framework which coordinates common projects and initiatives to promote better relations. In charge of the Council are leaders of both countries, and the latest meeting has occurred in

April 2018 in Ankara during Vladimir Putin's visit to the Turkish Republic.

Within the High-Level Cooperation Council some other frameworks promote bilateral relations. It is the joint strategic planning group led by foreign ministers of both countries, which deals among others with security issues. And also the Council includes intergovernmental commission on trade and economic cooperation, consisted of a number of working groups on different branches of economy, and civil society forum, which promotes social, educational and cultural dialogue.

Regional cooperation between both countries includes a few frameworks where Russia and Turkey works together for better security in regions of their mutual interests. There should be mentioned Black Sea Economic Cooperation Organization, Shanghai Security Organization where Turkey has a status of a dialogue partner. But I would specifically stress upon the format which is officially called "guarantors of the Astana process for facilitating the Syrian peace settlement", meaning the dialogue between Turkey, Russia and Iran that has been emerging for the last year.

As far as we know, such a format was initiated to support the reconciliation process in Syria a year ago. There have already been three meetings of leaders of all three countries (22 November 2017 in Sochi, 4 April 2018 in Ankara and 7 September 2018 in Tehran). It is not so simple to promote such a negotiating format and to achieve agreements, but with no regard to expected troubles, we see that such a framework does work and is possible to provide with relevant and positive results.

Although there is still much to be done ahead, we see that there are severe bases to hope that finally peace in Syria could be achieved. And nowadays it is of high importance to think what would be next with the Turkish-Russian-Iranian Dialogue. I do

believe, if it continues to act further after the reconciliation in Syria process, it might bring more benefits both for all three countries and for other regional and not only regional players. This triangle might have historical implication, and the Syrian conflict resolution is not the only subject where their effective dialogue is capable to matter. And one of the prominent topics here might be some of the regions I have already mentioned above, for example South Caucasus or others.

Russian-Iranian background and present-day relations are also a good example of incremental contribution to better regional security. Bilateral relations and dialogue of two countries within regional frameworks could be highlighted as well. Russia and Iran together with other Caspian countries are involved into complex talks on future of the Caspian Sea (the fundamental agreement on Caspian Sea cooperation was signed just mid-August 2018), and this example is worth observing due to the common vision of all parties to deal with issues without involving any external actors.

Such an approach might be taken into account in other areas, like South Caucasus, for example, where internal triangle of Armenia, Azerbaijan and Georgia is logically fits into the external one of Iran, Russia and Turkey. This is just one example, but in general seems to me this triangle of guarantors for facilitating the Syrian peace settlement might clearly contribute to the emerging one day new world order.

What could be said today with some sense of certainty is that such a world order would not be only West-driven like previously, and Russia and Turkey as countries situated both in Europe and Asia, could influentially cooperate for that.

And the last, but not the least. Talking about security, I never mentioned NATO today. On the one hand, Turkey is a member of NATO, and in Russia this organization is widely considered as a threat due to its military infrastructure in immediate proximity to

Russian border. At the same time, we see that the Russian Federation and the Turkish Republic have many common challenges in terms of approaches to their security, and as we have just found they are able to move forward to cope with those together.

BIBLIOGRAPHY

Vladimir Avatkov, *How Russia views Turkey's role in Syria*, Al-Monitor, November 18, 2016. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/11/russia-view-turkey-role-syria.html>

George Friedman, *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century*, NY: Doubleday 2009.

Alexander Konkov, Hovhannes Nikoghosyan, *Global Problems for Global Governance*. Moscow: Valdai Discussion Club 2014. http://valdaiclub.com/a/reports/global_problems_for_global_governance/?sphrase_id=500782

Sergey Markedonov, *Russia-Turkey Relations and Security Issues in the Caucasus*, Moscow: Valdai Discussion Club 2016. http://valdaiclub.com/a/valdai-papers/russia-turkey-relations-and-security-issues-in-the-caucasus/?sphrase_id=500769

Remi Piet, Licia Simao, *Security in Shared Neighbourhoods: Foreign Policy of Russia, Turkey and the EU*, London: Palgrave Macmillan 2016.

The Turkey, Russia, Iran Nexus. Evolving Power Dynamics in the Middle East, the Caucasus, and Central Asia. Ed. by Samuel Brannen. Washington DC: Rowman & Littlefield / CSIS 2013.

19. YÜZYIL SONLARINDA TÜRK TOPRAKLARI ÜZERİNDE RUS KÜLTÜREL FAALİYETLERİ VE REKABET

Şamil Mutlu*

19. Yüzyılın başlarında Osmanlı toprakları üzerinde başlayan modern misyonerlik hareketleri, asrın ortalarına doğru büyük devletler arasında her alanda rekabetin başlamasına neden olmuştur. Bu rekabet sahalarından en önemlisi hiç şüphesiz ki Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar önemli bir sorun olacak olan kültürel yayılmacılık faaliyetleridir. Osmanlı topraklarında kültürel alanda cereyan eden nüfuz mücadelesinin esasını Hristiyan hayırseverler tarafından kurulan ve devletler tarafından desteklenen cemiyetler oluşturmaktaydı. Bazen doğrudan konsolosluklar vasıtasıyla bazen de cemiyetler tarafından yürütülen bu faaliyetler zaman zaman çok etkili olmuştur. Rus kültürel faaliyetlerinin tesiri daha çok Ortodoks Hristiyanların yaşadığı ve Arapça konuşulan Filistin bölgesinde etkili olmuştur. Özellikle Suriye, C.Lübnan, Beyrut ve Kudüs gibi yerlerde Amerika, Fransa, İngiltere ve Almanya ile rekabet ve nüfuz mücadelesi had safhaya ulaşmıştır. Ruslar tarafından kurulan ve bahsedilen bölgede oldukça etkin faaliyetler yürüten «**Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti**» kısa zamanda bu rekabetin sorumluluğunu üstlenmiştir. Kısa zamanda açılan kiliseler, okullar, hastahaneler bu nüfuz mücadelesinde Rus Devletine büyük katkılar sağlamıştır. Ele alacağımız konunun önemli bir kısmını oluşturan büyük devletler arasındaki rekabet bu cemiyetin kuruluş amaçları arasında yer almaktadır. Amerikalıların Beyrut'da açmış oldukları Suriye Protestan Koleji (Daha sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi), Fransa'nın himayesinde bulunan Katolik Cizvitler tarafından kurulan St. Joseph Koleji'ne, Ruslar Nasıra'da «**Rus Darülmuallimini**» (Rus Öğretmen Okulu) ile karşılık vereceklerdir. Dolayısıyla bu tebliğ ile Rus kültürel faaliyetlerinden bahsederken

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

bir yandan da bu rekabetin hangi bölgelerde cereyan ettiğine de göz atmamız yerinde olacaktır.

Rus Hükümeti 1843 senesinde Filistin bölgesine rûhanî bir memur göndermek sûretiyle bölgede yeni bir kültürel politikanın temellerini atmıştır. Bu memurun en önemli vazifesi bölgede bulunan özellikle Rumlar arasında propaganda yapmak sûretiyle Ruslar hakkında oluşan itimatsızlığı ortadan kaldırmak olacaktır.

Kırım savaşından sonra hacılar, seyyahlar, turistler, bu bölgeye akın etmişlerdir. 1860-1861 Cebel-i Lübnan ve Şam hadiselerinden sonra bölgede inşa edilen kiliseler, manastırlar, bakımevleri ve sağlık kuruluşları ile bu faaliyetler desteklenmiştir. Özellikle Filistin bölgesinde nasıl hızlı bir kültürel ve sosyal faaliyet içerisine girildiği verilen tablonun incelenmesinden anlaşılabacaktır:

Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyetinin Kurulması:

Islahat Fermanı'nın getirdiği serbest ortamda faaliyetlerde bulunan Ruslar Beyrut, Kudüs, Suriye ve Filistin'de okul, kilise, hastahane ve sair hayrî faaliyetleri yürütmek üzere, diğer batılı devletlerin çok daha erken zamanlarda kurmuş oldukları cemiyetlere benzer, bir yapılanmaya gitmeyi tasarlamışlar ve 1881 tarihinde Petersburg şehrinde "*Filistin Ortodoks Cemiyet-i İmparatoriyyesi*" (*İmperatorskoe Pravoslavnoe Palestinskoe Obşestvo*) adlı hayır cemiyetini kurarak bunu gerçekleştirmişlerdir¹.

Rusya'nın Petersburg şehrinde kurulan ve kuruculuğunu Rus veliahdı Grandük Serj Alexanderoviç'in yaptığı bu cemiyetin ilk merkezi Nasıra'da iken 1895 tarihinde Şam'a nakl edilmiştir. Osmanlı kaynaklarında daha çok "*Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti*" adıyla anılacak olan bu cemiyetin kuruluş amacını, 1892 tarihinde kendisine gelir kaynağı bulmak maksadıyla neşr ettiği

1 Azamat Alagöz Uulu, Filistin'de Rus Ortodoks Faaliyetleri (1880-1914), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018; Azamat Alagöz Uulu "Rusya'nın Filistin Bölgesindeki Ortodoks Faaliyetleri (1856-1914)", *Uluslararası Öğrenciler Akademisi Sosyal Bilimler Yazıları*, İstanbul 2016, s. 116-129.

kararnamede açıkca görmek mümkündür.

- 1- Filistin ve Kudüs bölgelerinde bulunan yerli Ortodoksların, diğer Avrupa devletlerinin kontrolünde bulunan okul, hastahane ve kiliselerin tesirinde kaldıkları ve bu durumdan kurtulmak için Rusya'dan yardım bekledikleri
- 2- Mübarek yerlere gelen Ortodoks ziyaretçilerine(hacılarına) mahsus mahaller inşası ve ihtiyaçlarının karşılanması
- 3- Bölgede okullar ve kiliseler açılması
- 4- Diğer mezheplere mensup cemiyetlerle mücadele
- 5- Bütün bu faaliyetlerin yürütülebilmesi için yardım toplanmasıdır.

Rum Okullarının Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyetine Devri ve Karşılaşılan Güçlükler:

Rus Devleti'nin Kudüs, Beyrut ve Suriye bölgelerindeki müesseselerinin büyük bir bölümü Filistin Cemiyeti tarafından idare edilmekte olup, cemiyetin umûmi müdürü ise İskender Yakuboviç'tir (1895). Suriye'de Ortodoks Rumlar tarafından idare edilen 35'e yakın cemaat okulu 1895 tarihinde, Antakya ve Şam-ı Şerîf Tevâbii Rum Ortodoks Patriği tarafından bir senetle Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'ne devr edilmiştir. Bu nakil işlemi Rum Patriki'nin Rus nüfuzuna meyyal birisi olmasından dolayı kolaylıkla gerçekleşmiştir. Patrik ile cemaati arasında geçimsizlik olmasından istifade eden Ruslar onunla dostluk kurmak suretiyle bu okulların kolaylıkla kendi nüfuzlarına geçmelerini sağlamışlardır. Osmanlı Devleti'ne haber verilmeden ve izin alınmadan, bu şekilde Rus okullarının çoğalmasına her zaman olduğu gibi ilk tepki mahallî yöneticilerden gelmiştir. Rum cemaatinden duyulabilecek tepki nedeniyle, Bekaa, Hama, Vadiü'l-acem'de bulunan bir kısım okulların devir işlemleri daha sonraki bir zamana bırakılmıştır.

Suriye Maarif Müdürü Hamit Efendi'nin bu kanunsuz durumu

vilâyete ve merkeze bildirmesi üzerine, Sadâret; Patrik İspiridon Efendi'den, böyle bir olaya sebep vermesinin nedenini izah etmesini istemiştir. Patriğin ekonomik sebepler ileri sürmesi üzerine, Sadaret 3 Aralık 1896 / 24 Aralık 1896 tarihlerinde Suriye vilayetine tekiden yazdığı iki ayrı emirle bu okulların eskiden olduğu gibi acilen tekrar Patrikliğe bağlanmasını istemiştir. Bu arada Maarif Nezareti 25 Kasım 1896 tarihinde, Rusların bu hareketlerinin önüne geçilmek üzere Patrikhanenin gelirlerini artıracak ve Patrikhâne Cismânî Meclisi'ni Rus nüfuzundan kurtaracak aşağıdaki tedbirlerin alınmasını Bâbîali'ye teklif etmiştir.

Bu teklife göre:

Cismani mecliste Rus etkisi altında bulunan azaların yerine devlet ve millete sadık kişilerin seçilmesi

Kilise gelirlerinin bu azalar vasıtasıyla kontrol altına alınarak gelir-gider dengesinin kurulması, eğer açık kalırsa diğer yerlerde olduğu gibi mektepler menfaatine balo, tiyatrolar icrası ve kız öğrencilerin el işlerinin piyangoya konulması

Ders programlarının mahallî ve milli ihtiyaçlara göre ıslahı için Patrik ile müzakere edilmesi istenmiştir.

Bütün alınan bu tedbirlere rağmen Rusların, bölgedeki Rum ahaliyi kendi nüfuzları altına sokma çabalarına engel olunamamıştır.

1901'de meydana gelen Midilli Hadisesi ile Fransız Hükümetinin Osmanlı Devleti'ne kültürel kurum²larını kabul ettirmesi Rus hükümetini de harekete geçirmiştir. Rus kültürel varlıklarının mevcudiyetlerini resmen kabul etmek istemeyen Osmanlı Hükümetini Rus elçisi Zinovyev aba altından sopa göstererek, Fransızlar ile aynı haklarda kurumlarına tanınma talep etmiş ve bu da kabul görmüştür.

2 Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul 2005, s. 77-94.

Bütün bu gayretler sonunda Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti idaresine geçen okulların sayısı 1902’de 87’ye, 1905’de 93, 1911’de ise 102’ye ulaşmıştır. Bu okullara devam eden öğrenci sayısı 11.000 civarındadır. Bölgede bulunan ortodoks nüfusunun 300 bin dolayında ve yaklaşık 30 bin çocuğun okul çağında olduğu düşünülürse cemiyetin başarısı ortadadır.

Rekabet içinde olunan diğer devletlere ait bölgede açılmış olan okullara bir göz atmanın isabetli olacağı kanaatindeyiz. Amerikan okullarına bütün imparatorluk genelinde devam eden öğrenci sayısı 23.000, yaklaşık 250 civarındaki Fransız okullarına devam eden öğrenci sayısı 70 bindir.

Kıyaslama açısından bölgede ve İstanbul’da bulunan İngiliz Okullarına devam eden öğrenci sayılarını verirse durum daha iyi anlaşılacaktır:

Beyrut: 1271

Suriye: 1684

Kudüs: 1686

Lübnan: 1774

İstanbul: 1262

Toplamda: 7677

Son olarak alanda bulunan Hristiyan mezheplerinin birbirlerine bakış açısına dair birkaç söz söylemek yerinde olacaktır. Bu çerçevede İstanbul’a gelen ilk Amerikalı Protestan misyonerlerin karşılaştıkları tepkiye dair Amerikalı Protestan misyoner Cyrus Hamlin hatıralarında **(Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür)**; İstanbul’da yaptığı çalışmalar sırasında kendisine yardımcı olan Rus tebaası Ermeni Mesrob Taliati’nin, Rus Büyükelçisinin emriyle Sibiryaya gönderilmesi üzerine:

Dr. Schauffler (Misyoner), Rus Büyükelçisi Boutineff’i protesto

etmek için Rusya elçilik konağına koştu. Boutineff ona kurumlu kurumlu şöyle cevap vermiş: «Şimdi ilave olarak size şunu söyleyebilirim Mr. Schauffler, Rus İmparatoru, ki kendileri benim efendim olurlar, Protestanlığın Türkiye’de kök salmasına asla izin vermeyecektir.» Dr. Schauffler bir bakışta her şeyi anlamış; başını eğerek selam verirken aynı vakarla, «Ekselansları, İsa’nın Krallığı, ki kendileri benim efendim olurlar, köklerini nereye salacağını bütün Rusların imparatoru olan o kişiye asla sormayacaklardır» demiş ve öylece geriye dönmüştür³.

Katolik-Protestan mezhep rekabetine bir başka örnek olmak üzere;

Merzifon’da bulunan Amerikan Koleji’nin kısa zamanda kazandığı başarıyla, Samsun’da bulunan Fransız okulu öğrencilerinin bu okula ilgi göstermesi üzerine, bir Fransız yetkilinin, «Bir Hristiyan olarak sevin, Katolik olarak üzül» demesi ilginçtir.

Protestan-Katolik-Ortodoks Rekabetine dair bir başka örnek:

İngiliz misyonerleri 1910 tarihinde Musul, İmadiye, Çölemerek’te bulunan aşiret şeyhleri ile temasa geçmiştir. İngilizlerin yörede okul açma teşebbüsleri üzerine, bölgede bulunan Kürt, Süryani, Nasranî ve Yahudiler adına hareket ettiklerini söyleyen bir çok kişi, İngilizlerin bu hareketinin önüne geçmek üzere İstanbul’a çok sayıda telgraflar göndermişlerdir. Bölge ahalisi adına 28 imza ile gönderilen bir telgrafta “her türlü yola başvurularak bu okulun açtırılmayacağı bildirilmiştir. Diğer taraftan bölgenin en yüksek mülkî amiri durumunda olan Musul Valisi olaya biraz değişik bir cepheden bakar. Bu şekilde telgraf gönderenlerin, bölgedeki Fransız papazlarının teşvikiyle bu şekilde hareket ettiklerini İstanbul’a bildirir. Musul Valisine göre, bölgeye gelen İngiliz misyonerlerinin Irak bölgesinde emelleri vardır. Osmanlı Devleti, Rus etkisinde

3 Cyrus Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, Çev. Ayşe Aksu, İstanbul 2012, s. 178-179.

bulunan ve birçoğu Ortodoks mezhebine geçmiş Nasturilerin eski mezheplerinde kalmalarını istemektedir. Ruslar karşısında bir denge unsuru olan İngiliz okulunun açılmasına, kanunlara muhalif olsa bile müsaade edilmiştir. Ayrıca, bir yıl sonra Musul'da bir de İngiliz Hastahanesi açılmıştır.

TURKEY-RUSSIA RELATIONS: HARMONY OF NATIONAL INTERESTS

İlyas Topsakal*

Abstract

Turkish-Russian relations, which have a long history in the historical process, emerge as an effective structure in today's international system. Both countries pursue strict or flexible strategies in security and foreign policy units when it comes to their national interests. The strategies implemented by countries vary according to their current power potential. Especially after the military intervention of the two countries in the Syrian crisis, a certain level of stability has been achieved in the region. After, the diplomatic ground was created to protect this stable environment. Both countries used the balancing policy proposed by the neo-realist theory against security threats and each other. This study aims to analyze the post-1990 Turkey-Russia relations in the framework of neo-realism. The study argues that today's relations are based on a certain proportion of the harmony of the national interests of both countries.

Keywords: Turkey, Russia, national interests, neo-realism,

After the 1991

With the collapse of the Soviet Union in 1991, Russia became an autonomous nation-state with other members of the union. At the same time, the Cold War has finished, the bipolar international system has ended. The unipolar international system emerged in the same year Turkey has continued to stay on the west side of the world order. Bilateral relations with Russia, where it got close to the Perestroika and Glasnost policies implemented during the Soviet

* Prof. Dr. İstanbul University, İstanbul, Turkey, e-mail: topsakal@istanbul.edu.tr

Union, were tried to be maintained on a more solid basis. Turkey has taken in this period to help the newly gain independence Central Asian states and Russia, the international system to be integrated in the economic and political context (Topsakal, 2016: 48).

In the first half of the 1990s, Turkish-Russian relations are competitive, due to negative developments in the past. The second part was a transition period focused on cooperation with the new vision. As a result of the economic developments in this period, commercial relations deepened. Thus, progress has been made in the fields of politics and security. Developments in the political and security fields have paved the way for significant multi-dimensional partnerships (Çelikpala, 2015: 122).

Turkey's relations with Russia in the first half of 1990 was due to two different reasons. Firstly, Turkey wanted to evaluate the geopolitical space that emerged after the collapse of the Soviet Union. The slogan of this policy is "Turkish World from Adriatic to the Great Wall of China." (Aras ve Fidan, 2009: 200). At the same time, the perception of security threats by Russia against Turkey in the collapse of the Soviet Union has disappeared. During this period, Turkey, took the side of Azerbaijan in the Nagorno-Karabakh conflict to break the influence of Russia in the Caucasus.

Turkey while pulling the to the Eurasian line of foreign policy's in this period, has continued to be supported by the West. Russia in response to Turkey's policy in Central Asia has set up to the (1991) CIS and then focused on security has decided to (1992) CST agreement. Military Doctrine and Foreign Policy Concept published by Russia in 1993 was given importance to cooperation activities based on cooperation between Central Asia and CIS, at the same time, the region was depicted as an area to be defended and a close environment (MD, 1993: 2, Melville and Shakleina, 2005: 32-33). Russia has also supported the PKK terrorist organization operating in Turkey in this period (Çelikpala, 2019: 6).

When we review the relations between the two states, we see that they perceive each other as rivals, especially in political and security units. In this period, Turkey's "grand strategy" in the Eurasian line has been the Turkish world. The second reason for this policy is Turkey's economic development and its military power. Russia has already been weakened in this process so that it was advantageous to Turkey. According to the neo-realist theory has deteriorated the balance of power between the states that the development of Turkey and the weakening of Russia (Aktürk, 2013: 58). Turkey became a more offensive position in the offense-defense balance and when it gained power.

The rivalry and tension between the security and political units between the two countries changed towards the mid-1990s. The first reason for the transformation of Turkey recognizes the inadequacy of capacity since the mid-1990s and argued that the idea that a step backward. Indeed, Turkey's active politics that at least initially carried out by the Western-backed, to achieve superiority against Russia on issues such as Karabakh, Chechnya, and Abkhazia, did not create the desired results. Another reason for this change can be said that the problem of terrorism that took place in Turkey (Çelikpala, 2019: 6).

Cooperation in the struggle against terrorism was the second reason, which constitutes an important dimension of cooperation between the two sides and enables the change of discourse in the following period. The "Protocol on the Prevention of Terrorism" signed in 1995 and the "Memorandum on Cooperation in the Field of Combating Terrorism", signed in 1996, are documents that the two sides say will not enter each other's fields and will cooperate in Chechnya and PKK issues (Çelikpala, 2015: 126).

Turkey is a poor country in terms of energy resources and Russia is a country exporting energy resources. For this reason, energy is the third-factor affecting Turkey-Russia relations. The cooperation of the two countries in the field of energy started in the 1980s. In

February 1986, Soyuzgaseksport and BOTAŞ, the energy companies of the two countries, signed an agreement on natural gas purchases. In the agreement signed for 25 years, which will cover the years 1987-2011, the parties agreed on the purchase of 6 billion cubic meters of natural gas annually. The first natural gas flow was carried out in June 1987 through Ukraine, Moldova, Romania, and Bulgaria via the Transbalkan gas pipeline. Turkey's dependence on Russian gas has also started the process with this agreement. In addition to this agreement in 1998, the parties will continue until 2022 and the parties have agreed to purchase 8 billion cubic meters of natural gas in addition to the mentioned pipeline. At the same time on 15 December, 1997 between BOTAS and GAZEKSPORT with Blue Stream Pipeline from Russia to Turkey (under the Black Sea) were signed to project involving the flow of natural gas (Kolobov et al., 2006: 190-193).

The fourth factor affecting the Turkey-Russia relations are their relations with the West. NATO signed a security cooperation agreement with Poland, the Czech Republic, and Hungary as of 1997 and the NATO membership of these three countries in 1999 (www.nato.int) caused Russia to face security threats. Russia has come face to face again with the nightmare of "containment" by the West, where she lived in the past. Also, some economic restrictions and embargoes imposed on Russia by the West put the country in trouble. Due to the problems in the EU participation process of Turkey in the same period, it has deteriorated to the Western world. At the 12-13 December EU Luxembourg Summit, it was decided to hold bilateral intergovernmental conferences to start negotiations with (South) Cyprus, Hungary, Poland, Estonia, the Czech Republic, and Slovenia on the conditions for joining the Union and the subsequent treaty arrangements (www.consilium.europa.eu). In this case, Turkey felt ostracized by the West, both countries are disappointed in their relations with the West. The relations between the two countries that have deteriorated with the West have become closer within this framework.

From the 2000s to the Aircraft Crisis in 2015

The power of Vladimir Putin, who has been the only decision-making political actor in the Russian Federation since the beginning of the 2000s, is obvious. Important moves were made to renew the infrastructure, which had completely collapsed at the end of the Soviet era, and production was revived. Particularly rich underground and aboveground riches have been integrated into the world economy, the money and capital market has been reorganized and distributed to the regional balance through oligarchs. At the same time, policies towards the middle class started to be produced (Topsakal, 2016: 48-49).

In this period, Russia's understanding of national security and my view of the international site has changed compared to the 90s. In the Military Doctrine of 1993, domestic political instability rather than the foreign policy was specified as the main field of activity of the country. The international system has been viewed as a stable environment, free from conflicts and military threats. At the same time, it has been stated that the policy of creating influence over any state lags. Providing national security was first shaped within the framework of the understanding of collective security through units such as the development of multilateral relations with the UN, involvement in different security structures, and the CIS (near abroad) (Zengin, 2019: 86). In the National Security Concept published in 2000, the international system has been defined by a process that has undergone a dynamic transformation. With the disappearance of the conflict period of the bipolar system, two different tendencies emerged in the new international system, the first of which is; The development of integrative mechanisms for the economic and political strengthening of a significant number of states and the introduction of multilateral governance, the second, developed under the leadership of the United States with the aim of the unilateral solution of key issues in international politics (mainly military intervention) is an international system (NSC, 2000: I).

In the same period, the Justice and Development Party came to power in Turkey founding on the win-win strategy of relations with Russia. Especially in bilateral relations, the development of trade volume was one of the main objectives. The rapprochement of the two countries brought with it a serious increase in the economic field. Joint investments especially in the field of energy started to affect both the Middle Eastern countries and the West directly. The Russian Federation, which is strong in energy production, has started to be positioned as the power that has started to force the two poles again in the international arena by using its advantage in energy distribution. It declared this power with the Shanghai Cooperation declaration, which is made jointly with India and China. Turkey is currently in the process of establishing good relations with its neighbors and vibrant economy that is the goal of establishing strategies to keep alive. This positive process deteriorated when V. Putin suddenly punished Georgia with military force in 2008. Turkey has traditionally partners supported in this process by acting together with NATO and Western ally Georgia. Traditional Turkish foreign policy is in the form of a policy that tries to protect its interests only in areas where the competition between the West and Russia is experienced worldwide. Finally, Ukraine and the Crimea have also been acted for the same purpose, focusing on protecting the rights of geographies and communities that have historical ties in the international arena, rather than their interests (Topsakal, 2016: 49).

The fact that the two countries have different perspectives on the situation brought about by the Syrian crisis has caused the deterioration of the strategic relations established since the early 2000s. In particular, On November 24, 2015, as a result of shot down the Su-24M bomber of Russian Air Force by F-16 jets of Turkish Air Force, it has caused almost broken to become the mutual relations. Thus, the plane crisis experienced in Turkey-Russia relations revealed the necessity of revising the relationship qualitatively. (Tanrısever, 2016: 7).

Following the fighter jet crisis with Turkey, Russia continued to increase its military occupation in Syria and closed Syrian airspace to Turkish jets using its S-400 air defense missile system deployed at the Khmeymim base in Latakia. Moscow also began to improve its political and military relations with the Syrian Kurds PYD and its armed wing YPG, which are both viewed by Ankara as the extension of PKK. It also tried hard to exclude Turkey from the Syrian peace process and launched extensive anti-Turkish propaganda operations claiming that Ankara had been supporting ISIS and other terrorist groups in Syria. (Erşen, 2017: 5).

At the end of June 2016, Turkey has taken steps to resolve the existing problems with Russia and reciprocal ice has melted. In this context, successive steps have been taken in the fields of tourism, trade, energy, and security. On the July 15, 2016 coup attempt in Turkey, Russia giving support to the Turkish government, has contributed significantly to the improvement of relations. On August 9, 2016, the President of the Republic of Turkey R.T. Erdogan made his first overseas trip to Russia following the coup attempt. (Kocak, 2017: 10-11). In this context, the relaxing of bilateral relations was reflected in the policies regarding the Syrian crisis.

Problem Solver Actors in Syria Crisis: Turkey-Russia

The fact that became an important actor in the crisis with the influence of US weak policies in the Syrian crisis and through strengthening, military intervention is a successful result of Russia's strategy of balancing the USA. In this context, Turkey struggle against terrorist organizations such as, ISIS, PYD-YPG fails to receive the support that is expected from the US, and thus Turkey was rapprochement with Russia. In this regard, relations with Russia to Turkey was seen as a key factor in the balance strategy against the US.

On August 24, 2016, starting the Operation Euphrates Shield in this framework, Turkey has returned to active struggle with

terrorism in the name of Syria pitch again. Thus, a new alliance area was opened, including Russia, as well as Iran. Turkey, within the framework of the UN Charter as well as ensuring the security of borders the also aimed to struggle with elements such as the ISIS and Syrian branch PYD / YPG of the PKK. This has been a driving force for the normalization of Turkish-Russian relations and its revival with an even more ambitious discourse with a vision that is politically targeted. Russia opened airspace and territory of Syrian for the operations of the Turkish Army and Turkey has created a new diplomatic space between Russia and Iran (Çelikpala, 2019: 23-24).

In this context, Russia's opening "Syria's airspace" to Turkey, has been a turning point in bilateral relations behalf. Thus, Turkey has realized more useful the Operation Euphrates Shield. Russia's support for Turkey; the historically to pro-Western and NATO member Turkey, can be interpreted as to attract them into their ranks. In this context, Russia has become the main actor in Syria and has shown to the international system that any intervention towards Syria can be carried out as a result of its support. Turkey has gained success in the operation in a short time and he showed power to the international system. At the same time, he was able to establish an alternative balance against the US and the West in the context of national interests. In this respect, it can be said that "the through alliances balancing policy" proposed by the neo-realist theory is valid in both countries.

Turkey-Russia relations have gained a military dimension along with the Euphrates Shield Operation. Later, political cooperation started in the diplomatic field. In this context, the Astana process started on 20 December 2016 in order to find a solution on Syria crisis. Turkey, Russia, and Iran's foreign ministers held a meeting in Moscow. Following this meeting, a Moscow Declaration was published, explaining the intentions of bringing a solution to the Syrian problem by bonding the efforts of the struggle of terrorism on the Syrian territory to the political solution area (Çelikpala,

2019: 24). The full text of its, which includes the measures agreed to restart the political process to end the Syrian crisis is as follows (Sputnik News, 2016):

Iran, Russia, and Turkey reiterate their full respect for sovereignty, independence, unity and territorial integrity of the Syrian Arab Republic as a multi-ethnic, multi-religious, non-sectarian, democratic and secular state.

Iran, Russia, and Turkey are convinced that there is no military solution to the Syrian conflict. They recognize the essential role of the United Nations in the efforts to resolve this crisis by UNSC resolution 2254. The Ministers also take note of the decisions of the International Syria Support Group (ISSG). They urge all members of the international community to cooperate in good faith to remove the obstacles on the way to implement the agreements contained in these documents.

Iran, Russia, and Turkey welcome joint efforts in Eastern Aleppo allowing for the voluntary evacuation of civilians and the organized departure of the armed opposition. The Ministers also welcome partial evacuation of civilians from Fuaa, Kafraia, Zabadani, and Madaya. They commit to ensuring the completion of the process without interruption and safely and securely. The Ministers express their gratitude to the representatives of ICRC and WHO for their assistance in conducting the evacuation.

The Ministers agree on the importance of expanding ceasefire, unhindered humanitarian assistance, and free movement of civilians throughout the country.

Iran, Russia, and Turkey express their readiness to facilitate and become the guarantors of the prospective agreement, being negotiated, between the Syrian Government and the opposition. They invited all other countries with an influence on the situation on the ground to do the same.

They strongly believe that this Agreement will be instrumental to create the necessary momentum for the resumption of the political process in Syria by the UNSC resolution 2254.

The Ministers take note of the kind offer of the President of Kazakhstan to host relevant meetings in Astana.

Iran, Russia, and Turkey reiterate their determination to fight jointly against ISIL/DAESH and Al-Nusra and to separate from them, armed opposition groups.

Following the first meeting in Astana, the capital of Kazakhstan on January 23-24, 2017, in addition to the regular Astana meetings, the three guarantor countries of Astana have met five times so far at the level of Head of State (<http://www.mfa.gov.tr>). (Sochi, 22 November 2017; Ankara, 4 April 2018; Tehran, 7 September 2018; Sochi, 14 February 2019; Ankara, 16 September 2019), Foreign Ministers five times (Astana, 16 March 2018; Moscow, 28 April 2018; New York, September 26, 2018; Geneva, December 18, 2018; New York, September 25, 2019). Russia and Turkey, which had almost come to the brink of war about a year ago, placed the Syrian issue on the agenda of their relations, this time under a completely different discourse and content. That is key in terms of showing the fluctuations in relations. During the process, the parties addressed a myriad of matters such as facilitating talks between the Syrian government and the armed opposition, ensuring the permanence of the ceasefire declared and establishing monitoring mechanisms, identifying and drawing the borders of de-escalation zones and leaving them to the control of guarantors, establishing coordination between them, identifying the elements that would contribute to the drafting of a new constitution to shape Syria's future, and developing trust-building measures between the parties (Çelikpala, 2019: 25).

The two countries that engaged in military intervention in the Syrian crisis, especially with the Astana negotiations, have raised their image in the international system as a “problem-solver actor”

on the diplomatic ground. In this context, the relationships between the two countries can be understood as a coalition, brought about by requirements rather than necessity. In this context, Turkey and Russia relations; can be interpreted as “balancing through alliances” policies within the national interests of the two countries affected by the unstable environment caused by the “anarchic structure of the international system”.

CONCLUSION

Turkish-Russian relations, which have a long history in the historical context, appear as an effective structure in today’s international system. We can say that both states have a deal-oriented flexible or solid strategy to demonstrate their strength in foreign policy and security units when it comes to their national interests. Especially concerning Syria, following the military assets of both countries, stabilization in the region and the transition to the diplomatic phase has taken an important place on the international agenda.

The desire of Russia “to be a global actor”, which it has clearly stated in the National Security Concept and Military Doctrines it has been publishing since the early 2000s, has been accepted in the international system. Russia gained power and had a geopolitical motive, whose national interests exceeded the borders of the country. However, Russia is seeking alliances at the regional level as its capacity to carry out its national interests alone is questionable.

Turkey has decided to struggle against terrorist groups (ISIS and Syrian branch PYD / YPG of the PKK) that pose a threat to national security beyond the borders. But his traditional partner could not find the support he hoped for from the West and the USA. Turkey, even the enemy terrorist groups (Syrian branch PYD / YPG of the PKK) supported by the United States has faced. In this regard, Turkey has turned towards Russia for protection to the national security issues.

The strengthening of both countries and the harmonization of their national interests to a certain extent brought them closer to each other and enabled them to carry out common policies. Bilateral relations have become stronger with the sharing of military technology, energy investments, and economic relations. These bilateral relations have started to make both countries dependent on each other. But almost every subject in Turkey and Russia is unlikely to carry out a common agenda. For this reason, it is thought that bilateral relations should be evaluated not through a comprehensive expression such as strategic partnership, but through the harmonization of subject-based national interests. As a result, Russia is a global player and Turkey has leadership capacity at regional levels. The coming period and are thought to be more effective in the international system. It is thought that both states will be more effective in the international system in the coming period.

REFERENCES

- Aktürk, Ş., 2013. *A Realist Reassessment of Turkish-Russian Relations, 2002-2012: From the Peak to the Dip?*, Caspian Strategy Institute, http://home.ku.edu.tr/~sakturk/Akturk_2013_Turk_Rus_Relations.pdf
- Aras, B., and Fidan, H., 2009. "Turkey and Eurasia: Frontiers of A New Geographic Imagination", *New Perspectives on Turkey*, (40), 195-217.
- Çelikpala, M., 2015. "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", *Bilig*, (72). 117-144.
- Çelikpala, M., 2019. *Viewing Present as History: the State and Future of Turkey-Russian Realitons*. Center for Economics and Foreign Policy Studies. https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/MITAT_VIEWING-PRESENT-AS-HISTORY.pdf
- Erşen, E. (2017). "The Turkish-Russian Dialogue: Prospects and Challenges". *Alsharq Forum Analysis Series*. <https://research.sharqforum.org/2017/01/05/the-turkish-russian-dialogue-in-syria-prospects-and-challenges/>
- Koçak, M., 2017. "Türkiye-Rusya İlişkileri", *SETA*, (201), https://setav.org/assets/uploads/2017/05/Analiz_201_.pdf

Kolobov, O., A., Kornilov, A., A., and Özbay, F., (2006). *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992-2005)*, İstanbul: Tasam Yayınları.

Luxembourg European Council 12-13 December 1997. Presidency Conclusions, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm

Melville, A. and Shackleina, T., (Ed.), 2005. *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*, Central European University Press, Budapest, 511s.

Military Doctrine of the Russian Federation, (MD), 1993. <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html>

National Security Concept of the Russian Federation, 2000. (NSC), https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents//asset_publisher/CptlCkB6BZ29/content/id/589768

NATO, “Member Countries”, <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, “Suriye ile İlişkiler”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>

Sputnik News, (2016). “Rusya, Türkiye ve İran’ın ortak Suriye bildirisinin tam metni yayınlandı”, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612211026428478-rusya-turkiye-iran-suriye-ortak-bildiri/>

Tanrısever, O. F., 2016. “Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri”, *Bilge Strateji Dergisi*, 8(14), 7-17.

Topsakal, İ., 2016. “Tarihi Süreçte Türkiye Rusya İlişkileri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 33-53.

Zengin, A., K., 2019. “Rusya Federasyonu’nun Ulusal Güvenlik Politikalarına Yön Veren Belgeler ve Etki Eden Güvenlik Yaklaşımları”, *Master Thesis*, Kahramanmaraş Sütçü İmam University.

Turkey and Russia have a common history and have been maintaining the neighborly relations for centuries. Those relations are not based only on the years of war but also alliances, cultural interactions, neighbourhood and their political position in international relations as well. Accurate assessment of the impact of historical events and the subsequent process can only be achieved by learning and analyzing approaches from the perspective of all sides. This study consisting of the reports of the symposium held in Moscow in October 19-20, 2018, is aimed at studying the Turkish-Russian relationship in the international context.

Türkiye ve Rusya ortak geçmişe sahip iki ülke olarak, komşuluk ilişkilerini yüzyıllardır sürdürmektedir. Bu ilişkileri yalnızca savaş yılları oluşturmamakta; bunun yanında ittifaklar, kültürel etkileşimler, komşuluk ve uluslararası ilişkilerdeki tutum da önemli yer tutmaktadır. Tarihi olayların ve bu olayların ardından ortaya çıkan sürecin etkisinin doğru değerlendirilebilmesi, ancak tarafların gözünden konuya yaklaşımların öğrenilmesi ve analiz edilmesiyle mümkün olabilir. 19-20 Ekim 2018'de Moskova'da düzenlenen sempozyumun bildirilerinden oluşan bu çalışma, Türkiye ve Rusya ilişkilerini uluslararası bağlamda ele almayı hedefledi.

TÜRK DÜNYASI BELEDİYELER BİRLİĞİ
UNION OF TURKISH WORLD MUNICIPALITIES
СОЮЗ МУНИЦИПАЛИТЕТОВ ТЮРКСКОГО МИРА

